

Ministerul Educației

GHEORGHE SARĂU

IONEL CORDOVAN

E dajaq̃i rromani éhib vi i literatúra

Pustik vaś i panzto klàsa

 SIGMA

Acest manual este proprietatea Ministerului Educației.
Manualul a fost aprobat prin Ordinul Ministrului Educației nr. 4065/16.06.2022,
în urma evaluării. Acest proiect de manual școlar este realizat
în conformitate cu Programa școlară aprobată prin Ordinul ministrului educației
și cercetării nr. 3393/28.02.2017.
116.111 – numărul de telefon de asistență pentru copii.

MINISTERUL EDUCAȚIEI

GHEORGHE SARĂU

IONEL CORDOVAN

**E dajaqi rromani ćhib vi i literatùra
Pustik vaś i panzto klàsa**

București, 2022

Manualul este distribuit elevilor în mod gratuit, în format tipărit, și este transmisibil timp de patru ani școlari, începând cu anul școlar 2022-2023.

Inspectoratul școlar
Școala/Colegiul/Liceul

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:

Anul	Numele elevului	Clasa	Anul școlar	Aspectul manualului*	
				La primire	La predare
1					
2					
3					
4					

*Pentru precizarea aspectului manualului se va folosi unul dintre următorii termeni: **nou, bun, îngrijit, neîngrijit, deteriorat**
Cadrele didactice vor verifica dacă informațiile înscrise în tabelul de mai sus sunt corecte.
Elevii nu vor face niciun fel de notații pe manual.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SARĂU, GHEORGHE

E dajaqi rromani chib VI i literatura : Pustik vaş i panzto klăsa / Gheorghe

Sarău, Ionel Cordovan. - București :

Sigma, 2022

ISBN 978-606-727-501-8

I. Cordovan, Ionel

811.214.58

Referenți: Asist. univ. dr. Alexandru Zamfir
Prof. drd. Daniela Viorica Roxin

Redactor: Nicoleta Puiu

Tehnoredactor: Gabriel Ionescu

Coperta: Gabriel Ionescu

Credite foto: Eugen Raportoru,
Marian Petre
Anita Ionescu

© 2022 Editura Sigma

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin Editurii Sigma.

Nicio parte a acestei lucrări nu poate fi reprodusă fără acordul scris al Editurii Sigma.

ISBN: **978-606-727-501-8**

Editura Sigma

Sediul central

Str. G-ral Berthelot, nr. 38, sector 1,
București, cod: 010169

Tel.: 021.243.40.14; 021.243.40.52;
0748.100.719

E-mail: office@librariesigma.ro

Web: www.editurasigma.ro

Distribuție

Str. Nicolae Cartoian, Nr. 11, București

Tel.: 0748. 044.828; 0758.044.825;
0758.044.829

E-mail: comenzi@librariesigma.ro

DEȘTEAPTĂ-TE ROMÂNE

Imnul de stat al României

Andrei Mureșanu

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată, croiește-ți altă soartă,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani.

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viața-n libertate ori moarte!“ strigă toți.

...

Preoți, cu crucea-n frunte căci oastea e creștină,
Deviza-i libertate și scopul ei preasfânt.
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost'pământ!

E lilesqo prezentisaripen

*Kuč éhavalen thaj éhajalen!
Kuč siklárnälen thaj dadalen!*

O lil „E dajaqi rromani éhib vi i literatùra” si kerdo vaś e siklövne andar i panzto klàsa vaj save siklòn i rromani éhib and-o panzto siklövipnasqo berś.

Kadava lil si kerdo palal i školutni progràma vaś i panzto klàsa, savi sas aprobisardi andar o òrdino e edukaciaqe ministrosqo, gin cu 3393 andar 28.02.2017. O lil respektsarel savorre generàlo thaj specifikane kompetènca thaj anderàrel savorre andera/ koncinùturà andar i školutni progràma, save si prezentisarde k-i patrin gin 6.

Kana siklòvas jekh klasaço kotor/ lèkcia, arakhasa e avutni struktùra thaj e avutne simbòlurà:

LAVA MAŠKAR LAVA...

- ✓ Kathe si dine e sènsurà e biprinzarde alavenqe andar e dine tèksturà.
- ✓ Kadala alava si xramosarde italikane grafemença.

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

- ✓ And-o kadava than si dine e mangimata thaj e pučhimata kaj o dino tèksto.
- ✓ Kathe trebal te drabaren, te ambolden gazikanes o tèksto thaj ambolden ka-e pučhimata andar save dikhel pes kana tume xatàrde o tèksto.

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

- ✓ And-i kadaja rig e lekciaqi, si sikavde e savorre zanglimata save trebal te siklòvas len vaj te palemdikhas len.
- ✓ Kadala zanglimata dikhen o vortaxramosaripen, i oràlo/ mujutni thaj i xramosardi komunikàcia, o lèksiko, e gramatikane butà, e literaturaqe elèmenturà thaj aver.

KLASAQE BUTÀ

- ✓ Kathe si te keras butì e zanglimatença save ame siklilàm len.
- ✓ Si dine klasaçe butà save trebal te keras len korkorre, tha` si vi mangimata save trebal te keras butì maj but zene.

TE SIKLÖVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

- ✓ Kathe trebal te buxlàras amare zanglimata, rodindoj maj but informàcie and-e sikavde lila.

But baxt thaj sastipen,
E autòrurà

Gido vaš utilizisaripen

E printisardi variànta

I digitàlo variànta

And-i digitàlo variànta arakhas multimèdia siklövipnasqe aktivitetè

Simbòlurà save sikaven e multimèdia aktivitetè

Aktivitetà stàtico – Dikh!

Aktivitetà interaktivò – Rezolvisar!

Filmo vaj animàcia – Vizionisar!

Koçak andar savi ašti te zas and-o menivo vaš o vastdipen (Help)

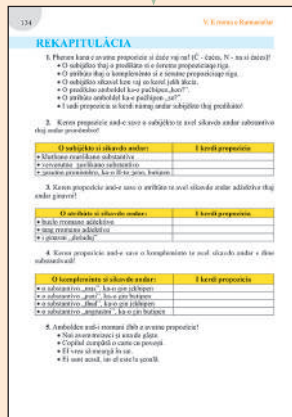
E multimèdia interaktivò aktivitetè vaš o siklövipen si len speciàlo than and-i digitàlo variànta.

Sar si i struktùra?

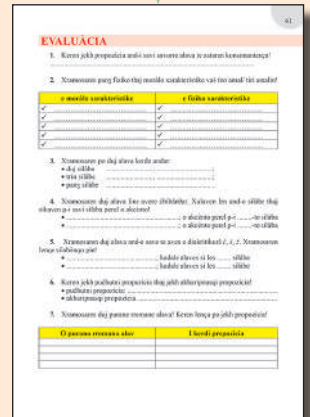
E kapitulosqo širdipen

Rekapitulaciaqi patrin

Evaluaciaqi patrin

E generala thaj e specifika kompetence

1. Participarea la interacțiuni verbale în diverse situații de comunicare prin receptarea și producerea textului oral

- 1.1. Formularea ideilor principale și a temei din texte narative simple, monologate și dialogate
- 1.2. Identificarea unor informații esențiale și de detaliu, a intențiilor de comunicare explicite și/sau a comportamentelor care exprimă emoții din texte narative, monologate sau dialogate
- 1.3. Prezentarea orală, pe baza unor repere date de profesor, a unor informații și a unor idei, exprimând opinii, emoții și sentimente prin participarea la discuții pe teme familiare, de interes sau pornind de la textele ascultate/citite
- 1.4. Selectarea unor elemente paraverbale și nonverbale, în funcție de situația de comunicare
- 1.5. Realizarea unei interacțiuni verbale cu doi interlocutori, prin inițierea, menținerea, încheierea conversației/discuției, folosind strategii simple de ascultare activă
- 1.6. Manifestarea unui comportament comunicativ politicos față de interlocutor(i) în interacțiunea față în față sau în cea mediată, prin gestionarea emoțiilor
- 1.7. Observarea comportamentelor și a atitudinilor comunicative, identificând aspectele pozitive și pe cele care necesită îmbunătățire, pe baza unor criterii simple oferite de profesor

2. Receptarea textului scris de diverse tipuri

- 2.1. Identificarea informațiilor importante din texte continue, discontinue și multimodale
- 2.2. Identificarea temei și a ideilor principale din texte diverse
- 2.3. Formularea unui răspuns personal și/sau a unui răspuns creativ pe marginea unor texte de diferite tipuri, pe teme familiare
- 2.4. Manifestarea interesului și a puterii de concentrare în timpul lecturii unor texte pe teme familiare
- 2.5. Observarea comportamentelor și a atitudinilor de lectură, identificând aspectele care necesită îmbunătățire

3. Redactarea textului scris de diverse tipuri

- 3.1. Redactarea unui text scurt pe teme familiare, având în vedere etapele procesului de scriere și structurile specifice, pentru a comunica idei și informații sau pentru a relata experiențe trăite sau imaginate
- 3.2. Redactarea, individual și/sau în echipă, a unui text simplu, pe o temă familiară, cu integrarea unor imagini, desene exerciții de asociere corespunzătoare text-imagine/desen
- 3.3. Analizarea constantă a propriului scris/a unor texte diverse din punctul de vedere al corectitudinii, al lizibilității, al coerenței și al clarității
- 3.4. Observarea atitudinilor manifestate în procesul redactării unui text, identificând aspectele care necesită îmbunătățire

4. Utilizarea corectă, adecvată și eficientă a limbii în procesul comunicării orale și scrise

- 4.1. Utilizarea achizițiilor sintactice și morfologice de bază ale limbii române standard pentru înțelegerea și exprimarea corectă a intențiilor comunicative
- 4.2. Aplicarea achizițiilor lexicale și semantice de bază, în procesul de înțelegere și de exprimare corectă a intențiilor comunicative
- 4.3. Monitorizarea propriei pronunții și scrieri și a pronunției și scrierii celorlalți, valorificând achizițiile fonetice de bază
- 4.4. Respectarea convențiilor ortografice și ortoepice în utilizarea structurilor fonetice, lexicale și sintactico-morfologice în interacțiunea verbală
- 4.5. Utilizarea competenței lingvistice în corelație cu gândirea logică/analogică, în procesul de învățare pe tot parcursul vieții

5. Manifestarea unui comportament empatic cultural și intercultural

- 5.1. Asocierea unor experiențe proprii de viață și de lectură cu acelea provenind din alte culturi
- 5.2. Identificarea unor tipare privitoare la cultura proprie și la cultura altor popoare

E koncinùtură/ e andera

Domenii de conținut	Conținuturi
Comunicare orală	<ul style="list-style-type: none"> - Roluri în comunicare: vorbitor, ascultător - Elemente paraverbale (intensitate vocală, intonație, tempoul vorbirii) și nonverbale (mimică, poziții corporale, contact vizual). Elementele nonverbale și paraverbale ca mărci ale personalității individului - Strategii de concepere și de comprehensiune a textului oral: cuvinte-cheie, idei principale, temă, informații generale și de detaliu - Strategii de ascultare activă: ascultarea atentă a interlocutorului fără a-l întrerupe, reținerea corectă a informațiilor, întrebări de clarificare, reformularea unui pasaj, confirmarea prin mijloace nonverbale sau paraverbale a atenției acordate interlocutorului - Atitudini comunicative: atenție, empatie - Exprimarea adecvată a emoțiilor
Lectură	<ul style="list-style-type: none"> - Tipare textuale de structurare a ideilor: narativ, descriptiv <ul style="list-style-type: none"> • Cuvinte-cheie, idee principală, temă • Planul simplu de idei • Textul narativ <ul style="list-style-type: none"> ○ Textul narativ literar. Acțiune, personaj, timp, spațiu ○ Textul narativ nonliterar ○ Textul narativ în texte multimodale (text și imagine – banda desenată) • Textul descriptiv (literar/nonliterar) • Textul explicativ (aplicativ) - Strategii de comprehensiune: inferențe simple, predicții, reprezentări mentale, răspuns afectiv, integrarea informațiilor textului în propriul sistem de cunoștințe; împărtășirea impresiilor de lectură - Strategii de interpretare: interpretarea limbajului figurat (personificarea, comparația) - Interese și atitudini față de lectură
Redactare	<ul style="list-style-type: none"> - Etapele scrierii: generarea ideilor, planificare, scriere: <ul style="list-style-type: none"> • descoperirea unor subiecte din universul familiar • restrângerea unor teme la aspecte particulare • încadrarea în subiect - Prezentarea textului: scrisul de mână, așezarea în pagină, inserarea unor desene, grafice, fotografii - Planul simplu de idei - Părțile textului: introducere, cuprins, încheiere, paragrafe - Stil: corectitudine gramaticală, respectarea convențiilor ortografice și de punctuație

Domenii de conținut	Conținuturi
Elemente de construcție a comunicării	<p>Gramatică</p> <ul style="list-style-type: none"> - Enunțul. Punctuația - Propoziția simplă. Propoziția dezvoltată - Predicatul - Subiectul exprimat. Acordul subiectului cu predicatul - Atributul - Verbul (flexiunea verbului în raport cu numărul, persoana, modul și timpul) - Substantivul: genul, numărul. Tipuri de substantive: comun, propriu, însuflețit, neînsuflețit - Categoria determinării: articolul (hotărât, nehotărât) - Pronumele. Tipuri de pronume: pronumele personal - (Flexiunea pronumelui personal în raport cu persoana, numărul, genul) - Adjectivul. Clasificare, topică în limba romani <p>Ortoepie și ortografie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Alfabetul limbii romani. Ordonarea cuvintelor după criteriul alfabetic. Dicționarul. Articolul de dicționar - Tipuri de sunete: Vocală. Consoană - Semivocală. Accentul. Silaba <p>Vocabular</p> <ul style="list-style-type: none"> - Structura cuvântului: Cuvântul, unitate de bază a vocabularului; Cuvântul și contextul; forma și sensul cuvintelor - Categoriile semantice: sinonime, antonime <p>Variație stilistică</p> <ul style="list-style-type: none"> - Limba standard. Normă și abatere - Istoria cuvintelor – variații ale formei și ale sensului în timp
Elemente de interculturalitate	<ul style="list-style-type: none"> - Limba maternă – sursă esențială pentru dezvoltarea personală și pentru îmbogățirea bagajului cultural - Identitate personală – identitate națională – diversitate culturală și lingvistică

ANDER

I. Palem ka-i škòla	12
1. Palem ka-i škòla	13
O vortaxramosaripen.....	14
2. And-i bar e školaqi	16
O rromano alfabèto	17
3. O manuś thaj pesqe korposqe riga	19
Sar me sikavav? Sar dikhen man aver manuśa?	21
Aver xarakteristike le zenesqe.....	21
4. And-e klasaqi sàla	23
O alav. I silàba.....	24
5. O suno e kakosqo Angel	26
O akcènto	28
I intonàcia.....	28
6. E meripnaça and-e jakha (I)	30
O Valerikà Stànèsku	31
O dikcionàro.....	32
7. E meripnaça and-e jakha (II)	34
So zanas jekh palal avresqe?	35
O Sorin prezentisarel pes tumenqe.....	36
8. So zanas andar amaro folklòro?	37
O vokabulàro.....	38
Rekapitulàcia	40
Evaluàcia	41
II. E rromane spirituàlo valòre	42
1. I cìviko aj i maškarkulturalikani edukàcia	43
O ling le substantivurenqo	45
E khethane thaj e ververutne substantivură.....	45
E zivdisarde thaj e bizivdisarde substantivură	45
O gin le substantivurenqo	46
2. Baro Svùnto Geòrge	48
E agorimata le murśikane substantivurenqe.....	49
I kultùra. E rromane spirituàlo valòre (I)	49
3. Matèo Maximòff	51
O butipen e murśikane substantivurenqo	53
E rromane spirituàlo valòre (II)	53

4. O khandino čhavo	56
O artikulo vaś e murśikane substantivură	56
O lav thaj o kontèksto	57
5. I zàmba	61
E agorimata le zuvlikane substantivurenqe.....	62
6. I duti	64
O artikulo vaś e zuvlikane substantivură	66
I romani stàndardo čhib	66
Rekapitulàcia	69
Evaluàcia	70
III. So xatàrav andar so drabarav?	71
1. O sumnakutno lil vaś o kisorro	72
E ideenqo plàno.....	73
E sinonimură	73
2. I profèsia	76
O pronòmbro	77
E antonimură	77
3. O rrom mardo	79
Aver fòrme le zenutne pronombrurenqe	80
4. E kermusesqi pori	82
O adžektivo	83
5. O žuvalo, o Piśomalo thaj o xer	85
E tipură le adžektivurenqe.....	87
Rekapitulàcia	89
Evaluàcia	90
IV. E manuśa thaj e zivutre	91
1. O śagar	92
O vërbo „si” - o isipen.....	93
I posèsia.....	93
2. I balval	95
O vaxt e verbosqo	96
O akanutno vaxt	96
O berś, e berśivaxta, e čhona, o kurko, e kurkesqe dīvesa.....	97
E poštaqo lil	98
3. Traden le rrom	101
O literàro tèksto.....	102
O konžunktivo.....	102
O subjèkto	102
Rekapitulàcia	105
Evaluàcia	106

V. E rroma e Rumuniaθar	107
1. I familia	108
O predikàto	109
Sar phanden pen o subjèkto thaj o predikàto	109
2. O biamalipen	111
I propozìcia	112
I sadì propozìcia	112
O atribùto	112
3. Koncèrto vaś violina vi śtar mulenqe moxtona	115
O Geòrge Păun Ialomicănu	116
O komplemèto	117
4. E rroma e Rumuniaθar	119
I buxli propozìcia	120
5. Me xramosarav jekh lil	122
Pesqo prezentisaripen vi o prezentisaripen e varekasqo	123
I fòrma le lavenqi	124
6. E càle le rromenqe	126
E çhibăqe nivèlură	127
7. O raj Quijote vi o Sancho	131
I ginavni	132
Rekapitulàcia	134
Evaluàcia	135
Rromano-rumunikano vokabulàro	136
O jekhipen thaj o butipen e substantivurenqe	141
O artìkulo vaś e murśikane substantivură	142
O artìkulo vaś e zuvlikane substantivură	142
I zenutni sarnavni / o zenutno pronòmbro	143
O vèrbo / i kernavni „si” – verbul „a fi”	143
E vèrbură save agorisaren pen anθ-o „-el” (98 %) „anel”	144
E vèrbură save agorisaren pen anθ-o „-al” (2 %) – „zal”	144
E vèrbură save agorisaren pen anθ-o „-ol” (2 %) – „thol”	144

1. Palem ka-i škòla

- O vortaxramosaripen
- O rromano alfabèto
- Sar me sikavav? Sar dikhen man aver manuša?
- Aver xarakteristike le zenesqe
- O alav. I silàba
- O akcènto
- I intonàcia
- Valerikà Stänèsku
- O dikcionàro
- So zanas jekh palal avresθe?
- Sorin prezentisarel pes tumenqe
- O vokabulàro

1. Palem ka-i škòla!

Palal so ame agordäm e anglutne star kläse, ame ačhiläm khere *o sasto milaj* vaj geläm amare dadença, kaj von phirde. Nakhläs vi o but tato milaj, thaj akana, and-o septembro, zas palem lošale karing amari škòla! *Vàze*, aviläs *o angloivend!* Avri, si maj tato ka-o mezmeri, kana o kham *pànda peköl*, *tha'* na-i but zoralo *texarinäthe*, kana vov *inklöl*, vaj karing i rät, kana rätöl, ka-o rätöpen e khamesqo. Me thaj mirri phen, i Pika, zas akana ka-i škòla, khethanes amare khelipnasqe kolegurença, vi andar e roma, vi andar e gaze. Mirri phenörri avel akana *jekhto var* k-i škòla, and-e *anglekeripnasqi* kläsa, thaj me siklövava maj dur and-i panzto kläsa. P-o drom, mirre amala pučhen man:

– Sorin!ea, i čhajorri si tiri phenörri?

– Va, si mirri gudli phenörri! Voj siklövela and-e anglekeripnasqi kläsa! Si la baro *kamipen* te *siklöl* lil, kadja sar vi me siklövav. Mirri daj thaj mirro dad kinde laqe jekh nevo školaqo gono, xramosaripnasqe lilorre, ginavipnasqe lilorre, angarne le savença te xramosarel vaj te *rangärel* thaj aver.

– Te avel baxtali vi te siklöl laches, sar vi ame siklöväs! – phenel o Sändu, jekh raklo andar i oxtoto kläsa. Tha', dikhen vi tume, aresläm školäthe!

– Te zas andre and-e školaqi bar! – phenel i Rità, jekh rromani siklövni anaθar i eftato kläsa. Si man but baro kamipen te *palemdikhav* mirre koleguren! Devleça!

– Devleça, Rite! – phende savorre laqe.

LAVA MAŠKAR LAVA...

o sasto milaj - sa o milaj
vàze - akana, akanak
o angloivend - o durårdo milaj,
 o durmilaj
pànda - inkë, maj, po
pekòl - pekel
tha' - ama
texarinåthe - raninåthe, javinåthe

inklòl - inklel
jekhto var - jekhto drom
anglekeripnasqi – anglutni
kamipen - mangipen
siklòl - siklòvel
rangårel -fårbil, fårbisarel
palemdikhav - dikhav palem

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. So keren e çhave and-o septèmbro?
5. Sar akharel e Sorinosqe phenå?
6. So klåsa si voj?
7. So klåsa si o Sorin?
8. So si baro kamipen te kerel le Pika?
9. So kinde i daj thaj o dad e Pikaqe?
10. Kon si o Såndu?
11. Kon si i Rita?
12. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

Te palemdikhas!

anda o = <i>and-o</i>	pa o = <i>p-o</i>
anda i = <i>and-i</i>	pa i = <i>p-i</i>
anda e = <i>and-e</i>	pa e = <i>p-e</i>
anda ël = <i>and-ël</i>	pa ël = <i>p-ël</i>
anda jekh = <i>and-jekh</i> = <i>an-jekh</i>	da ašti = <i>d-ašti</i>
kaj o = <i>ka-o</i> = <i>k-o</i>	na ašti = <i>n-ašti</i>
kaj i = <i>ka-i</i> = <i>k-i</i>	kaj ašti = <i>ka-ašti</i> = <i>k-ašti</i>
kaj e = <i>ka-e</i> = <i>k-e</i>	kaj ašti te = <i>ka-ašti te</i> = <i>k-ašti te</i>
kaj ël = <i>ka-ël</i> = <i>k-ël</i>	k-aš-te = <i>vaš te</i>

Inkeren godi!

inklòl avel andar *inklòvel*
siklòl avel andar *siklòvel*
ternòl avel andar *ternòvel*

- **O siklårno** *siklårel* varekas. Amaro *siklårno* (profèsoro) *siklårel* amen i rromani çhib.
- **O sikavno** *sikavel* vareso vaj varekas. **O gido** (**o sikavno**) *sikavel* amenqe o fòros/ i diz).

1. Palem ka-i škòla!

- O **siklòvno** *siklòl* (andar pesθe). Me sem *siklòvno* and-i panzto klàsa thaj *siklòvav* akana ka-e dajaqi mirri éhib, i rromani éhib.

Kana si: **texarin** - o kham inklòl, ústel pes, na-i zoralo
mezmeri - o kham pekòl but zorales
rătòpen - o kham palem na-i zoralo, mekhel pes o rătòpen

So

o milaj
 o anglomilaj
 o ivend
 o anglomilaj

Kana?

milajesθe, milajes, milaje
 anglomilajesθe, anglomilajes, anglomilaje
 ivendesθe, ivendes, ivende
 anglomilajesθe, anglomilajes, anglomilaje

KLASAQE BUTĂ

1. Xramosar and-e deś rëndură sar tu naxhlăn o milaj, kaj tu phirdăn, kaça tu maladilăn, sar sas, so siklilăn, so araxhlăn!
2. Keren po jekh propozicia e dine alavença!

sikavel	siklărel	siklòvel

sikavno	siklărno	siklòvno

3. Savi si diferença maşkar e alava: *sikavel*, *siklărel*, *siklòvel*?

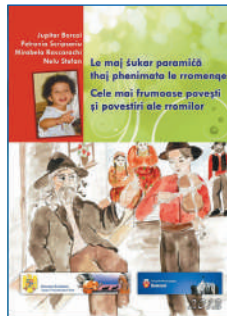
.....

4. Keren propozicie e dine vortogramença:

and-o		p-o	
and-i		p-i	
and-e		p-e	
and-jekh		p-jekh	

TE SIKLÒVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

2. And-i bar e školaqi

Amare amala thaj amalinã gele sarkon kaj sasas lenqo than, lenqi klãsa. I siklövni Rìta geli kaj sasas e siklövne andar i eftato klãsa, o siklövno Sãndu gelo te rodel kaj sine lesqe kolëgurã andar i oxtoto klãsa, thaj me, khethanes mirre phenãça, la Pikaça, telãrdem te sikavav laqe kaj si kidine e neve siklövne andar e anglekeripnasqi klãsa.

Nakhlãm andar e školaqi bar, maškar amare kolëgurã, thaj arakhlãm kaj sas o than kaj *e dada, e daja*, e maj bare phrala vi e phenã andine le tiknorren te prinžanen la rajnã siklãrnã. Dikhel pes ke si man baxt, ke, kana *pašilãm amen*, dikhav ke i nevi lenqi siklãrni si... i sas mirri siklãrni! Šunav man akhardo varekasθar:

– Sorin!ea, av, ame sam kathe! But lošali sem ke andãn tire phenõrrã školãθe! Me avava lenqi klasaqi siklãrni. Ažukerav te siklõl vi voj sa kadja šukar sar vi tu siklilãn and-e anglutne panž klãse, kana sanas murro siklövno!

– Ćumidav tumaro vast, rajni!e siklãrni!e. Lači texarin! Tume žanen lačhes so savorre mai bare amare phrala vi phenã phirde šklolaθe, siklile but šukar aj agordine e stüdie. Vi ame sa kadja kerala! Me akana sigãrav man te rodav mirre koleguren andar mirri nevi klãsa, i panžto klãsa! Mekhen man, rajni!e siklãrni!e, te prezentisarav mirre phenõrrã! Voj si i Pika!

- Mišto avilãn, Pike! Haj, av vi tu kathe, pašal tiri nevi kolëga, i Piroška!
- Nais tumenqe, rajni!e siklãrni!e, phenel o Sorin. Ačhen Devleça!
- Ža Devleça, čhavea!

I Pika *kerdäs prinzaripen* la Piroškaça vi avere kolegurença, bešindoj lença avri vi azukerindoj te avel i rajni dirèktora thaj te putrel o nevo školutno berš. Palal o putaripen, šundäs pes sar marel e *školaqi kampàna*, i *šunärni*, thaj e siklövne vi le siklövna sasas akharde te zan and-e lenqe klàse.

LAVA MAŠKAR LAVA...

sine - (von) si
pašilām amen - avilām paše
kerdäs prinzaripen - prinzardäs pes

e školaqi kampàna - i šunärni
e dada, e daja - e dada

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. And-i so klàsa geläs i Rita?
5. Kon si e Pikaqi siklärni?
6. So azukerel i siklärni e Sorinosqe phenäθar?
7. So kerden e maj bare phrala thaj phenä e Sorinosqe kana phirde školaθe?
8. Kaj sigärel pes o Sorin?
9. So kerde e siklövne thaj e siklövna palal so mardäs e školaqi kampàna?
10. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

Te palemdikhas o vortoxramosaripen!

O rromano alfabèto

a, ä, ä, b, c, é, çh, d, e, ë, ë, f, g, x, h, i, j, ĩ, ĩ, k, kh, l, m, n, o, ö, p, ph, r, rr, s, ś, t, th, u, ũ, v, w, z, ź, 3, q, θ, ç.

And-o rromano alfabèto malavas:

- **26 bazutne konsonànte:** b, c, é, çh, d, f, g, x, h, k, kh, l, m, n, p, ph, r, rr, s, ś, t, th, v, z, ź thaj 3
- **3 postpoziciàlo konsonànte** (na but maladile): q, θ, ç
- **2 paškonsonànte:** w, j
 - w (si xatärdi sar jekh *u*, thaj inklöl and-o than le konsonantaqo –v-, and-i agorutni pozicia, tha' vi maškar duj vokàle: *keraw* (i čači fòrma si *kerav*), *gaw* (i čači fòrma si *gav*), *thuwalli* (i čači fòrma si *thuvalli*);
 - j (si xatärdi sar jekh *i* pašvokàlo (inklöl anglal o lav, ka-o agor lesqo vaj ka-o maškar e lavesqo, maškar aver duj vokàle: *jakh*, *phabaj*, *phabaja*).
- **8 vokàle.** Panž lenθar - a, e, i, o, u - arakhen pen and-e savorre rromane dialèkturä, vi aver trin - ë [var.; ä] thaj ĩ – si specifiko vokàle, avile andar e balkanikane rromane dialèkturä.
- **e diftòngurä:** ä, ë, ĩ, ö, ũ save drabaren pen: *ja, je, ĩi, jo, ju*, sar and-e eksèmplurä: *borä, dës [dives], luludi, parnöl, terdüvel* (dialektàlo fòrma, karing i čačutni fòrma *terdövel* „áčhövel“).

KLASAQE BUTĂ

1. Xramosaren po duj alava save te širden/ astaren e konsonantença thaj e vokalença andar o rromano alfabetò!
2. Keren trin propozicie and-e save savorre alava te astaren sakodova grafemaça!
3. Keren trin propozicie and-e save savorre alava te astaren ververe grafemaça!
4. Xramosaren o telutno tèksto palal o šunipen!

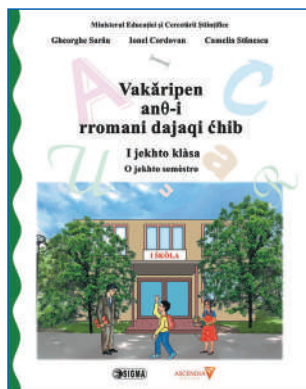
O durãrdomilaj, vaj o durmilaj vaj o anglomilaj, anel barvalipen. Le siklòvnã thaj le siklòvne zan palem k-i škòla, sa kadã, le çhavorre zan k-i xurdelinã. Si o vaxt kana le manuša kiden e drakha, andar save keren loli vaj parni mol. E vurdonença von phiraven vazia brãzbe, misiri/ kukuruzo, semince, kolompirà thaj but aver. I septembra thaj i oktobra anen muxli aj brišinda. Le patrã (patrinã) si gãlbena (zilta) thaj peren phuvãthe. Le bakrã telãren and-o gav te nakhen o ivend.

(O Gheorghe Sarãu)

- a. Drabaren/ Ginaven o xramosardo tèksto!
 - b. Ambolden/ Nakhaven o tèksto gažikanes!
 - c. De tiro xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqe thaj mang lesðar te rodel aj te laçharel e doša arakhle!
 - d. Sa kadja, laçhar vi tu e doša andar e xramosaripnasqo lilorro tire kolegosqo thaj sikav lesqe kaj vov kerdãs doš!
5. Keren, telal o vastalipen tumare siklãrnesqo vaj siklãrnãqo, aver klasqe butã, khethanes, and-e grupe, e neve siklile nociença!

TE SIKLÕVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

3. O manuś thaj pesqe korposqe riga

1. o šero	16. o vast
2. o bal	17. o kolin
3. o ćikat	18. i ćuci
4. i phov	19. o buriko/ o priś
5. i jakh	20. i kuni
6. o kan	21. i ùnźia (najorri)
7. o nakh	22. o naj
8. o muj	23. o per
9. i ćham	24. o maśkar
10. o vuśt	25. i pàlma
11. o dand	26. o punro
12. i ćhib	27. i ćang/ i koć
13. i korr/ i men	28. i khur
14. o ćhor	29. i tàlpa
15. o phiko	

Jekh ćhajorri, i Sàra, thaj jekh raklörri, i Klàra, den duma:

– O manuś si jekh *oprutno zivutro*, kaj *del godi*, *butikerel* thaj *vakärel*. Sar vi tu zanes, e aver zivutre na aśti te keren buti, te *godisaren*, te den duma.

– E manuśes si les *godi* thaj, *andar kodova*, o manuś aśti te *manärel*, te *godisarel*, te *ginel*, te *vakärel*.

– Tu zanes te phenes manqe so si p-e manuśesqo šero?

– Si les p-o šero bal, kaj šaj te avel lùngo (dìlgo) vaj xarno. Le romnän, *misaläqe*, si len šukar ćhungrä. And-ël ćhungrä si len purane love.

– So kerel o manuś *pesqe* kanenča?

– *Pe* kanenča o manuś aśunel.

– Sar si o nakh e manuśesqo?

– O nakh šaj te avel lùngo (dìlgo; zinzardo), xarno vaj kërno (paśxarno).

– Šaj te phenes manqe so keren e manuśa *pe* nakheča?

– Leča von sungan.

– Na, tu trebal te zanes ke tu ći san ćaci, *andar kodoja ke* e nakheča e manuśa na nùmaj sungan! Leča von phürden.

– Me patäv so tu na zanes te mothoves manqe sar phenen e manuśa kana jekhe manuśes si les baro ćikat?

– Tu ći san ćaci! Me zanav! Vov si godäver!

– Kadã si! Tha', so kerel o manuś pe jakhança?

– Vov dikhel lença!

– Tu, sar patãś, so kerel pe (pesqe) moça?

– Leça o manuś xal, vakãrel, gilabel.

– Vi ćumidel!

– Na! Vov ćumidel *nùmaj* e vuśtença!

– Kadã si, kadã si! Bistardem so tu san godãver thaj tu sa zanes! Atunc', so kerel o manuś e dandença?

– E danda ćhinen o xaben, thaj i ćhib ćambel o xamos (xaben)!

– Na trebal te bistres so i ćhib źutil (aźutisarel) tuqe te des dũma e manuśença!

– Va, va!

– Akana, haj phen tu manqe so kerel o manuś e punrença?

– E punrença vov phirel!

– Lãv sãma (dikhav) so e manuśesqe korposqe riga si but importãto, *śeral*, *andar kodoja so*, von źutin e manuśes te *traisarel*.

LAVA MAŚKAR LAVA...

korposqe riga - korposqe kotora
oprutno źivutro - oprutno animãlo
del godĩ - godĩsarel

butĩkerel - kerel butĩ

vakãrel - del dũma, mothovel,
mothol

godĩsaren - den godĩ

andar kodova - kodolesθar

manãrel - kerel reflėkcie, godĩsarel

ginel - ginavel

misalãqe - sar ekźemplo

pesqe - lesqe

pe - pesqe

pe - penqe

andar kodoja ke - andar ke,

kodolaθar

nùmaj - fėri, sãcis, sãmo

źutil - del vast

śeral - po but

andar kodoja so - andar kodoja ke,

kodolaθar, kodolesθar

traisarel - trail, źivel, źivisarel

PUĆHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tėksto!

2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!

3. Ambolden o tėksto gazikananes!

4. So si o manuś thaj so kerel vov?

5. So si p-e manuśesqo śero?

6. So kerel o manuś pesqe kanenča?	10. So kerel o manuś nùmaj e vuštenča?
7. Sar šaj te avel o nakh e manuśesqo?	11. So čhinen o xaben?
8. So keren e manuśa penqe nakhenča?	12. Sosθar si importànto e manuśesqe korposqe riga?
9. Sar si jekh manuś kaj si les baro čikat?	

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. SAR ME SIKAVAV? SAR DIKHEN MAN E AVER MANUŚA?

Kana vakāras palal aver manuśa thaj kamas te phenas sar von sikaven, save si lenqe maj dikhale xarakteristike, tha' vi atùnć kana vakāras palal amenθe, si te dikhas palal kadala paramètrurā:

- **E fiziko xarakteristike** sikaven e *avrutne* xarakteristike jekhe zenesqe, jekhe personažosqe, sar vov sikavel: *baro-tikno, bare dumenča, bare punrenča, bare dandenča, bare čikateča, bibalenqo/ bare balenča, bodle/ kale/ zelenone/ melaxne jakhanča, mustacalo, sano – thulo, šukar – nasul, ućo – xurdo* thaj aver.

- **E moràlo xarakteristike** sikaven e *andrutne* xarakteristike jekhe zenesqe, jekhe personažosqe. Varekon šaj te avel: *amalikano – biamalikano, butārno – khandilo/ khandino, godāver - dilo, xarano - bixarano, laćho – nasul/ zungalo, kanutno - bikanutno* thaj aver.

II. AVER XARAKTERISTIKE LE ŽENESQE

- Kana vakāras palal jekh manuś thaj keras lesqi prezentàcia, si te na bistras savo si *o isipen pesqe sastipnasqo*, te vov si nasvalo vaj sasto, kana vov si vesto vaj bivesto, lošalo vaj bilošalo, te si asalo vaj biasalo, sar phiravel pes vov, si manuśalo vaj bimanuśalo, ilano/ biilano th.a.

- Kana lias and-o dikhipe *sar si vov xurārdo*, si te sikavas lesqe gada, tiraxa vi aver kasave xurāvipnasqe butā.

- *Jekhe murśes šaj te avel les:* stadi/ palaria/ kùśma, o jābas/ pinžako/ raxami, gad lungone/ dīlgone vaj xarne bajenča, lūngo/ dīlgo pantalūna (kālca, xolāva), poštīn/ postīn, čorāpā, cārūli (maj anglal)/ papūća/ tiraxa, sirimi/ xaravli, šaj te avel les vi angrustik, sovnakajutno lāncorro/ zanzīrorro, braslèta th.a.

- *Jekha zuvlā šaj te avel la:* p-o šero jekh dikhlo/ stadi/ palaria/ kùśma, o jābas/ pinžako/ raxami, gad lungone/ dīlgone vaj xarne bajenča, buxle vaj tange bajenča, còxa/ fista, katrinca, šalvārā/ pantalūna, poštīn/ postīn, čorāpā, papūća/ tiraxa, šaj te avel la vi angrustika, sovnakajutne lāncorre/ zanzīrorre, braslète, sovnakutne suvā, kućale barra th.a.

- Sa kadja, si te vakāras palal e alosarimata le manuśesqe (save luludā kamel, save gudlimata, xamata, piimata čajlōl les, sar kamel te xal – o xaben vaj i kafāva sar te avel, maj londo vaj maj gudlo –kamel čājo vaj na, xal but vaj cīra, kamel vaj na o mas, save sungale panā kamel th.a.

- Si te sikavas vi palal e preokupàcie le manuśesqe, te kodoles manuśes čajlōl les vaj na o spòrto, savo spòrto kamel, te kamel vaj na e àrte, save àrte čajlōl les th.a.

KLASAQE BUTĂ

1. Xramosaren sar sikaves tu sar manuś! Vakăr vi palal tire, preferinçe, preokupaçie!

Sar sikavav me?	So plaçal man te kerav?
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•

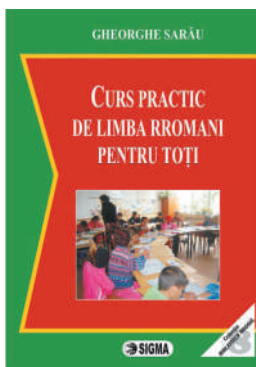
2. Prezentisaren jekhe kolegos sikavindoj e fiziko thaj moràlo xarakteristike!

O anav tire kolegosqo:	
e fiziko xarakteristike	e moràlo xarakteristike
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•

3. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnaço, e anglutne deś rëndură andar o təksto „Kon zanel maj but?”!

TE SIKLÖVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

4. And-e klasaqi sàla

Avri, and-e školaqi bar, o Sorin arakhàs pes pesqe kolegurença andar i panzto klàsa, dikhlàs ke maškar e sas lesqe kolègurà inkliste vi aver biprinzarde kolègurà andar i *kolaver* klàsa, andar i sas štarto klàsa B. *Pašilo* karing lenθe vi e klasaço raj siklárno. Sig, o Sorin arakhlàs kaθar e siklòvne vi e siklòvnà ke lenqe e sas klàse A thaj B sasas *xulavde* palal e rezultàturà

le siklòvnenqe resle ka-o agor e štartone klasaço. Kadja, and-e s-ol duj klàse, vi ka-i panzto A, vi ka-i panzto B, akana si siklòvne vi maj laçe, vi mai cìra laçe rezultaturença, bikerindoj pes diskriminàcia palal e nòte, palal i sociàlo situàcia, palal i etnia thaj aver.

Palal o putaripen e školutne beršesqo, o siklárno e klasaço, o raj Sitàru, akhardàs le siklòvnen vi le siklòvnàn and-i klasaqi sàla i panzto A.

O Sorin bešel pašal jekh nevi kolèga, i Maria, kaj avili andar i sas štarto klàsa B. Von keren prinzaripen, vakàrindoj:

- Me sem o Sorin!
- Thaj me sem i Maria.

E klasaço raj siklárno vakàrdàs lenqe ke i škòla sas akana užàrdi, so sas panàrdi, so si len jekh nevo mobilièro thaj e siklòvne si te phiraven pen šukar, te na bistren svàko dìves, jekh po jekh, te arakhen vi te laçharen i sàla, te inkeren o užipen, te thon pani k-e luludà, te dikhen te aven len ka-i *kali phal* jekh khosno, e saveça te khosen i kali phal, te anen krèda vi xamosaripnasqe angarne thaj aver.

I Maria manglàs te phenel vi voj vareso, vazdàs o vast opre, thaj e klasaço raj siklárno puçhlàs la:

– Manges te phenes vareso, Mari!e.

– Va, raj!a siklárne!a. Me ažukerav ke savorre amare kolègurà te phiraven pen šukar, ke, ivàθe, si amen jekh šukar siklòvipnasqi sàla, kana ame na das pativ jekh avres!

– So kames te phenes? – maj puçhel la o raj siklárno.

– Akana, kana ame sam khethanes savorrenθar, vi andar verver ètnie, vi andar verver sociàlo kondicie, vi andar verver siklòvipnasqe nivèlurà thaj kola,

ame si te xatàras amen laches, te na azbas amen andar jekh bango phiravipen, te na čhudas le zungale lavença jekh avresqe!

– Av bitrašaqi, Mari!e – phenel laqe o Sorin. Tu dikhes ke me sem rrom, tha' te zanes so vi amen si amen, kheral, jekh šukar edukàcia, tha' zanas te phiravas amen laches, bi te azbas le averen! Dikhesa tu so lačo kolègo me avava! Sar vi aver amare kolègură!

– Vi me patăv ke tume sen but lače siklòvne vi ke and-o amaro kolèktivo na avena phiravipnasqe pučhimata, pharimata, problème - phendăs vi o raj klasqo siklărno. Akana, te nakhas k-o amaro *svakodivesutno* progrămo!

LAVA MAŠKAR LAVA...

kolaver - kodoja aver

pašilo - avilo/ avilăs paše, pašardăs pes

xulavde - ulavde

i kali phal - i zèleno phal

svakodivesutno - andar svàko dïves

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Kaça arakhlăs pes o Sorin and-e školaqi bar?
5. Sar sas xulavde e siklòvne vi e siklòvnă andar e sas klăse A thaj B?
6. Sar akhardăs pes o siklărno e panztone klasaqo?
7. Pašal kasŕe bešel o Sorin?
8. So manglăs te phenel i Maria?
9. So phendăs o Sorin?
10. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÒVAS KHETHANES!

I SILÀBA

E lava/ e dùme ašti te aven kerde andar:

- **jekh rig/ jekh kotor:** av, či, li, ma, na, ov, pa, si, tő, va, ama, bar, ćar, dad, enă, gad, ger, xar, haj, ilo, jag, kan, lon, mas, nič, ova, per, rat, sap, śol, tol, zen, amal, berś, ćhor, dand, grast, jakh, kašt, khur, ma panz, phus, phurt, rrom, śtar, truś, than, vast.

Jekh kasavi rig, jekh kasavo kotor si jekh silàba

- **duj riga/ duj kotora (silàbe):** a-vel, bi-bi, cax-ra, ća-ćo, ćha-vo, da-rrin, ef-ta, fò-ro(s), go-no, gen-do, gi-nel, xo-li, i-vand, ja-ga, žàm-ba, kuś-tik, khar-do, lon-do, mu-si, nan-go, o-pre, or-de, pa-ni, pha-baj, sa-lo, śe-lo, ter-no, tha-gar, u-dar, varvar.
- **trin riga/ trin kotora (silàbe):** a-ka-na, bar-va-lo, cik-nì-da, či-ka-lo, ćhor-va-lo, da-ra-lo, fi-la-tin, ga-rav-do, ge-ra-lo, gi-nav-do, xa-ra-no, ho-tè-li, i-ca-lo, ja-ga-lo, kaś-ta-lo, kha-ma-lo, lu-lu-dī, ma-ri-kli, na-kha-lo, ox-to-to, pe-ra-lo, phan-da-do, rat-va-lo, rri-ćhi-no, sa-ràn-da, śi-la-lo, tra-śa-lo, thu-va-lo, um-blav-do, vuś-ta-lo, zu-mav-do.

- **štar riga/ štar kotora (silàbe) vaj maj but:** a-ka-nut-no, bar-va-làr-do, ča-vri-ka-no, ki-ra-la-lo (>ki-ra-lo), ga-rav-di-no, xo-xa-va-lo, in-ka-lav-do, ka-ka-raš-ka, lu-lu-dà-lo, maš-ka-ra-lo, o-pra-lut-no, tha-ga-ra-lo,

KLASAQE BUTĂ

1. Xulaven and-e silàbe, e avutne alava:

✓ <i>avri</i>	✓ <i>diskriminàcia</i>
✓ <i>klàsa</i>	✓ <i>me</i>
✓ <i>raj</i>	✓ <i>vast</i>
✓ <i>rezultàtură</i>	✓ <i>luludă</i>
✓ <i>akana</i>	✓ <i>progràmo</i>

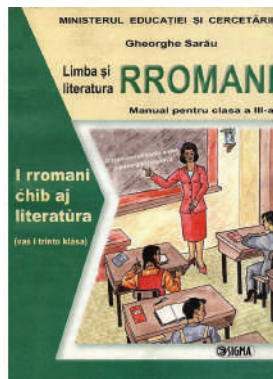
2. Arakhen po maj but alava save te astaren/ širden e dine silabenča. Keren po jekh propozícia jekhe andar e arakhle alava!

I dini silàba	E arakhle alava	I kerdi propozícia
a-...		
pe-...		
ma-...		
bi-...		
an-...		
ka-...		
ta-...		

3. Xramosaren, palal o vakàripen/ drabaripen e siklãrnesqo/ e siklãrnãqo, e anglutno alineato andar o tèksto „And-e klasaşi sàla”!

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

5. O suno e kakosqo Angel

Vi akana phandav mirre jakha thaj dikhav le kodola berša, kana somas čavorro; sar iz sas. So sig nakhlās o vaxt!

Xatārav and-e mirre jakha jekh asvin, sar thavdel...Ingerav murro vast jakhenθe thaj khosav mirre asva.

Sasas na but palal o Dujto Lumāqo Maripen kana murro dad avilāsas pala' cira vaxt andar o Maripen.

Samas xolāme, sar sasas savorre manuša andar o gav, and-o kodovo vaxt. And-o kodova milaj sas vi jekh baro tatimos, na dinā o brišind varesode čhonenθar.

„– Soça *parvarav* me le čavorren?...” – godišarel murro dad, o kak Angel, sar phenelas lesqe e phure. Dikhav les vi akana, sar bešelas p-o skamin anglal o kher, thaj paša' lesθe, lesqo patāvipnasqo zukel, thaj sar lačharelās pesqi mustāca thaj delas dūma kòrkorro, and-e pesqi godī.

Tha' o Devlorro ni d-aštilas te mukhel les akana, kana ničvar, na sas les maj phares.

Murro dad khethanes mirre dajaça, palal, le Mihäicaça vi le Georgeça – mirre phrala maj bare – savorre kerenas buti p-o lenqo *umal* thaj vi and-o gav, so arakhenas. Ël dësa, kerenas buti k-o umal thaj kana perelas i rät, murro dad lelas pesqi *lavùta* thaj gilabalas k-ël khelimata, k-e meselä le barvalenqe.

O avutno berš, o angloivend sas barvalo thaj murro dad bikindäs o giv thaj o *kukurùzo*. Akana sas vi amen but love.

„– Kamav te kinav le Mixäicasqe akordëono vi jekh saksoföno le Georgesqe, te bašaven, te keren love, te na maj *mangen vunzilesöe* kaöar le gaze”.

Kadä vi sas. Murro dad kindäs akordëono vi saksoföno le çhavenqe.

Vov sas but *barikano* kana lesqe çhavorre bašavenas, savorre samas but lošale. Mirre phrala thaj murro dad anenas love khere kaöar e *bäva* kaj bašavenas thaj sas amen so trebul.

Mirri daj kidelas lovo lovorreça te zivas laçhes. Murro dad phendäs laqe, and-e jekh rät: *o tiknorro kamav te aresel baro raj!* Me kadja dikhav les, vov si godäver, *siklöl* lil thaj *aresela* raj, sar si vi o raj o siklärno.

Thaj kadja vi sas. Dikh man *adës* siklärno! Me siklilem vi te gilabav, vi te bašavav e saksofonoça. Thaj o Devlorro kamläs ke murro dad te dikhel pesqo suno kerdo, savorre te d-aštin te ziven mišto.

Nais tuqe, dade!a. Nais tuqe, daj!e. Čumidav tumare vasta! O Devlorro te arakhel tumen kothe kaj sen tume!

(Kaöar o *Anghel Nästase* vi i *Noemi Nästuraš*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

parvarav - pravavarav

umal - kimpö, vazi, jekh kotor phuväqo

lavùta - violina

kukurùzo - kurùzo, misiri, bòbo

mangen vunzilesöe - mangel vareso

varekasöar ži kana irisarena palpale

barikano - phutärdo, inkerelas pes
baro, e nakheça opre

bäva - abäva

aresela - resela

siklöl - siklövel

adës - avdives

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Kana aviläs o dad andar o Maripen?
5. So godišarel o kak Angel?
6. So kerelas o dad kana perelas i rät?
7. So kindäs o dad le Mihäicasqe vi le Georgesqe? Sosöar?
8. Sar sas o Angel kana bašavenas pesqe çhave?
9. So kerdäs i daj e lovença, kaj te ziven laçhes?
10. So kamläs o Angel te aresel lesqo tiknorro çhavo? Sosöar?
11. So siklile andar o tèksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

O AKCÈNTO

- And-i rromani čhib, o akcènto perel ka-o agor e lavesqo, kana e lava si rromane. Vov na thol pes p-o lav!

Ekzèmplurǎ: gono, kalo, manuś, parno, thagar.

- Kana le lava si line andar aver čhibǎ, o akcènto perel and-o than kaj perel vi and-i čhib kaθar avel o lav. Vov thol pes p-o lav, p-i vokàla kaj šunel pes. Vov si vortǎrdo karing i zervi (bangi) rig aj pesqo anav si „ o grǎvis”, „o grǎvis akcènto”.

Ekzèmplurǎ: dǔma (lav, alav), cǒxa (fista), ciknǐda, paparǔda.

O akcènto si thovdino nǔmaj p-e vòkale vi nǔmaj p-e gazikan lava!

P-e konsonǎnte **ć, čh, ś, ź** na-i „akcènto”, vov si **diakritiko**. Kathe, o sèmmo kaj bešel opre kerel rig andar kodoja grafèma!

I INTONǎCIA azutisarel amen:

- te thovas pučhimata: *Kana avesa amenθe?*

Ka-o agor e propoziciaqo thol pes jekh *pučhipnasqo sèmmo* „?”

- te sikavas jekh amaro lošaço vaj trašaço/ daraço isipen: *Avava vi me tuça!, Nais tuqe!, Arakh tut!*

Ka-o agor e propoziciaqo thol pes jekh akharipnasqo sèmmo „!”

KLASAQE BUTǎ

1. Kaj perel o akcènto and-i rromani čhib?

.....

2. Savi si i diferènca maşkar o akcènto thaj o diakritiko?

.....

3. Xramosaren panz rromane alava and-e save o akcènto si p-i paluti silàba! Keren lença po jekh propozicia!

Alava and-e save o akcènto si p-i paluti silàba	I kerdi propozicia

4. Xamosaren panz alava line andar aver čhibă thaj sikaven kaj perel o akcènto!
Keren lença po jekh propozicia!

Alava line andar aver čhibă	P-i savi silàba perel o akcènto	I kerdi propozicia

5. Xamosaren po panz alava e avutne diakritikurença: *ć, ś, ź*.

Alava e diakritikoça „ć”	Alava e diakritikoça „ś”	Alava e diakritikoça „ź”

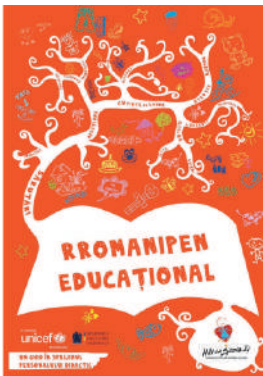
6. Keren po duj propozicie ke savenqo agor te avel:

pučhipnasqo sèmno (?)	akharipnasqo sèmno (!)

7. Xamosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, o jekhto alineato andar o təksto „I civiko aj i maškarkulturalikani edukacia?”!

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

6. E meripnaça and-e jakha (I)

kaθar o Valerică Stănescu

/.../

– Raj!a, komendant!ona, *ker jekh fòros* e Bulibaşeça thaj dikhesa ke avela mišto. O Bulibaša na-i nasul manuś.

– So fòros manges, Bulibaşe!a? Śunav tut! Phen manqe o fòros, phendās o komendànto Despa, k-ašti te dikhel kaj kamel te resel o Bulibaša./.../

– Raj!a bare!a, an le čhaves ka-o Bulibaša thaj te kamel te ačhel lenθe, me, o Bulibaša, dav murro lav kē mekhav les kaj škòla thaj vov či maj trebal man. /.../

O raj komendànto vi le rajeça direktoreça le licevosqo avile palal manθe le vurdoneça thaj line man kaθar o udar e licevosqo thaj telàrdām lença ka-e Forosqo Biròvo. And-o vurdon, *nikon* na vakàrelas, o dirèktoro vi o komendànto azukerenas e emociençar murro arakhimos murre dadeça aj dejaça. Xulistām andar o vurdon e Śingalipnasqo. Me semas anglal, thaj e raja palal manθe. Avilām andre and-o biròvo ka-o komendànto. Kana putardem o udar, dikhlem murre dades, sasas gālbeno ka-o muj, pesqe jakha sasas mekhle and-o xorimos e śeresqo, i dej sasas pašal lesθe, beśelas e śereça mekhlo p-o lesqo dumo. *Gālbeno* ka-o muj, sar si e momāqi bokholi, laqe čhama sasas kinge asvinānθar thaj pesqe krecome bala sasas mekhle tele, p-ël jakha. Beśenas p-jekh skamin sar jekh bānka kaj sasas xurāvdo la mortāça. Sa-l dujen sasas len sajekh dukh, kana dikhle man dine baro aj lūngo muj, traśavalo, falas jekh veśesqo zivutrenqo baś.

– Awwuuu!! Čhave!a munre!a, o čhavo la dejaço! Patājlem kē či maj dikhav tut, phendās i dej le jakhança pherde asvinānθar. Patājlem kē mulān, tu, Vāli, munri śukar papūša!

O dad astardās te dikhel man thaj sa izdralas, palal e lokhe vakeça phendās lokhes:

– *Av orde, paša' manθe, Vāli!*

– *Ninker amença, či le gazença!* - phendās i dej.

– De dūma rumunikanes, Bulibaşe!a, te xatāras vi ame so vakāren, phendās o komendànto xolāme.

– Ame das dūma p-i amari čhib, thaj tume p-i tumari, raj!a komendantona, kamen te xulajaren amenqe vi amari čhib, či resel kē corde amenqe le čhavorren? - xutili i dej le moça ka-o komendànto.

– Si amaro čhavo, raj!a, pokinav tumenqe sode pokinde tume leça thaj lāv les manqe ka-i śàtra.

– *Ninker amença, na dara!* - phendäs o dad, dikhindoj bare dikhipnaça and-e munre jakha.

Me astardem te rovav, falas mançe nasul munre dadenθar, zanavas kë i sasti lenqi dukh si andar manθe.

– *Vali, ninker amença*, kadala çi sen tire dada, kadala ingerde amen ka-o Bug thaj akana kamen le çhaven andar amari şàtra. Ame sam tiro dad aj tiri dej!

Nakhenas sa vřjàma andar šero e dume phendine kaθar munri dej, tha' gëndisardem man vi ka-o svàto munre siklårnenço „Te zas kaj i škòla vi te siklòs kaj le maj bare škòle!"; o dikhipen e şukare rajnòrràço andar o gav Budele kerdäs man te astarav palem zor.

– Kaça inkeres tu, mo çhavorre!a? La školaça vaj le dadeça aj la dejaça? – puçhelas man o komendànto.

– *Dav pativ vi munre daden, çumidav lenço vast, thaj mangav lenθar jertisaripen te mekhen man te siklòvav thaj te dav agor me stüdie. Me çi inkerav nič le dadença, nič le siklårnença, me inkerav mança, te mekhen man te siklòvav lil! Kadava si munro drom thaj na-i drom palpale kaj şàtra!*

La deja lās la e baldoma, peli tele, thaj o dad phendäs savorre ileça:

– Te kerel pes so kamel o Devel tuça, man na-i man so te maj kerav me tuçe. Açh and-i lùmja le lilesqi, kë kadja tu kamlån. /.../

LAVA MAŞKAR LAVA...

ker jekh fòros - ker jekh xatåripen
gålbeno - žilto

nikon - konik
lùmja - o sundal

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Sar akharel/ buçhol e komendantos?
5. So fòros kamläs te kerel o bulibàša?
6. So ažukerenas o dirèktoro vi o komendànto?
7. So phendäs i daj kana dikhläs e çhaves?
8. Sar akkarel e çhaves?
9. So phendäs o dad kana dikhläs e çhaves?
10. Kaj sas ingerde e Valesqe dada?
11. Kaça inkerdäs o Våli? So kamläs vov te kerel?
12. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. O VALERIKÄ STÄNÈSKU (B. 1944)

I çhaj le autorosqi, i siklårni i *Camelia Stånescu*, xramosardäs palal o xramosarno, o *Valerikå Stånèsku*. Das kadava tèksto maj tele, and-o rromano amboldipen kerdo kaθar o *Gheorghe Saräu*:

„O Valerikà Stànèsku, jekh éhavo andar o endaj/ o nãmo le kíkavãrenqo, sas bijando ka o 6 oktòbro le beršesqo 1944, and-jekh telutno kherorro – bordèjo, andar o sovietikano thanipen *Kraineanka*, kaj pesqo dad thaj pesqi daj sasas tradine ka-o Bug thaj kaj von áchile duj berša. Palal o agordipen le bare maripnasqo, pesqi familia amboldel pes Rumuniaþe.

O éhavorro o Valerikà Stànèsku xramosardás pes, k-e 11 berša, ka-i Škòla andar o gav Vasilati, o žudèco Dolj, kaj arakhelas pes kothe pesqi familia la caxraça. Sar pesqi familia, phirelas but, and-jekh školutno berš o siklòvno o Valerikà Stànèsku phirelas ka-ël opre-tele trãnda škòle. Ži ka-o agor le štartone klasaqo, vov nakhlás kaj opre-tele trin šela škòle!

O siklòvno o Valerikà Stànèsku siklòvelas but laçhes, liindoj nùmaj i maj uçi nòta, deš!

Palal o agordipen le jekhtone štare klasenqo, bešindoj vov atùnè and-o fòros Râmnicu Vâlcea, vov našlás pesqe dadenþar aj manglás vastdinipen le siklãripnasqe sekciaqo la Forosqi Râmnicu Vâlcea k-ašti te siklòl maj dur, phenindoj ke pesqi familia kamelas vov te áchavel pesqe študie thaj te prandisarel pes, palal sar sas lenqi tradicia kaj e kíkavãrà. O školutno inspèktoro akhardás ka-o telefòno o Licèvo «N. Bãlcescu» andar o fòros Râmnicu Vâlcea, mangindoj o andrexramosaripen le siklòvnesqo and-i V-to klàsa le licevosqi (o licèvo sas les atùnè 10 -12 klàse) thaj, kadja, o Valerikà Stànèsku kerdás pesqe i V-to klàsa le licevosqi, tha' and-jekh ràt, kana vov siklòvelas and-i VI-to klàsa le licevosqi, avile pesqe manuša andar i familia, save «çorde les», andar o školutno internàto kaj vov bešelas, anindoj les khere thaj dindoj lesqe jekhe romnã, palal i kris lenqi. Palal, kana sas les žuvli thaj pesqi familia, vov pherdás pesqe pe «ràtãle» študie, kerindoj deš klàse.

Pesqo kreaciaqo rodipen cirdás les te xramosarel maj anglal poèzie thaj palal pròza. Kadja, and-o berš 1980, vov xramosardás i buxli novèla *Le krisa le rromenqe*, kaj, palal, sas palemxramosardi telal i fòrma kadale mikro-romanosqi.

Vov xramosardás vi jekh aver romãno, *Le Meripnaça and-e jakha*, pala i vrjãma kana e rroma sasas ka-o Bug, and-i Transnistria.”

II. O DIKCIONÀRO

E lava jekhe éhibãqe si kidine and-e *vokabulãrurã* vi and-e *dikcionãrurã*. E *vokabulãrurã* kiden jekh tikno gin e lavenqo, tha' and-e *dikcionãrurã* si andine but lava (kaþar 2000 ži 50.000/.../ 100.000 /.../ vi maj but).

O lav si o bazutno jekhipen e vokabularosqo. And-e dikcionãrurã e lava si dine palal i alfabetikani òrdina, sar thavden e grafème and-o rromano alfabèto (a, b, c, ç /.../ ž). Von buçhon **dikcionarosqe artikulurã**.

Sar sikavel jekh **dikcionarosqe artíkulo**?

O artíkulo e dikcionarosqe sikavel kadja:

- ↓ kathe si „**o gramatikano sikavipen**” (so si o lav sar vakãripnasqi rig:
 - ↓ substantatìvo, artíkulo, adžektivo, pronòmbro, vërbo th.a.).
 - Del pes e
 - ↓ italikane grafemença („sanãrde/ kursivone” grafemença)

manuš, ~a s.m. om, oameni. ← „**o ekvivalènto/ o amboldino lav**”

Kadava si „**o lav-título**”. Vov si sa vrjãma xramosardo and-e „aldino grafème” („boldone grafemença”, „xramosarde thulãrde”).

KLASAQE BUTĂ

1. Si tumen khere rromane dikcionàrură? Kana na, mangel tumare siklărnesþar kasave dikcionàrură. Sode alava si and-e kadala dikcionàrură? So dikcionàrură vaş i rromani çhib prinzaren?

E dikcionàrură save si tumen khere vaj k-i škòla	E dikcionàrură save na si tumen, tha' tume prinzaren len

2. Roden panz alava and-o dikcionàro savo si ka-o agor tumare lilesqo vaj and-o aver dikcionàro savo si tumen! Keren e rodine alavença p-o jekh propozìcia!

O rodino alav	I kerdi propozìcia

3. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, e anglutne trin alineatură andar o təksto „ E meripnaça and-e jakha”!

4. Roden and-e verver dikcionàrură e sènsură e avutne alavenqe and-i gazikani çhib:

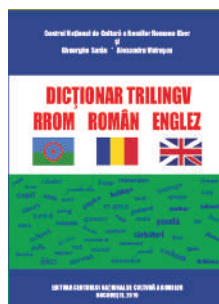
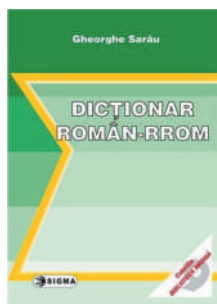
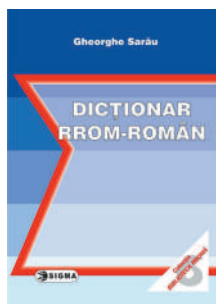
o alav	o sènsu e alavenqo
del duma	
vakăripen	
phendo	
sikavipen/ sikavimos	

5. Te siklõvas maj but!

O lil *Le Meripnaça and-e jakha* inklisto and-o oktòbro 2007, ka-e bukureştosqi Editura *MarLink*, andar e edukacionàlo progràmò thavdino le rromenqe kaþar e Edukaciaqo, e Rodipnasqo vi e Ternipnasqo Ministèro, khethanes e Rerezentancaça UNICEF and-i Rumùnia, and-o redaktisaripen kerdo kaþar o *Gheorghe Sarău*.

TE SIKLÕVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

7. E meripnaça and-e jakha (II)

Lias la deja thaj telârdâs laça andar i bar e Śingalipnasqi kaj šâtra, and-o gav Ostroveni, kaj ažukerenas les e savorre roma. P-o drom, o dad rovelas vi gilabelas jekh gili.

*Akana p-o drom, čhave!a, tu ačhilân,
An-câxra rovimos aj kerkimos mukhlân,
Akana ačhel nûma' jekh učhal pal' tuθe,
Aj o marâzo kaθar o Bug sas ivâ, ivâθe!*

Kana reslo o Bulibâsa and-i šâtra, savorre avile trujal lesθe vi pašal pesqi Lûba te ašunen nevimata kaθar lenqo čhavo.

– So si kothe, Bulibaše!a, so kerde e rumûncurâ tire čhaveça?

– So te kerav, ačhilo kothe, ċi maj kamel te maj bešel amenθe, kamel te ačhel and-i lûmja le rumunurenqi. Avili andre and-o pesqo šero i škòla thaj ċi maj aštis te lies les kaθar škòla zi ka-o meripen, kadja mothovdâs anglal o komendânto.

– Te ačhel, Bulibaše!a, kë phendem me tuqe – vakârdâs i Ròka – ke trebulas te amboldes pesqi korr, kothe, and-o bordèj, ka-o Bug, haj ċi ašundân man!

– Te ċi inkeresa i šâtra and-o tiro vast, Bulibaše!a, xasaresa len, le savorren! Kadja dikhlâs munri Zambila, kana dâs and-e lila! – phendâs o Icalo, patâvalo and-e drabarimata la Zambilaqe.

And-i šâtra, but vrjâma, i Lûba rovlâs le Valis, tha' o Bulibâsa muršârelas la sa vrjâma. /.../

E butâ and-i šâtra paruvenas dîvesesθar dîvesesθe. E rroma vakârenas andar e butâqe thana, andar i butî ka-e šantiêrurâ. Le Bulibašesqe ċi perelas lesqe lačhes, maj avelas pe kombale ċugnâça thaj maj marelas varesave lenθar, tha' o Bulibâsa ċi maj sasas lačhes dikhlo and-i pesqi šâtra. E terne andar i šâtra zanas ka-o filmo te dikhen filmurâ thaj avenas râte butpalal. Pe zuvlâ kušenâs le ternen thaj denas len armanâ. /.../

Mo, baro Bulibâsa, na av dilo, ċi mekhel tut tiri šâtra! Tu san baro, tu san zoralo. Sosθar roves? E zuvlâ rujinde vi von e milaθar le bare Bulibašesqi. E školutne čhave, munre kolêgurâ, o Zêrie, o Bêlan vi o George, dine dûma maškar lenθe te zan te keren maj dur i škòla. O Bulibâsa rovelas thaj ažukerelas e lače vrêmurâ, kaj sasas varekana:

*Devl!a, baro san, tu Devl!a
Munri šâtra dilisajlâ,
So te maj kerav me, Devl!a?
Khanċ ačhili laθar, laθar!*

O Bulibâsa pesqe Lubaça dikhle kë na maj šunel les i šâtra, thovde le grasten ka-o vurdon thaj telârde pe caxraça. Phirde prinzarde vi biprinzarde gava, mekhindoj i šâtra, tha' ċi mekhle lenqi Kris. O Vali, paruvipnasθe, and-o savorro pesqo tràjo vi pe familiaqo, khuvdâs i tradicia le modernipnaça. Vov sas vi *kikavâri*, vi *xramosarno*. Pesqe čhave gele ka-i škòla, pesqi čhaj resli siklârni hispanikane, rumunikane vi rromane čhibânqi.

LAVA MAŠKAR LAVA...

kikaväri - kakaväri, kældäräri

xramosarno - kodova kaj xramosarel lila.

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Kaj telärden o dad e dajaça?
5. So kerelas o dad p-o drom?
6. So phendäs o Bulibäša palal pesqo çhavo?
7. So drabardäs i Zambila and-e lila?
8. Sas éacípen e Zambila?
9. So kerenas e terne, tha` e zuvlä?
10. So kerdäs o Bulibäša thaj i Lùba k-o agor?
11. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. SO ŽANAS JEKH PALAL AVRESØE?

E manuša na prinžaren pen dòsta, éi keren maj but te zanen vareso andar averenøe. Kadja si vi ka-i škòla. E siklövne na zanen kon si lenqe kolègurä. Kaøar jekh bibasutno prinžaripen inklön bixatärimata, éingara, konflikturä. Paruvipnasøe, kana arakhes vareso palal avresøe, astares te xatäres les, te aves maj paše lesøe. O biprinžaripen bianel traš/ dar, anglekrisimata, o bimangipen te aves putardo karing o ververipen, karing o diversitèto.

Dikhle vi and-o amaro klasaço tèksto sar sasas te inklöl jekh bixatäripen maškar amare siklövne.

And-i pàuza, o Sorin vakärdäs la Mariaça palal lenqe familie. Te arakhas vi ame sar si penqe manuša, penqe familie!

– Mari!e, mangav te phenav tuqe dajiçi andar mirri familia! Šaj vi tu phenesa manqe palal tiri!

– Šunav tut, bare dikhipnaça! – phenel i Maria.

– Man si man jekh bari familia, sar zanes, kadja si k-e rroma. Man si man dad, daj, pàpus, mami, trin phrala aj duj phenä maj bare manøar, me vi jekh phenørri, savi vi voj siklöl kathe, and-i amari škòla, ka-i jekhto klàsa. Si man pànda sale vi salä, ke savorre mirre pharal vi phenä sine prandizime, si len penqe familie. Me thaj mirri phenørri sam ame le maj tikne andar amari familia.

– Atùnçi, te zanes ke man si man jekh maj tikni familia. Avräl manøar vi murro dad aj mirri daj, maj si man jekh phral, kaj si po baro manøar, vi jekh mami.

– Šukar, xatärav ke kadja si tumenøe, k-e gaze, i familia te avel maj tikni. Akana si te zanes ke savorre mirre phrala vi phenä siklile lil, avile thaj dine agor la školaço. But lenøar resle bare manuša, but respektsarde kaøar le gaze vaj le manušenøar kaça von keren buti.

– Palal sar tu des dùma, dikhel pes ke tut si tut jekh dad vi jekh daj, save kamen ke tume, le chave aj le čhaja lenqe, te resen bare manuša, te aven respektisarde vi and-o romano, vi and-o gazikano Komunitèto, na-i kadja?

– Kadja, kadja.

– Mangav tut te jertis man ke vakàrdem avdìves kadja ka-i òra, kana sas kothe vi amaro klasaço siklárno. But mangav te jertisares man so phendem kodola lava!

– Na-i sosqe! Akana prinzares mirri familia thaj siklilàn ke na trebal te dikhas k-ël manuša palal sar fal amenqe ke si von. O zumavìpen te arakhes, te prinzares vareso palal/ andar lenthe arakhel tut, xastral tut te na keres doša.

– Kadja si! Sar phenel vi o purano phenipen: „I čhib čhinel zuraleder sar i čhuri!”

II. O SORIN PREZENTISAREL PES TUMENQE

Me sem o Sorin thaj me sem siklòvno, sem jekh čhavo. Man si man kale bala, zèlena jakha, dëlga/ lùnzi čančalã, thule phovã, jekh šero maškarutne baripnaça, mirri men/ korr si xarni, si man buxle dume, jekh sanorro maškar, jekh baro kolin, dëlga/ lùnzi pirre/ punre, na-i man per, ke me sem sanorro, mirre vasta si maškarutne, nič dëlga, nič xarne, si man xarne aj thule naja, tha' me sem uço, či sem xurdo!

Kadala si fiziko xarakteristike, save vi tume, kòrokoro, ašti te dikhen len.

Maj dur, si te phenav tumenqe palal manthe, sikavindoj tumenqe so na dikhel pes, tha' xatàrel pes!

Me sem amalikano, sem butárno, e manuša phenen ke sem godãver, xarano, čajlòl man te avav lačo savorrença, sem but kanutno, na amboldav o lav le manušenqo, me sem azukàralo, na xuxtáv ka-o jekhto instìnkto. E aver manuša šaj te phene maj but butã palal manthe!

Kadala si moràlo xarakteristike, save na dikhen pen, tha' si xatàrde le averenðar.

KLASAQE BUTĂ

1. Xramosaren e principàlo panz butã save tume siklile len andar o tèksto „E meripnaça and-e jakha”!

E principàlo panz butã siklile andar o tèksto „E meripnaça and-e jakha

✓
✓
✓
✓

2. Xramosaren and-o telutno tabèlo save d-ašti te aven jekhe zenesqe moràlo thaj fiziko xarakteristike!

e moràlo xarakteristike	e fiziko xarakteristike
✓	✓
✓	✓
✓	✓
✓	✓

8. So zanas andar amaro folklòro?

Avdìves, and-i klàsa e Pikaqi, i rajni siklärni, puçhlàs le xurdorren te von zanen paramiça, ùnde kheral. I Pika phendàs ke voj ùndàs andar jekh paramiçienqi ùnipnasqi kasèta, kaj sas andini andar i škòla kaθar laço phral, o Sorin, jekh but ùkar paramiçi, vakärdini and-i rromani çhib. I rajni siklärni thovdàs la Pika te del kadaja paramiçi, te avel ùndi vi kaθar le kolaver çhaja vi çhave. I Pika, sig, phenel amenqe kadaja paramiçi:

Sas jekh thagar thaj sasas les jekh slùznika and-i avlin. I thagarni kerdä e thagaresqe duj raklorre. I servànta lilä le raklen kaθar i thagarni, çhivdä le duje zuklorren k-i thagarni te pien çuçi thaj e thagaresqere raklorren çhivdä len and-o balegàri. Othe, kaj sas e raklorre, inkle duj phabalinä. I servànta so te kerel? Kana avilo o thagar kaθar o veš, kaj gelo te del kàrie haj arakhlä le duje zuklorren k-i thagarni, phendä so del la drom, so na-i laçi so kerdä zuklorren.

Uštìlo o thagar thaj dinä laqoro drom te zal pe dadesθe haj vov, and-o than e thagarnäqoro, lilä e servanta.

O thagar dikhläs ä! duj phabalinä and-o balegàri. Kana uštìli, i slùznjika phendä te kerel andar e phabalinä duj päturä. I slùznika sutä opr-e sovthana thaj dikhlä suno so trebal te del len an-jag!

Uštìlo o thagar thaj thabardä len. Uštìle duj àskie andar o sovthan haj odola duj sane kaštorre kerdile duj bakrorre, saven i servànta dikhlä len and-i bätätùra de ràno. Oj so phendàs?” Thagar!a, çhin odolen bakrorren ta-xav zàla bukhorro andar lenθe. Aj ov çhindä len.

Geli jekh rakli te thovel e porrä k-i len, haj skäpisajli jekh porr haj adajka porr kerdili jekh raklorro thaj jekh raklörri.

Avili jekh gazi te lel pani haj arakhä e raklorres ta e raklörrä aj geldä len khere.

Afliskerdäs (arakhläs) o thagar haj lilä le raklorren kaθar i gazi. Puçhlä len o thagar: „Kaθar sen tume, raklorra!len?” „Ame samas jekhe thagarnäqere. Amen kerdä amari daj haj lilä amen i slùznika aj çhudä amen and-o balegàri”. Vi phende le raklorre sa i paramiçi pe dadesqere.

Atùnc, o thagar afliskerdä (arakhläs) so e rakle si lesqere, çumidinä e raklorren lošaθar, palem dinä and-e servanta zi kana voj muli.

(C.S. Nicolaescu-Plopşor: Ursarënqi paramiçi [Poveste ursärească], and-o lil „Paramiseá Romané”, Craiova, 1934, p. 24-27; rromani redäcacia: Gheorghe Sărau).

LAVA MAŠKAR LAVA...

àskie - sane kaštorre
balegàri - goznà, o than kaj si
 éhudine e goznà
bätätùra - bar
del kàrie - puškil
inkle - inkliste
laqoro - laqo

odola - kodola
opr-e - p-e
skäpisajli - xasardäs
slùžnika - servànta
päturá - sovthana
zàla - zàlaga; cìra/xancì, cìma, xancì

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Phenen palal sosþe del pes dùma and-o kadava tèksto!
5. So kerdäs i thagarni e thagaresqe?
6. So kerdäs i slùžnika (servànta)?
7. So phendä o thagar, kana avilo kaþar o veš kaj delas kàrie?
8. So phendä i servànta e thagaresqe?
9. So kerdä o thagar e phabajlinençar?
10. So dikhlä suno i servànta haj so kerdä o thangar?
11. So kerdile le duj àskie?
12. Sosþar phendä i slùžnika te éhinel o thangar le duje bakrorren?
13. Sar kerdile i rakli thaj o raklo haj kon arakhlä len k-i len?
14. Sar arakhlä o thagar so kadala sas lesqere rakle? So kerdä vov atùnç e servantaça?
15. Kaj, kana vi kasþar sas printisardi kadaja paramiçi?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

O VOKABULÀRO

O *vokabulàro*, vaj o *lèksiko*, si o butipen le lavenqo, le dumenqo andar jekh éhib. E manuša na zanen savorre lava, dùme andar o *lèksiko* jekhe éhibäqo, kodolesqe si but lava and-jekh éhib. Kodola lava keren ***i màsa e vokabularosqi***.

Kodola save sine prinzarde bute manušenþar vi si but maladile keren „***o šerutno lèksiko***”, „***o maj anglutno lèksiko***”.

Kathe malavas lava save si butvar vakàrdine (maladile svakone dïvesesþe) thaj von ašti te aven *but purane lava* thaj *lava save inklisle rromane éhibäþe and-e maškarutne vaj neve istorikane fàze e éhibäqe*, sar sine kadala:

- **but purane lava:** *akana, bibi, çar, çhavo, dad, gav, ger, ginel, xal, ivend, jag, kan, kham, lon, mas, nakh, opre (upre), purum, phuv, raklo, rrom, sap, šero, tover, thuv, učhandi, viš, zumi, zamutro.*
- **lava save inklisle/ avile rromane éhibäþe and-e maškarutne vaj and-e neve istorikane fàze e éhibäqe:** *arçiç, bôbo, ciknida, çamçali, dùma, efa, fôros, grast, herbùzo, icali, zàmba, klidin, khangeri, luludï, mom, nùmaj, oxto, pàpos, ràdio, salivàri, šargon, tunàriko, ùnuka, vurdon, zido.*

KLASAQE BUTĂ

1. So si o vokabulàro?

.....

2. So alava si and-i màsa e vokabularosqi?

.....

3. Xramosaren ístar alava save si and-i màsa e vokabularosqi!

.....

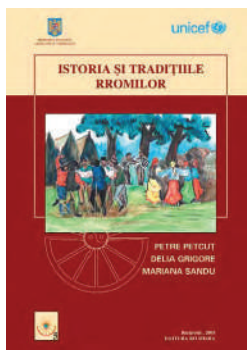
4. Keren po jekh propozìcia panze purane rromane alavença!

O purano rromano alav	I kerdi propozìcia

5. Xramosaren, palal o vakàripen/ drabaripen e siklãrnesqo/ e siklãrnãqo, e anglutne duj alineàturã andar o tèksto „So zanas andar amaro folklore?”!

TE SIKLŎVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

REKAPITULÀCIA

1. Keren jekh propozìcia and-i savi savorre alava te astaren konsonantença vi jekh propozìcia and-i savi savorre alava te astaren vokalença!

2. Prezentisaren, and-e deş rëndurã, tumare daja, sikavindoj save si laqe fiziko thaj laqe morãlo xarakteristike!

3. Xramosaren po duj alava kerde andar:
 - jekh silãba:,
 - duj silãbe,
 - trin silãbe,
 - štãr silãbe,

4. Xramosaren trin alava line avere çhibãnθar. Xulaven len and-e silãbe thaj sikaven p-i savi silãba perel o akcènto!
 -; o akcènto perel p-i-to silãba
 -; o akcènto perel p-i-to silãba
 -; o akcènto perel p-i-to silãba

5. Xramosaren trin alava and-e save te aven e diakritikurã *ć, ś, ź*. Xramosaren lenqe silabènqo gin!
 -; kadale alaves si les silãbe
 -; kadale alaves si les silãbe
 -; kadale alaves si les silãbe

6. Keren jekh puçhutni propozìcia thaj jekh akharipnasqi propozìcia!
 - puçhutni propozìcia:
 - akharipnasqi propozìcia

7. Xramosaren duj purane rromane alava thaj duj neve alava! Keren lença po jekh propozìcia!

EVALUÀCIA

1. Keren jekh propozìcia and-i savi savorre alava te astaren konsonantença!
.....
2. Xramosaren panž fiziko thaj moràlo xarakteristike vaš tiro amal/ tiri amalin!

e moràlo xarakteristike	e fiziko xarakteristike
✓	✓
✓	✓
✓	✓
✓	✓
✓	✓

3. Xramosaren po duj alava kerde andar:

- duj silàbe,
- trin silàbe,
- panž silàbe,

4. Xramosaren duj alava line avere čhibãnar. Xulaven len and-e silàbe thaj sikaven p-i savi silàba perel o akcènto!

-; o akcènto perel p-i-to silàba
-; o akcènto perel p-i-to silàba

5. Xramosaren duj alava and-e save te aven e diakritikurã *ć, ś, ź*. Xramosaren lenqe silabènqo gin!

-; kadale alaves si les silàbe
-; kadale alaves si les silàbe

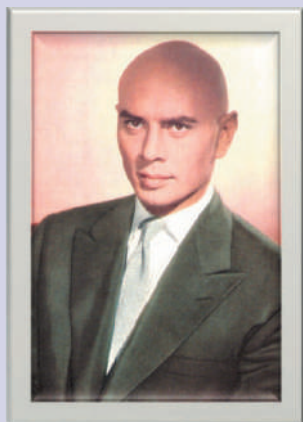
6. Keren jekh pučhutni propozìcia thaj jekh akharipnasqi propozìcia!

- pučhutni propozìcia:
- akharipnasqi propozìcia

7. Xramosaren duj purane rromane alava! Keren lença po jekh propozìcia!

O purano rromano alav	I kerdi propozìcia

II. E rromane spirituàlo valòre

Yul Brynner

Charles Chaplin

Matèo Maximòff

- O ling le substantivurenqo
- E khethane thaj e ververutne substantivură
- E zivdisarde thaj e bizivdisarde substantivură
- O gin le substantivurenqo
- E agorimata le muršikane substantivurenqe
- I kultùra. E rromane spirituàlo valòre (I)
- O butipen e rromane substantivurenqo
- E rromane spirituàlo valòre (II)
- O artìkulo vaś e muršikane substantivură
- O lav thaj o kontèksto
- E agorimata le zuvlikane substantivurenqe
- O artìkulo vaś e zuvlikane substantivură
- I rromani stàndardo éhib

Valerică Stănescu

1. I cíviko aj i maškarkulturalikani edukàcia

Ka-i klàsa kaj phirel aj siklòl o Sorìn, i klàsa V-to A, e orenqo progràmo na-i pharo. E çhave arakhle ke si len - pašal e *açarutne* školutne objèkturà sar si i rromani çhib, i rumunikani çhib, i matemàtika, i mùzika, i història, o spòrto, i religia thaj aver - vi aver neve školutne objèkturà. Kadja, von arakhle ke si len vi i cíviko edukàcia. Vi maj anglal, kana von siklile and-e anglutne štar školutne klàse, sas len kadava školutno objèkto, tha' atùnç von sasas maj tiknorre aj na sas nakhavde e saste tème. Jekh andar kasave tème si vi i tèma palal savo si o barvalipen amare *nãmosqo*, amare *endajesqo*?

Savorre amare kolègurà - palal lenqi ètnia: rumùncurà, magàrurà, *zuta*, *purane rumùncurà*, xoraxane aj kola - kana i rajni siklärni puçhlàs amen andar sosqe si prinzarde e manuša andar kodola etnikane grùpurà, sikavde so si maj reprezentativo andar i kultùra lenqi. Me vi mirre rromane phrala andar amari klàsa, alosardàm te sikavas amare kolegurenqe ke e rroma si but prinzarde andar lenqi rromani mùzika, kaj si but kamli le savorrenθar, and-e savorre thana, phuvà la lumjaqe.

I rajni muzikaqi siklärni kerdàs manqe o *propozàlo* te sikavav mirre kolegurenqe jekh rromani *dili*, kaj si vi prinzardi savorrenθar. Ame alosardàm i dïli *Na-i man còxa*.

Na-i man còxa

*Na-i man còxa, na-i man gad,
Na kinel manqe mo dad,
Šaj me zava pal' o rrom
Thaj kanela manqe vov.*

Thaj, ra, ra , ra, ra, ra...

*Dad!e, kin manqe cènä,
E cènä sovnakutne,
Na kinesa e cènä,
Na bešava-and-e çejeja.*

*Thaj gelem me and-i bar,
Phaglem luluđi šukar,
Thovdem la ka-o šero,
Te kames mirro ilo!*

Na sas kadja lokhes! Savorre mangle te zanen vi o *ander* le tekstosqo, te xatàren o tèksto! Von ùnde ke kadaja dīli sas gilabadi kaθar i Alōna Bzilōva and-o rusikano filmo „I sàtra” (O rromano tàboro). Atùnć, me amboldem lenqe gazikanes kadaja dīli. Avelas ùkar vi tume te zumaven te nakhaven o rromano tèksto gazikane čhibàθe!

Palal, savorre mirre kolègurà mangle te ùnen vi p-o kompaktdisko kadaja melodia thaj me sikavdem lenqe kaj te ùnen kadaja dīli gilabadi kaθar o raj o Gheorghe Saràu.

Me, paruvipnasθe, phendem lenqe te na sigàren pen, ke o odēsqo barvalipen jekhe *narodosqo*, jekhe selàqo, na bešel nùmaj and-e dīlā, and-o folklòro, tha’ vi avere *valòre*.

Čira manuša zanen so i rromani *sel/* nàmo dias vaś i universàlo kultùra but bare manuša, sar avelas: o **Charles Chaplin**, savo, 13-e beršenća maj anglal te merel, prinzardās so si les rromano rat. Vov traisardās maśkar 16 aprilo 1889 – 25 decèmbro 1977.

Jekh aver but prinzardo rromano aktòro sas o **Yul Brynner** (biando ka-o 07.07.1915, aver phenen ke ka-o 12. 07. 1915, and-o than Sahalin, Vladivostok (Rùsia) – mulo ka-o New York, ka-o 10.10. 1985)

Atùnć, amari siklārni phendās ke le romen sas vi si len vi aver bare personalitèturā, sar avenas: *I Rita Hayworth*, *i Ava Gardner*, e aktòrurā o *Michael Caine* vi o *Bob Hoskins*, o sportivo *Eric Cantona*, o muzicisto o *Jean – Baptiste Reinhardt „Django”* – kaj baśavdās zàzo, o khelno vi koregràfo o *Joaquin Cortes*, e muzikaqi formàcia *Gipsy Kings* thaj aver.

Amari siklārni phendās amenqe ke and-o aver klasaço kotor, ame vakàrasa palal vi aver bare manuša le romenqe.

LAVA MAŠKAR LAVA...

ačarutne - svakodivesutne,
savaxtutne
nàmosqo - endajesqo
endajesqo - nàmosqo
zuta - bibolde
purane rumùncurā - armìncurā
propozàlo - sugèstia so te keras

dīli - gili
còxa - fista
ander - (kathe) o sènso, o xatàripen e
tekstosqo
narodosqo - selàqo
valòre - molimata
sel - nàmo

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xamosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Sar si e orenqo plàno and-i panzto klàsa?
5. Save si e acárutne školutne obijèkturã?
6. Savo obijèkto maj siklõn and-i panzto klàsa?
7. So sikavde e romane siklõvne lenqe kolegurenqe?
8. So dõli alosarde te gilaben?
9. Kasθar si gilabavdi i dõli palal o kompakt-disko?
10. Save si e rromane bare manuša andar o tèksto?
11. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÕVAS KHETHANES!

I. O ling le substantivurenqo

E **substantivurã** (vaj le navnã) d-ašti te aven:

- **muršikane substantivurã**, sar sine: *amal, o Bukurèšti, butãrno, çacïpen, dës/dïves, grast, kašt, kher, lil, manuś, murś, phral, raj, rukh, o Sàndu, siklõvno, siklãrno, sikavno, thagar, veś, vurdon* thaj aver.
- **zuvlikane substantivurã**, sar sine: *baj, butĩ, buzni, bibi, bori, çhaj/çhej, daj/dej, dori, godĩ, i Luludĩ, i Mariã, piri, phen, rakli, thagarni, zor* thaj aver.

II. E khethane thaj e ververutne/ bikhethane substantivurã

Andar e **substantivurã** xamosarde maj opre malavas:

- **khethane substantivurã**: *amal, baj, bibi, bori, butãrno, butĩ, buzni, çacïpen, çhaj/çhej, daj/dej, dës, dori, godĩ, grast, kašt, kher, lil, manuś, murś, piri, phen, phral, raj, rakli, rukh, siklõvno, siklãrno, sikavno, thagar, thagarni, veś, vurdon, zor* thaj aver.

Von xamosaren pen tikne grafemença!

- **ververutne/ bikhethane substantivurã**, sar si: *i Luludĩ, i Mariã, o Sàndu.*

Aver **ververutne substantivurã** si vi kasave lava: o *Bukurèšti, o Ministèro e Themutne Edukaciaqo* thaj aver. Von xamosaren pen sa vrãma bare grafemença!

III. E zivdisarde thaj e bizivdisarde substantivurã/ navnã

Vi le muršikane vi le zivlikane substantivurã šaj te aven:

- **zivdisarde** substantivurã (len si len (o)dĩ/ vodĩ), sar si: *amal, bibi, bori, butãrno, buzni, çhaj/çhej, çhavo, daj/ dej, grast, kak, màmi, manuś, i Luludĩ, i Mariã, murś, pàpus, piri, phen, phral, raj, rakli, raklo, rašaj, rikono, rrom, ruv, o Sàndu, sap, sikavno, siklõvno, siklãrno, šošoj, thagar, thagarni, zor, zeno* thaj aver.
- **bizivdisarde** substantivurã (na-i len (o)dĩ/ vodĩ), sar si: *baj, balani, butĩ, çacïpen, dës, diz/fõros, drom, godĩ, xaben, jag, jakh, kašt, kher, lil, lon, manro, mol, muj, pani, phus/ sulum, rovli, rukh, suv, šax, škola, tover, veś, vurdon, zor* thaj aver.

IV. O gin le navnānqo/ le substantivurenqo

Malavas **substantivurǎ/ navnǎ** save si **ka-o gin**:

- jekhipen** *amal, baj, balani, bibi, bori, butārno, butī, buzni, ćacīpen, ćhavo, dēs, diz/ fōros, drom, godī, jag, jakh, kak, kašt, lil, lon, mǎmi, manuś, i Marià, muj, pani, pǎpus, phen, phral, phus/ sulum, raj, raklo, raśaj, rikono, rrom, rovli, rukh, o Sǎndu, sap, suv, śax, śośoj, śkòla, tover, veś, vurdon, zor, zeno* vaj aver sar sine: *amalin, amalipen, mùca, ćhavo, ćhavorro, ćhaj, xulaj, interèso, poèzia, rikonorro, zukel* thaj aver.
- butipen**: *amala, amalimata, amalinǎ, ćhave, ćhaja, ćhavorre, grasta, xulaja, interèsurǎ, khera, manuśa, mùce, poèzie, rikone, rikonorre, zukela* thaj aver.

KLASAQE BUTǎ

- Xramosaren andar o tǎksto „I cīviko aj i maśkarkulturalikani edukàcia” trin murśikane thaj trin zuvlikane substantivurǎ! Keren svakoneça po jekh propozìcia!

Murśikane substantivurǎ	Zuvlikane substantivurǎ	I kerdi propozìcia

- Xramosaren andar o siklilo tǎksto trin khethane thaj trin ververutne substantivurǎ! Keren svakoneça po jekh propozìcia!

Khethane substantivurǎ	Ververutne substantivurǎ	I kerdi propozìcia

- Xulaven e avutne substantivurǎ palal lenqo gin: *kana, grast, ćhavo, daj, phabaja, siklōvnǎ, śkòla, lav, navnǎ, naja, punro, angarno, balo, ambrol!*

Jekhipen	
Butipen	

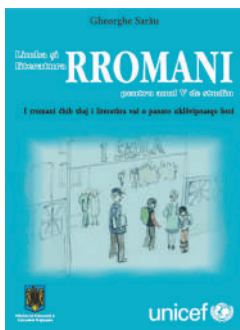
4. Te nakhavas amen, te dikhas kon lačharel maj sig o mangipen!
- Mang kaθar tiro kolëgo/kolëga te drabarel tuqe jekh tekstosqo kotor kerdino andar biś – trānda lava thaj xramosar čačes, palal o śunipen, kadala lava!
 - Drabar vi tu tire kolegosqe/kolegaqe jekh aver kasavo tēksto!
 - Paruven tumare xramosaripnasqe lila (śtartorre) thaj roden vi lačharen, ulavdes, e arakhle dośa!
 - Keren buti khethanes, sikavindoj tire kolegosqe/kolegaqe save dośa arakhlān lesqe! Phen lesqe sar sasas čačes te aven xramosarde!
5. Drabaren thaj siklōven e phiravipnasqe formūle!

- Le manuśenqe, kana dikhes len, phenes lenqe kadja:
 - kana si texarin: *Lači texarin (ranin)!, Dobroj tu' / tumen!*
 - kana si o mezmeri, o maśkar e dīvesesqo: *Lačo dīves!*
 - kana si rāt: *Lači rāt!*
- Avrāl kadalenθe, si vi neutrālo formūle, le savenča aśti te des pativ varekasqe, biumblavindoj kaθar o momēnto e dīvesesqo: *Te aven saste – baxtale!, Baxt thaj sastipen!, Te traisaren!, Te ziven!*
- Kana zan e manuśa te soven, phenel pes kadalenqe: *Rāt lači! Sov Devleča!*
- Kodova kaj malavel pes varekača, pučhel les kadja: *Sasto-vesto? (Sasti-vesti?, Saste-veste?, Sastā-vestā?, Sar san?)*.
- Okolaver kača vakārel pes, phenel vi vov kadja: *Nais le Develesqe, sem sasto-vesto!, Nais tuqe! Lačhes!, Miśto!, Vi tu te aves baxtalo aj sasto!*
- Kodova kaj telārel phenel le kolavrenqe save ačhen p-o than kadja: *Ačhen Devleča! Kodova kaj ačhel phenel: Źa Devleča!, Dikhasa amen!, Baxtalo tiro drom!, Te reses sastes!*
- Kana lies vareso/ dajici/ ćumuni varekasθar, si te naisares lesqe: *Nais(arav) tuqe!, Palikerav tuqe!, Opral panēθe!*
- Kana varekon xal, si te phenes lesqe kadja: *Xa/ Xan sastipnača!, Lačo xabe'!, Lačo apetito!, Te avel tiro manro gudlo!*

6. Tume, prinzaren aver phiravipnasqe formūle? Phenen len!

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

2. O Baro Svùnto Geòrge

„Pašal i Barrlin e Viritosqi, intäl i buxli Deräv e Siriaqi, and-i Sirofinikia, arakhelas pes jekh but baro pani. Lesðe bešelas jekh daravalo/ trašavalo *sapvaž*, savo, inklindoj andar kadava pani, bute manušen astarelas, cirdindoj len palal lesðe and-o xor le panënqo. Butvar, o butipen le manušenqo läs pùške vi telärdäs karing lesðe te mudarel les, tha' vov çhudelas jekh višalo dùxo trujal vi našavelas vaj mudarelas le savorre kodolen, saven pašovenas karing lesðe. Thaj and-i Barrlin sasas but maràzo vi dukh andar kadaja buti...

Tha' o Devel, kodova savo kamel ke savorre te xastran pen, kamindoj te xastral kodoja Barrlin, tradäs/ biçhaldäs kothe le Bare Svuntos le Georgeos, Pesqe *xelavdes*, le kodoles pherdo bitrašaðar/ bidaraðar. Vov sasas inklisto p-o grast thaj sasas les and-o vast jekh *jar* laçhes *vranovdi*...

Thaj dikh, i daravali *manzina* sikavdäs pes, inklindoj andar e panä vi phurdindoj p-e *ruthunä* višalo àburo... Thaj o Svùnto, kerindoj pesqe o sëmno le svuntone trušulesqo, aštisardäs te avel bitrašaça anglal o *sapvaž*. O *sapvaž* vazdäs pes *vòrta* opre thaj phurdäs pesqe phare phurdipnaça karing o bitrašalo. Atùnc, o Svùnto Geòrge vazdäs i *jar*, akharindoj le Devles te žutisarel les: „*Dev!a, na mekh man!..*” thaj däs zorales laça and-i korr le *sapvazesqi*. Andar o zungalo živutro thavdäs kalo rat sar andar jekh xaning thaj bašläs daraça/ trašaça. Palal, peravdäs pes phuväðe, thaj o Svùnto Geòrge xutiläs e grasteça opral lesðe, peravindoj les sastesðe. Palal phendäs: „*Vakär te aven e telutne* kathe thaj ingeren les and-i Barrlin, te dikhen les savorre vi te arakhen palal/ andar kadaja bari zor le Rajesqi le Isusosqi Xristososqi, le kodolesqi and-o anav le savesqo me peravdem le *sapvazes*”.

(O amboldipen: kaðar o **Gheorghe Saräu**)

LAVA MAŠKAR LAVA...

sapvaž - but baro sap, balàuro
le xelavdes - le soldatos, le lurdes
jar - jekh maripnasqo labno,
 instrumëto
vranovdi - rinärði

manzina - o baro zungalo živutro
ruthunä - o andrutno than andar o
 nakh
vòrta - dirèkt
telutne - e služitòrà

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. So arakhlàs pes and-o pani andar i Sirofinika?
5. Kas biçhaldàs o Del?
6. So phurdàs p-e ruthunà o sapvaž?
7. Sar peradàs o Svùnto Geòrge le sapvazes?
8. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. O SUBSTANTIVO

E muršikane substantivurà

E agorimata le muršikane substantivurenqe k-o jekhipen:

E muršikane substantivurà si len k-o gin jekhipen kadala agorimata:

1. **jekh konsonànta:** *dad, dand, gad, sap, thagar* thaj aver.
2. **i vokàla -o:** *gono, manro, maçho, raklo, zamutro* th.a.
3. **i paškonsonànta j:** *muj, paraštuj, rašaj, šošoj* th.a.
4. **i vokàla -i:** *dī, pani, sastri* th.a.
5. **o sufikso -pe(n)/-mos:** *amalipen/amalimos, laçhipen/ laçhimos, šukaripen/šukarimos* th.a.
6. **o diminutivàlo sufikso -orro:** *dadorro, saporro, maçhorro* t.a.
7. **o gazikano sufikso -o(s):** *fòro(s), kòkalo(s), pètalo(s), telefòno(s)* th.a.
8. **o gazikano sufikso -i:** *aktòri, dòktori, hotèli, telefòni* th.a.
9. **aver gazikane sufiksura**
 - **-àri:** *masàri/ masno, vešàri/ vešno, kalendàri* th. a.
 - **-tòri:** *bikinitòri/ bikinno, krisinitòri/ krisno* th.a.

II. I KULTÙRA

Te na bistren kon sasas thaj si tumare bare rromane odēsçe/ spirituàlo vàlore! (I)

Palal zanel pes, and-o rumunikano kulturàlo kontèksto, andar e rroma sas but zene save sasas prinzarde and-o historikano, sociàlo, kulturàlo vi artistikano umal, sar sas: o raj le themesqo o *Ştefan Răzvan*, e lilàrne o *Ion Budai Deleanu* vi o *Petru Maior*, o xramosarno *Gheorghe Lăzurică - Lăzureanu*, o aktòro o *Ştefan Bănică* – o *phuro*, e violonisturà o *Grigoraş Dinicu*, o *Ion Voicu*, o *Ştefan Ruha*, e but šunde bašavne, sar o *Barbu Lăutaru*, o *Petre Creţul Solcan*, o *Cristache Ciolac*, o *Angheluş Dinicu*, o *Fănică Luca*, o *Toni Iordache*, o *Fărămiţă Lambru*, o *Ilie Udilă*, o *Marcel Budală*, o *Ion Onoriu*, o *Ionel Budişteanu*, o *Alexandru Ţitruş*, o *Ion Drăgoi* thaj aver.

Maškar lenþe sasas vi strafinale gilavne rromane lavutarone muzikaqe, sar sasas o *Zavidoc* (Marin Teodorescu), o *Dona Dumitru Siminică*, o *Florica Roşioru*, i *Romica Puceanu*, o *Gheorghe Lambru* thaj aver.

Andar e rromane liderurà thaj le militànturà andar i periòda maškar le duj lumjaqe baremarimata sas aktivo: o *Gheorghe Niculescu*, o *Marin I. Simion*, o

Naftanailă Lazăr, thaj andar i komunistikani periòda, tha' vi palal o peripen e komunismosqo, sas liderură o Ion Cioabă, o Gheorghe Nicolae, o Valerică Stănescu, o Vasile Burtea thaj aver.

Vi and-i akanutni periòda, inklisti jekh sèria personaliteturenqi and-e verver umala, sar sine:

- **Prozatòrură:** o Valerică Stănescu, o Gheorghe Păun - Ialomițeanu, i Irina Gabor – Zrinyi, o Alexandru Ruja Gribussy ș.a.
- **Poètură:** o Ștefan Fuli, i Luminița Mihai Cioabă, o Gelu Măgureanu, o Marius Lakatos th.a.

KLASAQE BUTĂ

1. Save si e agorimata e muršikane substantivurenqe? Xramosaren po duj muršikane substantivură vaš svàko agoripen! Keren po jekh propozìcia panze arakhle substantivurença!

O agoripen e muršikane substantivurenqo	O muršikano substantivo	I kerdi propozìcia

2. Roden, e muršikane substantivură, andar o jekhto alineàto e tekstosqo „O Baro Svùnto Geòrge”! Sikaven savo si lenqo agoripen ka-o jekhpen!

o muršikano substantivo	o agoripen ka-o jekhpen	o muršikano substantivo	o agoripen ka-o jekhpen

3. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, o jekhto alineàto andar o tèksto „O Baro Svùnto Geòrge”!

4. Drabaren o dino tèksto thaj phenen so tume xatărde thaj siklile andar lesθe! Sar si o patăipen bi kerimatenqo

„Sa kadja si vi o patăipen: kana na-i les kerimata, vov si mulo pesθe. Tha' phenela varekon: „Tut si tut o patăipen, tha' man si man e kerimata”. „Sikav manqe tiro patăipen bi kerimatenqo, thaj me sikavava tuqe mirro patăipen andar mirre kerimata”.

Tu patăs ke o Devel si jekh thaj lačhes keres, patăindoj kadja; tha' vi e bengap atăn... thaj von daraven/ trasaven pen!

D-ašti te xatăres, manușea bigodăqo, ke o patăipen bi kerimatenqo si ivăθe?”.

(O Jakov, 2: 7-20). O amboldipen: kaθar o **Gheorghe Sarău**

3. O Matèo Maximòff

O Matèo Maximòff si bijando and-o berś 1917, and-o fòros Barselòna, andar i Hispània. Pesqo dad sas kíkavàri thaj i daj sas jekh rromni “manús” andar i Frànca. Vov sas evangelikano raśaj, thaj živdàs and-o fòros Romainville, andar i Frànca, ži kana vov mulo, and-o berś 1999,

O jekhto pesqo lil sas dino avri and-o berś 1946 (Paris, Flamarion) aj si les o anav: *Le Ursitàrà*” (Les Ursitory). O lil mothovel pal-o živipen e rromengo, ka-i paś le XIX-tone śeliberśesqí, and-i Rumùnia, kana e rroma sinesas telal i robia. *Le Ursitàrà*” sine trin žuvlá, save, ka-o biandipen jekhe tiknorresqo, sikaven pesqo živipnasqo drom.

O Matèo Maximòff xramosardàs but romànurà, sar si *I mol e slobodimasqi* (1955), kaj e akciaqo than si, sa kadja, and-i Rumùnia, *Savina* (1957), kaj e akciaqo than si and-i Rùsia aj i Maśkarutni Euròpa, *I eftato čhaj* - o lil sas printisardo maj anglal and-i germanikani čhib, ka-o Cŭrix (Zŭrich).

O Matèo Maximòff na sas nùmaj xramosarno, vov čhindàs (xramosardàs) vi poèzie. Maśkar lenŕe si vi i poèzia *P-ël droma*, and-i savi dikhel le rromen and-i jekh bari familia la lumăqi, pherdi problemenŕar, pharimatenŕar, bilośalimatenŕar.

P-ËL DROMA

Kaŕar o Matèo Maksimoff

*P-ël droma,
Jekh vurdon miśkil,
Cirdino kaŕar jekh grast slàbo
Či len sàma so si
Le kimpuri
Le thana
Le xara
Jekh vurdon miśkil
Cirdino kaŕar jekh grast slàbo
P-ël droma le gavenqe.*

*P-ël droma le foronqe
Jekh rrom aj lesqi familia
Cirden,
Spiden,
Žan palal.
Jekh vurdon miśkil,
Jekh grast phurdino,
Maj kino lesŕar
Ŭni phalia
P-ël śtar ròti grinćinin,*

*Jekh vurdon purano,
P-ël śtar droma le forosqe.*

*P-ël droma le kimponqe,
Le maj śukar kimpuri la lumăqe,
Kudola le Francuzosqe,
Jekh vurdon purano,
Jekh grast nasvalo,
Jekh familia ćorri,
Le stàture dopaś nange,
Le punre melale,
Žan palal,*

*Jekh vurdon purano
Aj jekh grast nasvalo.*

*P-ël droma le Francuzosqe
Kaj anklen,
Kai xulen
Aj kaj anklen,
Jekh ćorri familia rromenqi,
Jekh grast kaj nana-i les duxo,
Jekh kherorro kaj phirel,
Jekh zukel nasvalo bokhaθar,
Jekh familia kaj merel bokhaθar,
Rodel pesqo xamos,
Pesqe familiaqe aj pesqe
Grastenqe,
Te na meren,
Te na meren bokhaθar.
P-ël droma le Francuzosqe*

*P-ël droma la Europaqe,
Mii aj mii
Vurdona mişkin,
Kaθar le rrom kaj roden,
Maren pen te aven len o trajo
P-ël droma, p-ël gava,
„N-ai slòbodo te beşen”
Pë-l fòruri
„N-ai slòbodo te mangen”*

*P-ël kimpuri,
Felăstri aj udara phandade.*

*P-o Francùzo,
Lil baro
Aj lil e ćhavorenqo.
P-e Euròpa mudarde
Le berşa kaj nakhle
Le berşa akana
Le berşa kaj avena
Pë-l droma la Europaqe.*

*Pë-l droma la lumiaqe
Milivòja aj milivòja
Vurdona mişkin,
Familii bokhale,
Bokhale anθa' sa,
Anθa' o manro aj anθa' o lon,
Kaθar o kamimos aj vortaćia,
Kaθar o mukhimos aj e mila,
Milivòja aj milivòja
Grast nasvale,
Ćhavorre purangle,
Rromnă sikaven o vast,
Kaj roden penqo xamos,
P-ël droma la lumăqe....*

LAVA MAŞKAR LAVA...

mişkil - zal, si and-o zalipen
slàbo - sano
ròti - truja, boldă
kudola - kodola
stàture - kòrpură, trùpură
dopaş - p-o paş

anklen - inklen, inklòn
dùxo - odì
slòbodo - mesto, vesto
vortaćia - amalipen
mukhimos - tolerànca, kovlipen
purangle - punrnange

PUĆHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven i poezia!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden i poezia gazikanes!

4. Phenen palal sosθe del pes duma and-i kadaja poezia!
5. Tume so siklile andar i poezia?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

O SUBSTANTIVO

E agorimata le muršikane substantivurenqe k-o butipen:

E muršikane substantivurã lien k-o gin butipen kadala fõrme:

Jekhipen	Butipen	
- substantivurã and-jekh konsonãnta: <i>dad, thagar</i>	-a	dada, thagara
- substantivurã and-i vokãla -o: <i>gono, maçho</i>	-e	gone, maçe
- substantivurã and-i paškonsõnãnta <i>j: muj, rašaj</i>	-a	muja, rašaja
- substantivurã and-i vokãla -i: <i>dĩ, pani</i>	-ã	dã, panã
- substantivurã and-o sufikso <i>-pe(n)/-mos: amalipen/ amalimos, šukaripen/ šukarimos</i>	-mata	amalimata, šukarimata
- substantivurã and-o gazikano sufikso <i>-o(s): fõro(s), telefõno(s)</i>	-urã	fõrurã, telefõnurã
- o diminutivãlo sufikso <i>-orro: dadorro, saporro</i>	-e	dadorre, saporre
- substantivurã and-o gazikano sufikso <i>-i: aktõri, hoteli</i>	-ã	aktõrã, hotelã
- substantivurã and-e aver gazikane sufiksurã: <i>-ãri: masãri/masno, vešãri kalendãri</i> <i>-tõri: bikinitõri, krisinitõri</i>	-ã	vešãrã kalendãrã
	-ã	bikinitõrã, krisinitõrã

Te na bistren kon sasas thaj si tumare bare rromane odēsqe/ spirituãlo vãlore! (II)

Avrãl e rromane personaliteturã liparde maj anglal, save sasas vi si prinzarde and-o historikano, sociãlo, kulturãlo vi artistikano umal - and-o rumunikano kulturãlo konteksto - maj si vi kadala:

- **E aktõrurã vi e rezizorurã:** o Moca Rudi, o Sorin Sandu Aurel, o Marcel Costea, i Vera Lingurar, i Zita Moldovan, i Alina Œerban, i Oana Rusu, i Elena Duminiãã, i Mihaela Drãgan, i Doinița Oancea, o Mãdãlin Mandin, o Vali Rupițã (*rezizoro*) th.a.
- **E piktorurã vi graficiẽnurã:** o Eugen Raportoru, o Ion Micuțã th.a.
- **E skulptorurã:** o Marian Petre, i Mihaela Cîmpeanu th.a.
- **E artisturã - fotogrãfurã:** o Rupa Marconi
- **E muzicisturã:** o Johnny Rãducanu, o Mãdãlin Voicu, o Marin Petrache Pechea, o Marius Mihalache th.a.

- ***E gilavne lavutarone rromane muzikaqe:*** i Gabi Luncă, i Valentina Mocanu, i Cornelia Catanga - Pădureanu, i Panseluța Fieraru, i Mioara vi i Paula Lincan, i Elena Pascu, o Nelu Ploieșteanu, o Dan Armeanca, o Nicu Paleru, o Nicolae Guță, o Adrian de Vito, i Rela Miron th.a.
- ***E bašavne:*** o George Udilă, o Ion Miu vi pesqo čhavo, o George Miu, o Mieluță Bibescu, o Leonard Iordache, o Marian Mexicanu, o Andrei Miron th.a.
- ***E rodale and-o umal le socialone zantrimatenqo, e antropologiaqo vi le folklorosqo:*** o Gheorghe Nicolae, o Vasile Burteta, i Delia Grigore, o Costică Bățalan, o Gelu Duminiță, i Mariana Buceanu th.a.
- ***E istòrikură:*** o Petre Petcuț, o Ion Sandu, i Mariana Sandu, o Florin Manole th.a.
- ***E žurnalistoră, editòrură:*** o Vasile Ionescu, o Gheorghe Păun - Ialomițeanu, o George Lăcătuș th.a.
- ***E teològură:*** e phrala - o Daniel Gangă, o Nicolae Gangă th.a.
- ***E politikane manuša, e deputàtură, e rromane tradicionàlo liderură:*** o Gheorghe Răducanu, o Nicolae Păun, o Mădălin Voicu, o Florin Cioabă, o Rudi Varga, o Octavian Stoica, o Dumitru Ion Bidia, o Daniel Vasile, o Cătălin Manea th.a.
- ***E ministrură (themesqe sekretàrură vi telsekretàrură):*** o Ivan Gheorghe, o Ilie Dincă, i Mariea Ionescu, o Gruia Bumbu th.a.
- ***E sportivură:*** e boksèrură o Ilie Dragomir, o Gheorghe Ștefan, o Gheorghe Simion vi pesqe čhave, o Marian Negoescu (grèko – romikane marimata, andar o fòros Pitești) th.a.
- ***E komersàntură, negocosqe manuša:*** o Vasile Baiculescu (negocosqo manuș vi sas mujalo/ primàri and-o rromano gav Toflea), o Ninel Potîrcă (o sas prezidènto le Patronatosqo le Negocosqe Rromane Manušenqo andar i Rumùnia) th.a.

KLASAQE BUTĂ

1. Roden and-i poezia „P-ël droma” panž muršikane navnă! Sikaven k-o savo gin si von!

o muršikano substantivo	o gin	o muršikano substantivo	o gin

4. O khandino čhavo

Jekhvar, sas jekh phuro rrom, saves sasas les star čhave. Savorro lesqo zivipen vov kerdšas buti sar sastrari and-o pesqo gav.

Vi le stare čhaven, sar baronas xanci, o rrom akharelas len te den vast les te kerel buti: te *petalon* grasten, te lačharen e vurdona le gazenqe, te vranoven e katã, čhurã, tovera thaj but aver.

Akana, jekh po jekh, e čhave barile thaj svãko, pesqe

kheresøe, sa kadja kerenas buti sar siklile lenqe dadesøar.

Kana avilãs pesqo vaxt, o phuro rrom mulãs thaj o tikno čhavo ačhilãs and-o kher pesqe dadenqo, pesqe familiaça.

Numaj ke, pal' sode *butikerne* sinesas le anglutne trin phrala, kadja khandino sasas o maj tikno.

Pal' so bikindãs vi vurdon, vi grasten vi so maj sas les pašal o kher, kana na maj sas les nić love, o tikno čhavo gelãs pesqe phralenøe:

– Den vast man, phrala! len, si phares, na si man khanć, e čhavorre si bokhale, na zanav so te maj kerav!

E *kolaver* phrala, pařivale, bare ileça, denas les vi love, vi xaben, ke sar te na, sas lenqo maj tikno phral! *Adės* kadja, texãra kadja, jekh po jekh, ãl trin rroma denas vast pesqe phrales soça aštinas, zi and-jekh *ges* kana malaven pen von thaj, pal' so godišaren pen thaj vakãren maškar lenøe, akharen e tikne phrales thaj phenen lesqe:

– Dikh, phralorre! a. Sas amen pharimata thaj bikindãm sa pašal e khera. Akana, ame sam but ćorre. Vi amenøe si phares - xoxaven e čhave.

Tha', pal' so bešlãm te godišaras, fal amen nasul maj but tuøar. *Kodolesqe*, dikh, kamas te das vast tut soça maj aštis. Thaj o baro phral del les jekh kovãna, o dujto phral jekh silavi thaj jekh sivri, o kolaver nište pišota, thaj xolãça *len penqe ges lačo* thaj telãren khere.

Vov sasas čhavo *khandino*, tha' na dilo, *xacãrdãs* sar bešenas e butã, thaj kamel, na kamel, so te kerel? Love na sasas les, xaben e čhavorenqe na sasas les, e phrala ćorre...

Andar kodova dės, lãs vi vov te kerel buti, sar pesqe phrala, thaj lokhes, lokhes, vov areslãs adės jekh barvalo manuś.

Jekh purano phenipen sa kadja siklãrel amen ke jekhe manuśes bokhalo vaj ćorro si maj mišto te des vast les te ankalavel kòrkorro pesqo manro, p-i pesqi buti, sar te des les te xal bi te kerel buti vaj bi te pokinel.

(Kidini kaøar o *Jupter Borcoi*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

petalon - maren, karfinären pètala
 p-e khura le grastenqe
butikerne - zene save keren buti
kolaver - kodola aver
adës - avdïves
ges - dës, dïves

kodolesqe - andar kodoja
len penqe ges laçho - phenen, den
 „Laçho dïves!”
khandino - mušalo, kaj na kerel
 khanć
xaçardäs - xatårdäs

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Sode éhave sas le phures?
5. Soça vastde e éhave le dadesqe?
6. So sas palal so muläs o phuro?
7. Sar sas o maj tikno éhavo?
8. Kana geläs o tikno éhavo pesqe phralenøe?
9. So denas e kolaver phrala e tikne phralesqe?
10. So xoxavden, and-jekh dës, e phrala le tiknes? So dine lesqe?
11. So kerdäs o tikno phral palal so xatardäs sar bešen e butä?
12. So siklärel jekh purano phenipen?
13. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. O ARTÏKULO VAŠ E MURŠIKANE NAVNÄ

1. O DEFINÏTO ARTÏKULO

O **definïto artïkulo** vaš e muršikane navnä/ substantivurä:

O jekhipen

o dand

o muj

o sap

O butipen

e/ le/ il [ël] danda

e/ le/ il [ël] muja

e/ le/ il [ël] sapa

Anglal le *muršikane substantivurä*, ka-o jekhipen, bešel o **definïto artïkulo** o: *o amal, o kak, o grast, o grastorro, o rrom, o vurdon* th.a.

Anglal le *muršikane substantivurä*, ka-o butipen, bešel o **definïto artïkulo** e/ le: *e amala, e kaka, e grasta, e grastorre, e rroma, e vurdona* th.a. O **definïto artïkulo** e/ le prinzarrel vi le dialektälo fôrme: **ol, il, ol, o.**

2. O BIDEFINÏTO ARTÏKULO

Tha', and-i rromani çhib si vi o **bidefinïto artïkulo** vaš e muršikane navnä/ substantivurä. Lesqe fôrme si kadala:

O jekhipen

jekh dand

jekh muj

jekh sap

O butipen

nište danda

nište muja

nište sapa

Varekana, ka-o butipen, pašal o artikulo *nîšte* si vi aver fôrme, sar si: *varesave*, *varesode*, (*v*)*ùni*.

II. O LAV THAJ O KONTÈKSTO

O lav si les duj bare nivèlurã:

1. **i denotàcia** (o telutno, o bazutno nivèlo e lavesqo), kana o xatãripen/ o sènso lesqo si prinzardo savorre manušenθar thaj
2. **i konotàcia** (jekh oprutno nivèlo e lavesqo), kana o xatãripen/ o sènso lesqo **si vaj na si** prinzardo savorre manušenθar.

Tha', butvar, kaj **i konotàcia** si maj but xatãrimata e lavesqe, kana sajekh lav, and-aver kontèksto, ašti te parovel pesqo bazutno xatãripen/ sènso.

Te lias jekh ekzemplo:

O lav *nakhavel*, savo si jekh vërbo, si les and-i **denotàcia**, jekh bazutno xatãripen/ sènso: “a trece, a face sã treacã”. And-o dictionàro si dino kaj o **1-to** xatãripen.

Tha' kaj **i konotàcia** si maj but lesqe xatãrimata, dine and-e dictionàrurã kaθar o **2-to** xatãripen vi maj dur. Pojekhvar, resen ʒi kaj 3-10-20-100 vi maj but xatãrimata.

Kadja, ka-o lav *nakhavel*, kaj **i konotàcia**, e xatãrimata si xulavde po maj but šopnã: 2,3,4,5,6...

9. „a trece, a da un copil mic bolnav sau după convalescență de către mama sa, prin fereastra casei, moașei sau nașei, atribuindu-i-se copilului un nou nume care îl va feri de boli. De aceea, sensul „regal”, rafinat („frișca de pe tortul de ciocolată”) este „a boteza”.

8. „a face să treacă un text într-o altă limbă, a traduce”
me nakhavdem o təksto rumunikanes – eu am tradus textul (în) românește

7. „a suporta ceva (frigul, căldura)”
me nakhavdem lačhes o śil – a suportat bine frigul

6. „a înghiți, a suporta pe cineva”,
me n-āsti te nakavav len – eu nu-i pot suporta

5. „a face să treacă printr-un spațiu îngust, a înghiți”,
me nakhavdem e pruśuka – eu am înghițit firimiturile

4. „a petrece (timpul)”,
me nakhavdem śukar o dīves lenθe – eu am petrecut bine ziua la ei

3. „a petrece pe cineva undeva”,
me nakhavdem les kaj gàra – eu l-am petrecut la gară

2. „a trece pe cineva, a face să treacă”,
me nakhavdem les o drom – eu l-am trecut drumul

1. **nakhavel** „a trece ceva, a face să treacă”,
me nakhavav o barr intāl – eu am trecut piatra dincolo;
me nakhavdem o thav andar e kana e suvāqe – eu am trecut/ băgat ața prin urechile acului

I
k
o
n
o
t
à
c
i
a

I idenotàcia

KLASAQE BUTĂ

1. Roden and-o tèksto „O khandino çhavo” panz murşikane navnă! Thon pašal lenße o definìto thaj o bidefinìto artíkulo!

o arakhlo substantivo	o jekhipen		o butipen	
	o definìto artíkulo	o bidefinìto artíkulo	o definìto artíkulo	o bidefinìto artíkulo

2. Thon o definìto thaj o bidefinìto artíkulo, ka-o jekhipen thaj ka-o butipen, pašal e dine substantivură

- modèlo: *o anro - e anre - jekh anro - nişte anre*

o dino substantivo	o jekhipen		o butipen	
	o definìto artíkulo	o bidefinìto artíkulo	o definìto artíkulo	o bidefinìto artíkulo
lil				
gono				
pani				
ternipen				
pòdos				
muj				

3. Keren trin propozicie and-e save o alav „nakhavel” te avel les verver sènsură!

-
-
-

4. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, e anglutne trin alineatură andar o tèksto „O khandino çhavo”!

5. Keren, telal o vastalipen tumare siklărnesqo vaj siklărnăqo, aver klasqe bută, khethanes, and-e grupe, e neve siklile nociença!

TE SIKLÖVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

5. I zàmba

Sasas but zene and-i jekh bar. E zàmbe *anglalkeren pen* te *uklôn* p-o jekh uó *bruz*, túrno.

E manuša kidinde pen te dikhen so keren e zàmbe. Dină pes o *šird*, e saste zàmbe sigären pen te *aresen* opre. Nùmaj ke zor but na maj sasas len, pharo sasas o drom. Sar nakhenas pašal lenŋe, e savorre manuša *denas éingar*:

– Na *aresen* opre, tume éi *šaj* te inklôn p-o túrno, na dikhen so lokhes našen?

Jekh zàmba mekhlás pes, na geli maj dur, i dujto, i trinto, i štarto aj aver zi kana ačhilă jekh zàmba kòrkorri. Voj nakhelas pašal e manuša, *biazbajli* sosŋar phenenas e manuša. Cîra, cîra, lokhes, khini, voj zalas angle, na ašunelas so phenen e manuša. Areslă opre p-o túrno. Savorre phučenenas pen sar areslăs nùmaj voj kothe aj *okolaver* na?

Voj *dină lenqe anglal*:

– Mirri zor si mirro kašukipen!

(kidini, lačhardi vi amboldini kaŋar i *Olga Mărcuș*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

anglalkeren pen - si te keren,
si gătíme te keren vareso
uklôn - inklôn, anklen, zan opre
o šird - o astaripen
denas éingar - kerenas baro muj,
akharenas zorales

šaj - d-ašti
biazbajli - bi te liel and-i jakh, and-o
dikhipen
aresen - resen
okolaver - kodola aver
dină lenqe anglal - phendăs lenqe

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. So kamle te keren e zàmbe?
5. Sar sas o drom?
6. So *denas éingar* e manuša?
7. Sode zàmbe aresle opre p-o túrno?
8. Savi si e zàmbaqi zor?
9. Tume so siklile andar o tèksto?

2. Roden e zuvlikane substantivurà andar o tèksto „I žàmba”! Sikaven savo si lenqo agoripen ka-o jekhipen!

o zuvlikano substantivo	o agoripen ka-o jekhipen

3. Keren o butipen e avutne zuvlikane navnãnqo!

o zuvlikano substantivo	o butipen
kat	
gili	
daj	
sapni	

o zuvlikano substantivo	o butipen
luludõrri	
dùma	
traś	
phen	

4. Xramosaren, palal o vakãripen/ drabaripen e siklãrnesqo/ e siklãrnãqo, e anglutne trin alineaturã andar o tèksto „I žàmba”!

5. Te siklõvas maj but! Drabaren aj siklõven i poèzia!

Jekh, duj, trin

Jekh, duj, trin,
mañça phir!
Mañça xasa,
Mañça pesa,

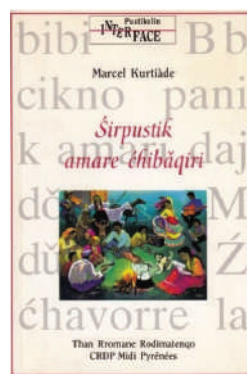
Le çhaveça,
Na le sapeça!
Jekh, duj, trin,
Leça phir,
Leça xasa,

Leça peça,
Le sapeça,
Na le çhaveça!
Jekh, duj, trin,
Mañça phir!

(*Cigány magyar – képes olvasókönyv. Te sityovas romanes!*, kerdino katar o Karsai Ervin thaj tar o Rostás Farkas György, 1990 [Pecs], i 123-to rig)

TE SIKLÕVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

6. I duti

Amenòe, and-o gav, zivelas jekh but *phasutno* phuro, o Petràke. Les maj sasas les jekh phral, o Mihaj, maj terno, saves òi maj dikhlàsas les *opre-tele* trine beršenòar. Óacípnasòe ke kodova sas *unzilo* lesqe lovença, panze šelença, tha' nié kadja te na maj avel te dikhel pesqe phrales, le maj bares...!

Bíchaldàs vov vi poštaqo lilorro, tha' khançesqe. So *godšarel* o Petrake, *so nié*, thaj and-jekh ges kerel pes mulo. I rromni sig gelàs te del telefòno k-o Mihaj, and-o gav, te phenel lesqe i bari bibaxt.

Thaj avilàs o Mihaj, e vurdoneça, but xolàriko thaj lel te rovel, bare asvinença, sar palal jekh but kamlo phral. And-o kher, i Agustina, jekh phuri rromni, prinžardi drabarni thaj pativali, bešelas vi voj pašal o mulo, but xolàrdi... Maj sasas rroma, tha', sar sas but tato and-o kher, bešenas avri p-i óar thaj denas dùma jekhaòar, averàòar, sar si lenqo ácar. And-o kher, o tikno phral, sar rovelas thaj dàs te óumidel o vast e mulesqo, sar – nisar, perel o óaço vast opral o kolin e Petrakesqo.

– Vaj manòar! – lel te *cipil* i Agustina, te na azbas les! Kana si tut *kha-jekh* vunžilipen lesòe, akana si o *vaxt* te des les palpale, ke verver bare pharimata avena tut thaj baro bezex si te na des e mulesqe so mangel vov!

O Mihaj, vi lažardo vi darano, *godšarel* pes xanci thaj phenel:

– Va, va, óaçes, bisterdemas! Thaj ankalavel andar o *posoçi* duj šela love thol len and-o vast e mulesqo thaj vazdel les palpale opre, p-o kolin.

Nùmaj ke, nié jekh, niçi duj, vi o kolaver vast, o *zerro*, pelàs opral o kolin, sar o barr.

– Vaj manòar! Vaj manòar! – *cipil* i Agustina. So kerdàn, phral!a, so kerdàn! Baro vunžilipen si tut lesòe, kana peren e vasta opral o kolin e mulesqo! *Godšar* mišto thaj dikh so trebùl te des les palpale, ke baro bezex avela p-o tiro šero!

O Mihaj, *žilto* ka-o muj, bare daraça, kerel pes ke maj godšarel pes thaj maj ankalavel jekh šel lej thaj, thovindoj le love and-o zervo vast e mulesqo, kerel pesqe trušul, thaj vazdel o vast palpale p-o kolin.

Savorre bută sar savorre, tha' kana pelăš vi o ćaço punro e mulesqo, o Mihaj, izdralindoj sar i patrin, lel te akharel:

– Va, va, phral!a, zanav, tha' ći maj si man love. Beš xancı te bikinav jekhe grastes thaj dava tut vi le kolaver duj šela.

Nümaj ke, o pherasutno Petrăke, dindoj pes tele opral i meseli, phenel:

– Na, na, phral!a, mukh manqe le grastes vaš kodola duj šela love thaj sa avela mišto. Tha' vi maj mišto fal man akana ke dikhlem tut! - maj phenel o Petrăke asavindoj.

Baro asavipen sas maškar e rroma kana šundine kadaja paramići!

Thaj kodolesqe ke o Petrăke sasas jekh laçho rrom, jekh dės thaj jekh *răti* aćhiline e rroma, save avilinesas mulesøe, te bašaven, te xan, te pien ke phenesas ke si abăv.

Maškar e duj phrala na sas nić xoli, tha' kadaja paramići ći bisterdine la but vaxt e rroma andar o kodova gav.

(Kidini kaøar o *Jupter Borcoi*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

pherasutno - kaj kerel pherasa

opre-tele - kam, haj te phenas,

da-jekh, maj but vaj mai zăla,

aprosimativ

unžilo - vunžilo

godšarel - del godš

so nić - (kathe) so na godšarel

cipil - akharel, viciel bare mujeça/

vakeça, ćingarel

kha-jekh - vareso

vaxt - vrjăma, ciro

posoći - posoti

zervo (vast) - (o) bango, xoxavno,

stingo (vast)

žilto - gălbeno

răti - răt

PUĆHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TĚKSTO

1. Ginaven o tĚksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tĚksto gažikanes!
4. Sar akhardăš e Petrakesqe phrales?
5. Soça sas unžilo o Mihaj? Sodeça?
6. So kerdăš pes and-jekh dės o Petrăke?
7. Kon si i Agustina?
8. So sas kana o Mihaj kamlăš te ćumidel o vast e mulesqo?
9. So cipisardăš/ phendăš i Agustina?
10. Sode love dăš palpale o Mihaj, daraøar?
11. So kerdăš o Petrăke kana kamlăš te bikinel o Mihaj jekhe grastes?
12. So kerde e rroma kaj avilenas te bešen k-o mulo?
13. Tume so siklile andar o tĚksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. O ARTÌKULO VAŚ E ŽUVLIKANE NAVNĀ 1. DEFINĪTO ARTÌKULO

O *definīto* artīkulo vaś e žuvlikane navnā/ substantivurā:

O jekhipen

i phen
i bibi
i baj

O butipen

e/ le/ ĩl [ĕl] phenā
e/ le/ ĩl [ĕl] bibā
e/ le/ ĩl [ĕl] baja

Anglal le *žuvlikane substantivurā*, k-o jekhipen, bešel o **definīto** artīkulo **i**: *i baj, i bibi, i bori, i buzni, i čhaj/ čhej, i daj/ i dej, i piri, i phen, i rakli, i thagarni* thaj aver.

Anglal le *žuvlikane substantivurā*, ka-o butipen, bešel o **definīto** artīkulo **e/ le**: *e baja, e bibā, e borā, e buzñā, e čhaja/ e čheja, e daja/ e deja, e pirā, e phenā, e raklā, e thagarnā* th.a.

2. BIDEFINĪTO ARTÌKULO

O *bidefinīto artīkulo* vaś e žuvlikane navnā/ substantivurā si sajekh/ idēntiko le formenča kaθar e murśikane navnā:

O jekhipen

jekh phen
jekh bibi
jekh baj

O butipen

nište phenā
nište bibā
nište baja

O *definīto artīkulo* **e/ le** prinžarel vi le dialektālo fōrme: **ol, ĩl, ol, o**.

II. I RROMANI STĀNDARDO ČHIB si, faktosθe, i **rromani khethani čhib**, si kodoja čhib, kaj korkorri „alosarel pesqe” o drom, kaθar o puranipen ži kaj i akanutni amari ěra. Kadja, rromane khethane čhibāθe o dikhipen le vakārnenqo, le prinžarnenqo vi le specialisturenqo sas vi si karing o inkeripen e šukaripnasqo e rromane čhibāqo, andar:

- o alosaripen *e purane lavenqo*, inkerde and-e dialĕkturā vaj and-e xramosarimata: **asvin, berand, čikat, čhand, das, drakh, gažo, goro, ger, giv, xal, ivend, jakh, kašt, khas, lon, mom, momeli, nakh, opre, purum, phen, rukh, rrom, sir, šośoj, tikno, thud, umblal, vurdon, zal**.
- o liipen *e birimome/ birimosarde lavenqo* andar dialĕkturā vaj xramosarimata, po lačhes phendo, o alosaripen e kodolenqo, save na nakhle andar fonentikane paruvimata, rimosarimata, sar: *ma, dad, sap, šero, tol, tover, zamutro* th.a. Kadja, si te aven mukhle rigaθe e “azbanile” kasave rimosarde dialektālo fōrme le lavenqe, sar sine – sar misal – kadala: *pĕr, khĕr, šĭl, tuluži/ tuluži/ tuluĝi* (čačas: *luludĭ*), *sikiot, sitiot, sićiot, sićiuł, sikliuł* th. a. (čačas: *siklōl* vaj *siklōvel*);

Lias kadala dume/ lava,	tha' na lias kasave dume/ lava/ fôrme
(i) buti	(i) buti, (i) buki, buçi, (i) buci/ hîsmeci
kadava	adava/ adawa/ adaua, dava/ dawa/ daua, kava/ kawa/ kaua, akava/ akawa/ akaua, adajkha th.a.
(i) luludî	(i) luludî, (i) lulugi, (i) luluzi, (i) luluzi
(o) pani	(o) pajî, (o) paj
(i) phuv	(i) phuu
resel	aresel, arêsel, arêsël
(i) thuvali	(i) tuali

- *o mukhipen rigaþe le gazikane lavenqo*, save sine line avere çhibênþar, kana rromane çhibăþe si kasave rromane purane lava, sar sinonimură:

Lias kadala dume/ lava,	tha' na lias kasave dume/ lava/ fôrme
(o) abăv, băv	(i) nûnta
agor	(o) kapăto, (o) fûndos
bodlo	vînăto, şargon, kiko, sinio, mavis, albăstro
(o) çhand	(o) fălo, (o) mòdo
(o) çhavo	(o) kîzaj, (o) kopîlos, (o) bajăto
(o) gono Eks.: „Dikh, o gono si ka-o agor e barăqo!”	(o) sâkos. Eks. „Îta, o sâkos si and-o fûndos la kurtiaqo!”
xramosarel/ xramol, kalărel, lekhel/ lekhave	skriil/ skriisarel, irinel, pişinel
(i) patrin	(i) frunza
(o) rukh	(i) ambrîn
şukar	mîndro
(o) thagar	(o) împărătò
vakărel, del duma, mothovel, phenel	vorbînel/ vorbisarel, sborizel
(o) viş	(i) otrăva

- *o alosaripen e rromane sinonimurenqo*, sar:
 - ✓ (o) goro = (o) das = (o) gažo
 - ✓ (o) salo = (o) zeş
 - ✓ (o) biboldo = (o) zut

KLASAQE BUTĂ

1. Roden and-o tèksto „I duti” panz zuvlikane substantivură! Thon pašal lenþe o definito thaj o bidefinito artikulo!

o arakhlo substantivo	o jekhipen		o butipen	
	o definito artikulo	o bidefinito artikulo	o definito artikulo	o bidefinito artikulo

2. Thon o definito thaj o bidefinito artikulo, ka-o jekhipen thaj ka-o butipen, pašal e dine zuvlikane substantivură!

- modèlo: *i piri – e piră – jekh piri – nište piră*

o dino substantivo	o jekhipen		o butipen	
	o definito artikulo	o bidefinito artikulo	o definito artikulo	o bidefinito artikulo
phen				
phabaj				
bori				
šoşojni				
raklörri				
varianta				

3. Xramosar savi i stàndardo fòrma vaş e avutne alava: *luluzi, buki, akava, paj, phuu, arësël, nùnta, fùndos, mòdos, bajàto, sàkos, skriil, frùntza, mindro, impàrato, vorbinel, otràva!*

4. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, e anglutne duj alineatură andar o tèksto „I duti”! Ambolden gazikanes o aşundo vi xramosardo tèksto! Vakăren maşkar tumenþe palal o amboldipen, sikavindoj save si le maj laþe vi şukar arakhle fòrme!

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

REKAPITULÀCIA

1. Xramosaren po trin substantivurá vaś e telutne mangimata!

- zuvlikane navná:,,
- murśikane navná:,,
- khethane navná:,,
- ververutne navná:,,
- živdisarde navná:,,
- biživdisarde navná:,,

2. Xramosaren murśikane substantivurá save te agorisaren pen and-e dine agorimata! Keren lenqo butipen!

o agorisaripen	o jekhipen	o butipen
konsonànta		
vokàla –o		
paśkonsonànta –j		
i vokàla –i		
o sufikso –o(s)		

3. Xramosaren zuvlikane substantivurá save te agorisaren pen and-e dine agorimata! Keren lenqo butipen!

o agorisaripen	o jekhipen	o butipen
konsonànta		
vokàla –i		
paśkonsonànta –j		
i vokàla –a		

4. Thon o definìto thaj o bidefinìto artìkulo, ka-o jekhipen thaj ka-o butipen, paśal e avutne substantivurá: *amal, murś, bibi, patrin, fòros, čhaj, raj!*

i biartikulosqi fòrma	o definìto artìkulo		o bidefinìto artìkulo	
mačho	o mačho	e mače	jekh mačho	nìšte mače

5. Keren duj propozicie and-e save o alav „kamel” te avel les verver sènsurá!

-
-

6. Xramosar savi si i stàndardo fòrma vaś e avutne alava: *lulugi, buci, gakava, kapàto, sitiol!*

EVALUÀCIA

1. Xramosaren po duj substantivurà vaš e telutne mangimata!

- zuvlikane khethane navnà:
- zuvlikane khethane navnà:
- muršikane zivdisarde navnà:
- muršikane bizivdisarde navnà:

2. Xramosaren muršikane substantivurà save te agorisaren pen and-e dine agorimata! Keren lenço butipen!

o agorisaripen	o jekhipen	o butipen
konsonànta		
vokàla –o		
paškonsonànta –j		
o sufikso –o(s)		

3. Xramosaren zuvlikane substantivurà save te agorisaren pen and-e dine agorimata! Keren lença po jekh propozìcia!

o agorisaripen	o zuvlikano substantivo	I kerdi propozìcia
vokàla –i		
paškonsonànta –j		
i vokàla –a		

4. Thon o definìto thaj o bidefinìto artikulo, ka-o jekhipen thaj ka-o butipen, pašal e avutne substantivurà: *phral, bakro, rakli, phen, pòros!*

i biartikulosqi fòrma	o definìto artikulo		o bidefinìto artikulo	
mačo	o mačo	e mače	jekh mačo	nìšte mače

5. Keren duj propozìcie and-e save o alav „mangel” te avel les verver sènsurà!

-
-

III. So xatǎrav andar so drabarav?

- E ideenqo plàno
- E sinonimurǎ
- O pronòmbro
- E antonimurǎ
- Aver fòrme le zenutne pronombrurenqe
- O adžektivo
- E tipurǎ le adžektivurenqe

1. O sumnakutno lil vaš o kisorro

I paramiçi phenel ke, but berša anglal, jekh manuš *ruslã pes* pesqe čheja e panze beršenqi, vaš ke rimosardãs jekh šukar *sumnakutno* lil vaš e *dinimata*, but kuć.

O manuš bešelas zungales e lovença aj rušlã pes maj zurales kana dikhlã kaj i čhaj lias o sumnakutno lil te kerel jekh moxtonorro, te thovel les telal o suvãlo rukh.

Texarinãøe, i tikni čhaj dinã laqo dinipen pesqe dadesqe, phenindoj:

– Kadava si vaš tuøe, murre!a dade!a.

Le dades sas les lažav, sosøar iz rušlã pes tikne čhaja. Nùmaj ke lesqo rušalipen avilã palem kana dikhlã o moxtonorro ćućo. Vov phendã laqe:

– Tu na zanes ke jekh dinipen del pes varekasqe pherdo?

I tiknõrri dikhlãs opre karing pesqe dadesøe thaj, asvinença an-pesqe jakha, phendãs lesqe:

– Dade!a, o *kisorro* na-i ćućo, *phurdõm* and-e lesøe *odobor* but ćumidimata zi kana pherdilãs...

O dad aćhilo *lalo*, thovdãs pes pašal i čhaj, aj rugisardã la te jertisarel les vaš lesqo rušlãriven.

(kidini, laćhardi vi amboldini kaøar i *Olga Markus*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

ruslã pes - avilo, reslo xolãriko,
xolãme

sumnakutno - sovnakajutno,
sovnakutno

dinimata - dãrurã

kisorro - moxtonorro
phurdõm - phurdem

odobor - kodobor

lalo - bi vakesqo, bi mosqo, bi te vakãrel

PUĆHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tøksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden i kolinda gazikanes!
4. So phenel i paramiçi?
5. So kerdãs o dad kana i čhaj lias o somnakutno lil?

6. So kamlãs i čhaj te kerel e moxtonorreça?
7. Sar sas o dad kana i čhaj dãs lesqe o dinipen?
8. So sas and-o kisorro?
9. So rugisardãs o dad e čhaja?
10. Tume so siklile andar o tøksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. E ideenqo plàno

Kana kamas te keras jekh xramosaripen, si te alosaras amare godă, amare idèe thaj te ulavas len and-e trin riga, and-e logikane kotora:

- **O jekhto kotor.** Kathe, sikavas o kontèksto, alosaras amare personàzură (e zene save lien rig ka-i àkcia, e aktoră, e khelne, e zivutre, e círikłă thaj aver).
- **O dujto kotor si** o ander e tekstosqo. Kathe, prezentisaras sar thavdel i àkcia thaj sa so si phandlo laθar (so sas, sar sas, kon sas kothe, kaça aj sosθar kerdăs pes i àkcia thaj aver).
- **O trinto koto.** Kathe, ka-o agor e xramosaripnasqo, si te das i klidin, te sikavas i moràla, o xatāripen, so ame kamas te tradas/ bičhalas sar mesàžo thaj aver.

II. Semantikane kategòrie

E sinonimură

Savorre čhibènθe, si maj but lava vaš jekh nòcia. Kana dikhas, and-i rumunikani čhib, sar eksèmplo, vaš o rromano lav „**iv**” isi trin alava: „**zăpadă**”, „**nea**”, „**omăt**”.

Savo si o maj „**éaço**” andar „**zăpadă**”, „**nea**”, „**omăt**”? Nana-i jekh lav maj „**éaço**” sar e kolavrenθar . Savorre si, kathe, „pherde” **sinonimură**.

Tha’, kana dikhas kozom lava sine vaš o rromano lav „**iv**”, romane čhibăθe si nùma kadava lav, nana-i aver sar sinonimo.

Nùma’, kana lias o lav „**anglomilaj**”, dikhasa kaj lesqe si maj but **lava sinonimură**, sar si kadala:

o anglomilaj (< anglal + o + milaj):

- **o pašmilaj** (< pašal + o + milaj vaj: paš + milaj)
- **o ternomilaj** (< terno + milaj)
- **o jekhtomilaj** (< jekhto + milaj)

Savorre si lače, savorre si kerdine rromane lavença.

Tha’, kana lias e lava „**lolo**”, „**parno**”, „**kalo**” dikhasa kaj savorre na-i len sinonimură.

Aver lava save sikaven ranga/ kolòre xasarde pen/ xasardile andar e lava andine e Indiaθar. Jekh lenθar si vaš i rang „**albastru**”:

sìnio	kìko
- ka-e ursàră/ rričhinară - lino andar i bulgarikani čhib	- ka-e karpatikane rroma - lino andar i magārikani čhib
mavis	vīnāto
- ka-e spoitòră/ xanotàră - lino andar i xoraxani čhib	- ka-e kakavàră/ kăldăràră - lino andar i rumunikani čhib

O pučhipen si: „Nana-i aver lav, savo te avel andar e hindikane purane lava?”
Ašti te phenas „**va**”, kodolesqe isi jekh kasavo lav, „**bodlo**”.

KLASAQE BUTĂ

1. Keren e ideenqo plāno vaš o t̃eksto „O sumnakutno lil vaš o kisorro”!

<p>O jekhto kotor: o kont̃eksto, e personāzurā</p>	<p>•</p> <p>•</p> <p>•</p>
<p>O dujto kotor: o ander e tekstosqo, sar thavdel i ākcia thaj sa so si phandlo laθar</p>	<p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p> <p>•</p>
<p>O trinto koto: ka-o agor e xramosaripnasqo, si te das i klidin, te sikavas i morāla, o xat̃aripen, so ame kamas te tradas/ bičhalas sar mesāzo thaj aver.</p>	<p>•</p> <p>•</p> <p>•</p>

2. Alosaren aver duj siklile t̃eksturā thaj keren lenqo ideenqo plāno!

3. Xramosaren e dialektālo sinonimurā vaš o alav „bodlo”! Sikaven and-e save dial̃ekturā si von utilizsarde!

4. Xramosaren e sinonimurā e alavesqe „anglomilaj”!

5. Den po jekh sinonimo vaš e alava:

• <i>phurt</i>	• <i>misal</i>
• <i>vakārel</i>	• <i>lūngo</i>
• <i>amboldel</i>	• <i>sīnia</i>

6. Xramosaren, palal o vakāripen/ drabaripen e siklārnasqo/ e siklārnāqo, e anglutne štar alineaturā andar o t̃eksto „O sumnakutno lil vaš o kisorro”!

7. Kiden and-o tumaro portofōlivo e dialektālo fōrme/ alava andar tumaro dial̃ekto vaš:

e zivutre	e kolòre/ e ranga	e gina/ e numeràlurǎ	e kurkesqe dïvesa

8. Te siklòvas maj but! Drabaren aj siklòven i poèzia!

O Kráčùno, o phuro,

O Kráčùno, o phuro,
Kaj *vestil* e Kristosos,
T-avel amenqe barvalo:
Vurdoneça,
Bute grastença,
Benzinaça thaj molǎça,
P-i sinia lačhimata,
Le tiknenqe – gudlimata.
T-avel amen ‘marro gudlo

Thaj pani dësesqo užo.
Dï lačho ka-sa-l rroma,
Le ternenqe ka-i škòla,
Lil, godï aj xaraipen
But te das le čhavorren!
Sastipnaça,
Pràznicǎ baxtale!
Kaθar mirri rig,

o Kostikǎ Băcǎlan

O ivend

O ivend anel but šil. Akana perel baro iv, kaj učharel sa. O pani e lenǎnθar paxol. O dïves si xarno thaj i rǎt nana-i la agor... And-e palutne dïvesa e decembraqe aven ël ivendesqe bare dïvesa, kana si but ačara aj tradicie, sar misalǎqe, o Krečùno thaj o Nevo Berš. Krečunesθe aj Neve Beršesθe avel e Ivendesqo Dad, kaj anel e xurdorrenqe dǎrurǎ (dinimata). E manuša keren e čhavenqe aj e čhejanqe krečunosqo suvalo rukh. Ël siklòvne thaj ël siklòvnǎ na maj zan duj-trin kurke k-i škòla. Von žutin e daden thaj e dejan te čhinen e balen thaj te keren krečunosqo xaben, sar si: balano mas, balane goja, sarme thaj but aver.

Ël čhave thaj ël čheja si lošale aj baxtale kana del iv, andar kodoja so von ašte katain pen (te den pen) p-ël sǎnie, keren ivutne manušen thaj maren pen e ivutne glontença.

TE SIKLÒVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

2. I profèsia

Kana sas o baro bokhalipen, and-jekh gav zivelas jekh lačo *sastrãri*, kaj sasas les šov čavorre: trin čaja thaj trin čavorre. Kadala zanenas te keren butĩ, siklãrdã len e dada, aj kerenas butĩ le dadeça.

Xamos and-i *kade* rig čĩ arakhelas pes, nũmaj bute lovença, ěl manuša xanas patrinã, čar, ciknide. Na pala' but *vrẽmã*, na maj sas nić kadava xamos.

O kovać telardãs an-aver rig e themesqi te rodel butĩ, te šaj kinel e čavorrençe xamos. Lesqi rromni aćhilãs khere e čavorrença.

Na nakhlã but vaxt aj voj bikindãs sa so *xanardã* khethanes e phureça, k-ašti te kinel xamos e čavorrençe. Pala' trin kurke rodipnasqe, o phuro arakhlãs butĩ k-jekh barvalo raj thaj manglãs kadales te mekhel les te anel vi pesqe familia.

Kadava phendã:

– Šaj anes len, nũmaj kana zanen te keren vi von butĩ.

O kovać, lošalo, phendã e rajesqe:

– Zanen, raj!a, sikavdem lenqe te keren pètala, te keren kaštutne rroja, te lačharen vurdonã, e čaja te barãren luludã, te bikinen aj aver.

– Mišto, šaj aven te keren butĩ manħe. Trebul manqe kadala manuša, save zanen te butĩkeren.

O phuro gelãs palal pesqi familia aj sas but *rušlo*, kana na maj arakhlãs e sumnakutne butã kidine lenħar. E čhave phende lesqe te na avel rušlo, ke kinena aver kana kerena butĩ. O lačo kovać lias pesqe sastrutne butã, thovdã len vurdonesħe aj telãrdãs le savorrença and-i rig kaj arakhlãs butĩ.

Akana, pala' lenqi butĩ, si len but mištipen.

Te na bistren, čhava!len, ke i butĩ kerel le manušes te avel sasto, te avel les so te xal thaj aver. Kon čĩ kerel butĩ - kodova čĩ xal! *Čhava!len, siklõven te avel tumen jekh profèsia aj butĩ!*

(kidini kaħar i *Cristina Barna* thaj adaptisardi kaħar i *Olga Markus*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

sastrãri - kovać

kade - kadaja

vrẽmã - vrjãma

xanardã - kidias, kidãs

rušlo - xolãriko, xolãme

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Sode éhavorre sas le sasträres?
5. So zanenas te keren e éhave?
6. So xanas e manuša? Sosθar?
7. So kerdäs i daj kaj te aštil te kinel xamos?
8. So phendäs o barvalo kana o sasträri mangläs te anel pesqi familia?
9. So phende e éhave kana o dad rušläs vaš e sovnakutne butä?
10. So na trebal te bistren?
11. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. I SARNAVNI (VAJ: O PRONÒMBRO)

E **zenutne sarnavnä** siklile zi akana si: *me, tu, vov, voj, ame, tume, von.*

o jekhipen				o butipen		
me	tu	vov	voj	ame	tume	von
I	II	III	III	I	II	III
		I muršikani fòrma	i zuvlikani fòrma			

Palal o zeno thaj palal o gin, e pronòmbrurä xulaven pen kadja:

O jekhipen

I: o jekhto zeno: *me*

II: o dujto zeno: *tu*

III: o trinto zeno: *vov, voj*

O butipen

I: o jekhto zeno: *ame*

II: o dujto zeno: *tume*

III: o trinto zeno: *von*

Ka-o jekhipen, k-o trinto zeno si duj fòrme

vov

i muršikani fòrma

Vov si siklövno.

Vov si siklärno.

Vov si sikavno.

Vov si gilavno.

Vov si rašaj.

voj

i zuvlikani fòrma

Voj si siklövni.

Voj si siklärni.

Voj si sikavni.

Voj si gilavni.

Voj si rašajni.

II. SEMANTIKANE KATEGÒRIE

E **antonimurä** (e mamujutne lava)

Dikhläm kaj but lava si len *verver fòrme* vi *jekh sajekh xatäripen/ sënso* (von sine **sinonimurä**): **bodlo** = **sinio** = **kiko** = **mavis** = **vinäto**. Aver eks.: **sovnajakalo/ sovnakalo** = **žilto** = **šargon** = **sarī** = **gàlbeno**.

Avere rigaþe, rromane čhibǎþe, si varesave lava, save si len *verver fôrme* vi *mamujutne xatǎrimata/ sênsurǎ*. Von sine **antonimurǎ (mamujutne lava)**:

arakhlo ≠ xasardo	kinel ≠ bikinel	sano – thulo
baro ≠ tikno	lačo ≠ bilačo	sasto ≠ nasvalo
barvalo ≠ ćorro	lino ≠ dino	šukar ≠ nasul
buxlo ≠ tang	lũngo ≠ xarno	šuko ≠ kingo
ćačo vast ≠ bango vast	opre ≠ tele	tato ≠ šudro
daxno vast ≠ zervo vast	parno ≠ kalo	terno ≠ phuro
devel ≠ beng	paše ≠ dur	učo ≠ xurdo
dives ≠ rǎt	peko ≠ ivand	užo ≠ melalo
godǎver ≠ dilo	pherdo ≠ ćučo	va ≠ na
xurǎvdo ≠ nango	pučhel ≠ amboldel	vesto ≠ phandado

KLASAQE BUTǎ

1. Roden and-o tǣksto „I profǣsia” e zenutne pronõmbrurǎ!

.....

2. Xramosaren and-o telutno tǎbelo e trebutne fôrme e zenutne sarnavnǎnqe!

o jekhipen			o butipen		
I	II	III	I	II	III

3. Arakhen e antonimurǎ vaš e dine alava. Keren lenča po jekh propozicia!

O dino alav	O antonimo	I kerdi propozicia
ternipen		
parnõl		
dives		
barvalipen		
užo		

4. Xramosaren, palal o vakǎripen/ drabaripen e siklǎrnesqo/ e siklǎrnǎqo, e anglutne duj alineaturǎ andar o tǣksto „I profǣsia”!

5. Kiden and-o tumaro portofõlivo e dialektǎlo fôrme/ alava andar tumaro dialǣkto vaš o zenutno pronõmbro:

o jekhipen			o butipen		
I	II	III	I	II	III

3. O rrom mardo

Sas kaj na-s, o Sîmpètri aj jekh rrom. Phiravenas pe' p-jekh drom p-o savorro dës. Çi zanenas kaj te *râtären*. Roden penqe jekh kherorro. Roden, roden, roden... Arakhen jekh *koliba sulumença*. Mothol o rrom:

– *Îta*, arakhlem so *trobul* ame'; and-e katã *kolibùca* šaj sovas mišto! Tu, Sîmpetri!na, tho' tu p-o *fûndo*, paša-o *zido*, aj me *thav* ma' paša-o udar!

– Mišto, rrom!a, te del tu o Del laçi rât! Sastimaça!

Peren tele aj len te soven. *Îta* aresele o *gazo* le kheresqo! Mato sasas. So kerel *kodo gazo*? Vazdel pesqi rovli aj lel te marel le rromes. Marel les zi kana marel les aj zal-θar...Del muj o rrom zurales:

– Sîmpetri!na, phendã, ušti! Tho' tu' akana vi tu paša-o udar aj me sovav intãl.

Paruven o than le duj zene. Atùnçi, o *gazo*, o *matãrno*, palem avel la rovlača. Mothol:

– „Mardem but *kakales*, kaj si paša-o udar, akana *trobul* te marav vi *kukoles* kaj si paša-o *zido*!“. Palem lel o rrom daba.

Kadã si o tràjo le çorre rromesqo, le *bibaxtalesqo*: *kajgòdi* zal, vaj p-i katã, vaj p-i kutã rig, sa si te avel mardo.

palal o Andre Barthelemy

LAVA MAŠKAR LAVA...

râtären - achen te nakhen i rât

koliba - kherorro

sulumença - phusença

kolibùca - kherorro

ita - dikh

trobul - si te, trebul, trebal, trubul

fûndo - and-i palutni rig e

kherorresqi

zido - duvar

thav - thovav

kodo - kodova

kakales - kadales

kukoles - kodoles

kajgòdi - kaj

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!

2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!

3. Ambolden o tèksto gazikanes!

4. Kaj *râtären* o Sîmpètri vi o rrom?

5. Kaj suten ël duj zene?

6. So kerel o *gazo* le kheresqo kana aresele, jekhtho var, khere?

7. So kerel o *gazo* kana avel palem?

8. Sar si o tràjo e rromesqo?

9. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

Aver fôrme le zenutne sarnavnǎnqe

Le zenutne sarnavnǎ si len vi aver fôrme:

pučhipen	o jekhipen				o butipen		
	I	II	III i muršikani fôrma	III i zuvlikani fôrma	I	II	III
kon?	me	tu	vov	voj	ame	tume	von
kas?	man	tut	les	la, lan	amen	tumen	len
kasqo?	mirro, murro	tiro	lesqo	laqo	amaro	tumaro	lenqo
kasqi?	mirri, murri	tiri	lesqi	laqi	amari	tumari	lenqi
kasqe?	mirre, murre	tire	lesqe	laqe	amare	tumare	lenqe
kasqe?	mirre, murre	tire	lesqe	laqe	amare	tumare	lenqe
kasqe?	manqe	tuqe	lesqe	laqe	amenqe	tumenqe	lenqe
kasθe?	manθe	tuθe	lesθe	laθe	amenθe	tumenθe	lenθe
kasθar?	manθar	tuθar	lesθar	laθar	amenθar	tumenθar	lenθar
kaça	mança	tuça	leça	laça	amença	tumença	lença

Aver sarnavnǎ

And-i romani čhib si vi aver sarnavnǎ, na nùmaj zenutne sarnavnǎ. Sar tume dikhle and-o amaro tèksto, ame maladilǎm vi aver sarnavnǎ: *khonik* = *khonik*, *akaja* = *kadaja*, *po* = *pesqo*, *morre* = *mirre*. Palal kadalenθe, ame siklövasa la vrjamaça!

KLASAQE BUTǎ

1. Roden and-o tèksto „O rom mardo” savorre zenutne sarnavnǎ! Sikaven k-o savo zeno thaj gin si von!

2. Xramosaren k-o savo zeno thaj gin si e avutne pronòmbrurǎ:

e pronombrosqi fôrma	o zeno	o gin
tu		
man		
lesqo		
laqe		
amare		
tumenθe		
lenθar		

3. Xramosaren save si e fôrme e zënutne sarnavnâqe kaj ambolden k-o pučhipen „kas?“!

o jekhipen			o butipen		
I	II	III	I	II	III

4. Keren po jekh propozicia e zënutne sarnavnâqça save ambolden ka-o pučhipen „kaça?“!

5. Xramosaren and-o telutno tabèlo e trebutne fôrme e zënutne sarnavnâqe!

o jekhipen				o butipen		
pučhipen	I	II	III	I	II	III
kon?	me		vov	ame		von
kasqo?		tiro			tumaro	
kasqe?	manqe		lesqe laqe			
kasqe?		tuqe		amenqe		lenqe
kasqar?			laqar		tumenqar	

6. Kiden and-o tumaro portofòlivo e dialektàlo fôrme/ alava andar tumaro dialèkto vaš:

o jekhipen				o butipen		
pučhipen	I	II	III	I	II	III
kon?	me		vov	ame		von
kasqo?		tiro			tumaro	
kasqe?	manqe		lesqe laqe			
kasqe?		tuqe		amenqe		lenqe
kasqar?			laqar		tumenqar	

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

4. E kermusesqi pori

Sasas, jekhvar, jekh mùca aj jekh kermuso. La muca sasas la thud, e kermuses sasas les kiral.

O kermuso xalàs sigo pesqo xaben aj naşlo te çorel thud kaθar i mùca. I mùca, ruşli sar i jag,

naşlǎ pala' o kermuso aj çhindǎs e kermusesqi pori. Akana, o kermuso, biporǎço, n-aşti te beşel, gelo k-i mùca aj manglǎs la te del lesqe i pori palem:

– Dav tiri pori palem, kana anes manqe thud guruvnǎθar.

Ruşlo, o kermuso gelo k-i guruvni te mangel thud:

– Guruvni!e, guruvni!e, de manqe thud, o thud te dav les e mucaqe, i mùca te del murri pori palem. I guruvni phenel lesqe:

– Dav tut thud, kana anes manqe khas!

ǉal o kermuso ka-o khas aj mangel les:

– Tu, khas! Av mança te dav tut e guruvnǎqe, i guruvni te del man thud, o thud te dav les e mucaqe, i mùca te del murri pori.

– Mişto, dav tut khas, kana anes manqe jekh marikli. O kermuso aresel k-i marikli aj mangel la te avel leça ka-o khas.

I marikli phenel lesqe:

– Dav tut marikli, nùmaj ke trebul manqe *basvalo* te şaj pekav manqe.

ǉal o kermuso ka-o balo aj mangel lesθar *balevas*.

O balo phendǎ lesqe:

– Dav tuqe, kana anes manqe berxum. An manqe berxum thaj dav tut *basvalo*!

Aresel o kermuso ka-i berxumlin thaj phenel laqe:

– Berxumlin, de manqe berxum te dav les e balesqe, o balo te del man *balevas*, o *balevas* te dav khasesqe, te del manqe khas, o khas te dav les e guruvnǎqe, i guruvni te del man thud, o thud te dav les e mucaqe, i mùca te del manqe palpale murri pori. I berxumlin dikhlǎs mǎla kermusesθar, aj dinǎ les jekh baro berxum.

Loşalo, gelo te del *sekonesqe* so trebul aj phendǎ ke na maj lel averesθar niçekhvar, andar ke dias pesqe godi ke kerdǎs doş thaj laçhardǎs i doş. Kaj nakhlǎs o kermusorro, and-e pesqo rodipnasqo drom, barilǎs jekh *votàni* kaj phiravel pesqo anav „E kermusesqi pori”. Kadaja çar si laçi vaş o çajo sastǎripnasqo. *Sarkon inkerel k-e pesqe butǎ. Kana lies len averenθar – tu san loşalo, kana e aver lien tuθar – tu san biloşalo. Ma le so na-i tiro!*”

(adaptisardi vi amboldini kaθar i *Olga Mǎrcuş*, kidini pesqe dejaθar - kaθar i *Estera Markus*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

basvalo - balevas, balesqo mas,
balano/ balutno mas
sekonesqe - svakonesqe

votàni - plànta, çar
balevas - basvalo

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. So sas la muca, tha` le kermusesq?
5. So çordàs o kermuso e mucaðar?
6. So çhindàs i mùca?
7. Kasqe trebal khas?
8. Kasqe trebal berxum?
9. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

O ADŽEKTÏVO (VAJ: I PAŠNAVNI)

- **O adžektivo (i pašnavni)** sikavel sar si jekh buti vaj sar si jekh zen: *baro, barvalo, barrutno, bezexalo, buxlo, çáço, devlikano, dïvesutno, godáver, gudlo, xarano, kuç, laçho, londono, lûngo/ dilgo, manușesqo, maxrime, melalo, muršikano, konkret, sastrutno, sovnakutno, šukar, tang, (š)užo, vunzilo, višalo, zoralo, zèleno, žilto/ gàlbeno/ šargon, zungalo* thaj aver.
- **O adžektivo (i pašnavni) bešel anglal o substantivo:** *laçho rrom, laçi rromni, laçe rroma, laçe rromnä, e manușesqo punro/ pirro, e manușesqi phov, e manușesqe punre/ pirre, e manușesqe phova, šukar çhavo, šukar çhaj, šukar çhave, šukar çhaja, tang drom, tang baj, tang droma, tang baja* thaj aver.

Na butvar, o adžektivo ašti te bešel palal o substantivo, sar si and-o dialèkto vakàrdino kaðar le kàldàràrà (kikavàrà): drom *laçho*, çhavo *šukar*, o vast le *manușesqo* thaj aver.

- O ling e substantivosqo si sajekh le lingeça jekhe **adžektivosqo/** pašnavnàço. Sa kadja, vi o gin jekhe pašnavnàço si sajekh le gineça jekhe substantivosqo: *barrutno drom - muršanikano ling, ka-o gin jekhipen*
barrutni bar - zuvlikano ling, ka-o gin jekhipen
barrutne droma - muršanikano ling, ka-o gin butipen
barrutne bară - zuvlikano ling, ka-o gin butipen

O ling	O gin	
	Jekhipen	Butipen
o muršanikano ling	<i>laçho kher</i>	<i>laçe khera</i>
o zuvlikano ling	<i>laçi bibi</i>	<i>laçe bibă</i>

KLASAQE BUTǎ

1. Ambolden ka-e avutne pućhimata:

So sikavel o adźektivo?	Kaj bešel o adźektivo?	Kaj bešel o adźektivo and-o dialėkto vakǎrdo kaθar e kǎldǎrǎrǎ

2. Xramosaren po trin adźektivurǎ save te aven:

- ka-o *murśikano ling*, ka-o gin *jekhipen*:,,
- ka-o *zuvlikano ling*, ka-o gin *jekhipen*:,,
- ka-o *murśikano ling*, ka-o gin *butipen*:,,
- ka-o *zuvlikano ling*, ka-o gin *butipen*:,,

3. Thon paśal e avutne substantivurǎ, ka-o jekhipen thaj ka-o butipen, po jekh trebutno adźektivo!

o substantivo	O gin	
	Jekhipen	Butipen
grast	<i>kalo grast</i>	<i>kale grasta</i>
ćhavo		
ćhaj		
pani		
bori		
amal		
patrin		

4. Kiden and-o tumaro portofòlivo e dialektǎlo fòrme/ alava andar tumaro dialėkto vaś e avutne adźektivurǎ:

- gudlo:
- lùngo:
- sovnakutno:
- zungalo:
- nasul:
- barvalo:
- zèleno:
- užo:
- kanśuko:
- sastrutno:

5. O Žuvalo, o Pišomalo thaj o xer

Sas kaj na-s, te na *avilino* – na sasas te phenel pes. Sasas duj rroma, o Žuvalo aj o Pišomalo. Kadala sasas lenqe anava. Ćorre sasas le duj, xarane, tha' vi bengale! Aj zanas von p-ël droma vareso te arakhen, varekaj te keren buti.

– Ju, ju, ju! Pišomale!a, phral!a. Ći dikhes so me dikhav?

– Jo, jo, jo! Dikhav, Žuvale!a, dikhav jekha ĉiriklă p-o jekh rukh...

– Na...Pišomale!a, dile!a. Dikh, angla' tō nakh, o gazo *anklisto* p-o xer...

– Āpo, so maj? So kames? T-avel o xer *anklisto* p-o gazo? - phenel o Pišomalo.

– *Jaj*, dile!a, p-e tuθe trobul *inklisto*, ke maj xer san tu! Ći xakăres ke akana šaj ĉoras kodole xeres?

– Aj vi tu, dile!a – phenel o Pišomalo, te ĉores le xeres, trobul te ĉores vi le gazes, ke o gazo si *anklisto* opre! Aj so te keras anθa' o gazo?

– *Jaj*, Pišomale!a. Ći *šuvlili* tŕ godŕ... Dilo sar jekh guruvni san! Ažukăr, akana dela o khamorro; dikhesa ke pal' xancŕ therdōla o gazo te thol pe' tela' uĉhalin te hodinil pe'.

Kadă vi sas. O kham pekelas. O gazo *therdōl*, astarel le xeres ka-jekh tŕlo aj thol pesqo šero tela-i uĉhalin aj lel te sovel.

Atùnĉi, o Žuvalo phenel:

– Pišomale!a, na de dŕma khanĉ! *Pašuvav* po lokhorres; me putrav o šelo le xeresqo aj tu spides les angla' zi and-o veš. Me thav o šelo ka-murri korr aj bešav.

– *Amblaves* tut, Žuvale!a?

– Phande tō muj! Kana o muj putres les, ankalaves jekh dilimos!

– Mišto, mišto! Na xolăv! Ći maj phenav khanĉ...

Keren sar phende te keren. O Pišomalo *angerel* le xeres and-o veš, aj o Žuvalo thol pesqe o šelo ka-i korr aj bešel astardo. O gazo sovel aj *xexinil*...

Kana o Pišomalo garavdăš pes le xereĉa, lel o Žuvalo te cipil: „Hi-ha, hi-ha!”

O gazo putrel jekh jakh:

– So si xer!a? Bokhalo san?

– Niĉ, raj!a. Xalem, ĉajlilem...

Putrel o gazo i dujto jakh:

– Jaj, des dùma akana?

– Dav, jertisar manqe, murro raj, ažutil tut o Devel!

O gazo porravel pe jakha sar duj çare:

– Ju, ju, ju! Kaj si murro xer?

– Kathe *sîm*, paša-tuθe, raj!a. Çi dikhes? Xalem çar aj, te jertis, mekhlem goźni sar šaj dikhes...

– T...tu s...an m...murro xer? S..so phenes?

– Me *sîm*, nùmaj trobul akana te phenav tuqe so *pecisajlem*. Çacîmaça, manuš *sîm* sar tu dikhes. Murro dad si baro drabarno kaj kerel *fârmeçi*. De trin berš palpale kamelas te *ansuril* man jekha raklăça kaj na-s manqe *dràgo*. Me çî kamavas la. Xolajlem. And-i xoli, akušlem murre dades aj lesqe mulen. Murro dad phendă manqe: „Te keres tut xer trin berša aj trin dës!” Sode mores tu jakhaθar, kerdilem xer aj akana nakhle le trin berš aj le trin dës aj palem kerdilem manuš.

– He, he! So te kerav akana anθa’ tuθe? - mothol o gazo. N-ašti phiraves man p-e tō dumo aj n-ašti phiravav tut p-e murro...

– Àpo, mekh man te zav kaj murro dad... d-akana *kandav lesqo muj* aj kerav lesqi *vòja*, te na maj avav xer.

– Àpo, za kaj tō dad... aj na maj ker tut dilo, na maj ker dilimata!

– Nais tuqe! Ačh Devleça!

– Za Devlorreça!

*

Jekh vaj duj kurke pala’ *kodo*, zal o gazo p-o fòro le grastenqo te rodël pesqe avere xeres. Dikhel jekhe šukare xeres...*vòrta* sar *kuko* kaj sas les maj anglal! Sa kodă *peçàta* p-o muj... sa kodo çerxan p-o çikat...

Juj, Devl!a, sar miazinel kado xer pe kukolesθe! Oho, xakërav i butî, phenel, xakërav!

Pašol pašal o xer aj phenel lesqe *çordanes* and-o kan:

– Aha, murro raklo, palem akušlăn tē dades, nùmaj çî *sîm* odobor dilo te maj kinav tut! T-aves baxtalo!

(Andre Barthelemy, *Paramiça la balvalăqe*, palal o lil „Marcel Courthiade, *Drabaripnasqi pustik p-i çhib rromani*”, Karjaa, Finlanda, 1991, p. 42 – 43).

LAVA MAŠKAR LAVA...

avilino - avilăsas

anklisto - inklisto

jaj - joj, vaj

šuvlilî - (kathe) pherdili, peklilî

therdöl - ačhavel pes

pašuvvas - pašovas, avas, zas paše

amblaves - umblaves

angerel - ingerel

xexinil - xîriil

sîm - sem, hom, sôm

pecisajlem - so sas mança

fârmeçi - drabarimata

ansuril - prandizel

dràgo - kuç

kandav lesqo muj - šunav les

vòja - kamipen

kodo - kodova

vòrta - (kathe) taman, ekzàkto

kuko - kodova

peçàta - (kathe) sêmno

çordanes - çoral

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. Sar sas e duj romma?
5. So dikhle o Žuvalo thaj o Pišomalo?
6. Kas kamel te ćorel o Žuvalo?
7. Kon angerdās le xeres and-o veś?
8. So kerdās o Žuvalo?
9. So xoxavdās o Žuvalo e gazes? So kerdās lesqo dad?
10. Mekhlās o gažo te zal-θar o Žuvalo?
11. So phendās o gažo k-o kan e xeresqo?
12. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

E tipurā le adžektivurenqe

And-i rromani ćhib si:

1. E *buxle pašnavnā/ adžektivurā* (kaj si len štar fõrme):

buxlo gad - muršikano ling, ka-o gin jekhipen

buxli bar - zuvlikano ling, ka-o gin jekhipen

buxle gada - muršikano ling, ka-o gin butipen

buxle barā - zuvlikano ling, ka-o gin butipen

Aver ekzèmplurā: *avdinalo* (*avdinali, avdinale, avdinala*), *kalo* (*kali, kale, kale*), *lolo* (*loli, lole, lole*), *lalo* (*lali, lale, lale*), *parno* (*parni, parne, parne*) thaj aver.

2. E *tang pašnavnā/ adžektivurā* (kaj si len jekh fõrma):

tang gad - muršikano ling, ka-o gin jekhipen

tang bar - zuvlikano ling, ka-o gin jekhipen

tang gada - muršikano ling, ka-o gin butipen

tang barā - zuvlikano ling, ka-o gin butipen

Aver ekzèmplurā: *bikuć, but, ćira/ xanci/ zàla(ga)/ ćima, kuć, godāver, maxrime, šukar* th.a.

3. E *pašbuxle pašnavnā/ adžektivurā* (kaj si len duj fõrme, jekh ka-o jekhipen vi aver k-o butipen): *lũngo/ dilgo, žilto/ gālbeno/ šargon, zèleno* th.a. Kadala si adžektivurā line avere ćhibenθar.

O gin jekhipen		O gin butipen	
O muršikano ling	O zuvlikano ling	O muršikano ling	O zuvlikano ling
<i>lũngo drom</i>	<i>lũngo pori</i>	<i>lũngi (lũnzi, lũaga) droma</i>	<i>lũngi(lũnzi, lũaga) porā</i>
<i>dilgo drom</i>	<i>dilgo pori</i>	<i>dilga droma</i>	<i>dilga porā</i>
<i>žilto kher</i>	<i>žilto patrin</i>	<i>žilta khera</i>	<i>žilta patrinā</i>
<i>zèleno rukh</i>	<i>zèleno patrin</i>	<i>zèlena rukha</i>	<i>zèlena patrinā</i>

KLASAQE BUTĂ

1. Xramosaren pan3 buxle adžektivură kaj si len štar fôrme thaj thon pašal lenθe po jekh trebutno substantivo! Keren e arakhle sintagmença po jekh propozicia!

O buxlo adžektivo	O trebutno substantantivo	I kerdi propozicia
terno	manuś	Kadava terno manuś si but godăver vi butărno.

2. Xramosaren trin tang adžektivură thaj thon pašal lenθe po jekh trebutno substantivo! Keren e arakhle sintagmença po jekh propozicia!!

O tang adžektivo	O trebutno substantantivo	I kerdi propozicia
kuć	rroj	Mirri daj kindăš jekh kuć rroj .

3. Thon po jekh trebutno substantive pašal Keren e avutne pašbuxle adžektivură thaj keren e arakhle sintagmença po jekh enũco!

O pašbuxlo adžektivo	O trebutno substantantivo	I kerdi propozicia
lũngo		
lũnga		
đĩlgo		
đĩlga		
zèleno		
zèlena		

4. Pheren o telutno tabèlo e trebutne buxle pašnavnănça!

O gin jekhipen		O gin butipen	
O murśikano ling	O zuvlikano ling	O murśikano ling	O zuvlikano ling
lolo lil	loli luludĩ	lole lila	lole luludă
..... phral phen phrala phenă
..... kher bakri khera bakră
..... gad rroj gada rroja

5. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, e anglutne duj alineatură andar o təksto „O Źuvalo, o Piśomalo thaj o xer”!

REKAPITULÁCIA

1. Arakhen e avutne alavenqe sinonimurá: *vakárel, dárurá, rušlo, trobal!* Keren lença po jekh propozícia!

o dino alav	o sinonimo	i kerdi propozícia
vakárel		
dárurá		
rušlo		
trobal		

2. Pheren o avutno tabèlo e laçe formença e zenutne sarnavnánqe!

o jekhipen				o butipen		
pučhipen	I	II	III	I	II	III
kon?		tu		voj		von
kas?			les			
kasqo?				laqo		lenqo
kasqe?	manqe					
kasθe?		tuθe			tumenθe	
kasθar?	manθar			amenθar		

3. Arakhen e avutne alavenqe antonimurá: *kinel, učo, phuro, sano!* Keren lença po jekh propozícia!

o dino alav	o antonimo	i kerdi propozícia
kinel		
učo		
phuro		
sano		

4. Thon po jekh adžektivo pašal e dine substantivurá!

- manús
- kašta
- naj
- punre
- čhaj
- šošojná
- rakli
- pirá

5. Thon po jekh substantivo pašal e dine adžektivurá!

- lolo
- loli
- lole
- lole
- tikno
- tikni
- tikne
- tikne

6. Xramosaren trin tang adžektivurá! Keren lença po jekh propozícia!

EVALUÀCIA

1. Arakhen e avutne alavenqe sinonimurǎ: *del duma, kampil, rugil!* Keren lença po jekh propozicia!

o dino alav	o sinonimo	i kerdi propozicia
del duma		
kampil		
rugil		

2. Arakhen e avutne alavenqe antonimurǎ: *ćacipen, xasarel, opre, thulǎrel!* Keren lença po jekh propozicia!

o dino alav	o antonimo	i kerdi propozicia
ćacipen		
xasarel		
opre		
thulǎrel		

3. Pheren o avutno tabelo e laçe formença e zenutne sarnavnǎnqe!

o jekhipen				o butipen		
pućhipen	I	II	III	I	II	III
kon?						
kas?						
kasθe?						
kasθar?						

4. Thon po jekh substantivo paśal e dine adžektivurǎ!

•	lačo	•.....	phuro
•.....	lači	•.....	phuri
•.....	laçe	•.....	phure
•.....	laçe	•.....	phure

5. Xramosaren trin tang adžektivurǎ thaj thon paśal lenθe po jekh trebutno substantivo! Keren e arakhle sintagmença po jekh propozicia!!

O tang adžektivo	O trebutno substantivo	I kerdi propozicia

IV. E manuša thaj e zivutre

- O vèrbo „si” – o isipen
- I posèsia
- O vaxt e verbosqo
- O akanutno vaxt
- O berś, e berśivaxta, e éhona, o kurko, e kurkeqe dīvesa
- E poštaqo lil
- O literàro tèksto
- O konžunktivo
- O subijèkto

1. O šagar

And-jekh baro veś andar i Āfrika, le zivutrenqo thagar, jekh phuro šagar, akharel pesqe čhaves thaj phenel lesqe:

– Dikh, čhave!a, me akana sem but phuro thaj či maj sem kadja zoralo. Mirre danda *kovliline*, ël jakha či maj dikhen but dur, thaj murro bašavipen phares šunel pes and-o kadava baro veś. Tu san

terno thaj zoralo. Ačh tu and-o murro than, sar thagar, anglal so te merav me, ke vi kadja man na maj si man but dësa zivipnasqe.

Angle, kamav te phenav tuqe jekh lav: te aves lačo e zivutrença, te godišares mišto sa so kamesa te keres thaj varekana te keres pal' lenqo čaćimos, te aves jekh pařivalo *krisarno*.

O terno šagar, sar jekh kandutno čhavo, savorro dës phirelas andar o veś te dikhel e zivutrenčar, te kerel kris, kaj sas bixačaripen, delas vast len pharipnasqe thaj, čaćipnasqe, lesqo bašavipen sas prinzardo and-o savorro lesqo thagaripen.

And-jekh ges, avel lesqe i xurdi *pendexni* thaj, rovindoj, phenel lesqe:

– Dikh, bare!a thagare!a, *i vastini* avilës iz thaj pal' so xalës savorre patrinörrä, phaglës vi o rukh kaj sasas man o kherorro. Rugisardem le elefantos but šukar te rodel aver rukha te xal len, tha' či šundäs man. Phen vi tu so te kerav akana, kaj te zav duje čhavorrença palal manqe?

O thagar, sar sasas les jekh baro ilo, či bešel but te godišarel pes thaj sig zal k-o elefänto thaj phenel lesqe bute xoläça:

– Sosčar phaglän o kher e šukare pendexnäqo? Akana te zas te rodes aver rukh thaj te keres laqe aver kherorro. Šundän?

Tha' o elefänto, vaj či šunelas mišto, vaj sas but pherasutno, ke e ruthunäça astarel e terne šagares *korräčar*, thaj kidel les zi kana maj sas les xancë aj merel. Sar xastral, but lazardo, o thagar našel sig pesqe dadesqe te phenel lesqe sa i paramiči, te pučhel les sar, sosčar o elefänto či šunel lesčar?

O phuro šagar šunel les, del andar o šero thaj phenel:

– Dikhes, mirre!a čhave!a, me phendem tuqe te keres savorre zivutrenqe lenqo čaćipen, tha' bistardem te phenav tuqe ke, varvar, *avere zivutren si len maj baro čaćipen sar le averen*.

But maj palal, o terno šagar xatärdäs o *mand* kadale lavenqo; tha' vi maj but akana si ke vov siklilës ke o baripen jekhe thagaresqo (sar vi e manušenqo), či bešel nümaj and-i pesqi zor, o čaćo baripen si and-i pesqi godë, and-o pesqo krisaripen.

(Paramiči lačhardi kačar o *Jupter Borcoi*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

kovliline - resle kovle
krisarno - krisno, krisinitòri
pendexni - pedexali, vèverica

i vastini - o elefànto
korràðar - menàðar
mand - sènso, xatàripen

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Kon si e zivutrenqo thagar?
5. Kas kamel te thol o phuro šagar and-e pesqo than?
6. So kamel te phenel o phuro šagar pesqe çhavesqe?
7. So phendàs i pendexni e terne thagaresqe, rovindoj?
8. So phendàs o thagar e elefantosqe?
9. So kerdàs o elefànto leça?
10. So bistardàs te phenel o phuro šagar e ternesqe?
11. So siklilàs o terno šagar?
12. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

O VÈRBO (VAJ: I KERNAVNI)

a. O isipen/ i eksistència vaš o vèrbo „si” ka-o akanutno vaxt (ka-o prezènto)

O jekhipen

I (o jekhto zeno): me sem [som, sòm, hom, si, si]

II (o dujto zeno): tu san

III (o trinto zeno): vov, voj si

O butipen

I: (o jekhto zeno): ame sam

II: (o dujto zeno): tume sen [san]

III: (o trinto zeno): von si(ne)

b. O theripen (vaj: i posèsia)

O theripen ka-o akanutno vaxt (ka-o prezènto):

O zeno	O pronòmbro ka-o puçhipen kas?	E verbosqi forma „si”	O pronòmbro ka-o puçhipen kas?
o jekhipen			
I	(man)	si	man
II	(tut)	si	tut
III	(les)	si	les
	(la) [vaj: lan]	si	la(n)
o butipen			
I	(amen)	si	amen
II	(tumen)	si	tumen
III	(len)	si	len

E pronòmbrurà andar i jekhto kolòna na si mujutne! Ašti bi lenqo te sikavas i posèsia:

- **(Man) si man** jekh nevo telefòno. = **Si man** jekh nevo telefòno.
- **(Tut) si tut** duj paramiçenqe lila. = **Si tut** duj paramiçenqe lila.

2. I balval

Sasas jekhvar, and-e jekh tikno gav, jekh ćorri familia, kaj sasas la ćhavorre sode xīva si and-i jekh *sīta*.

And-jekh dēs, o dad *tradinās* jekhe ćhaves k-e lenqi mami, te anel laqe jekh ćaro areça. Sar amboldelas vov khere, i balval *se* phurdā o aro. Akana, so te kerel o ćhavo, gelās khere rovindos thaj phendā pesqe dadesqe so sas. Lesqo dad

lias jekh bari *kopal* aj gelās te rodel e balvala. Kana arakhlās pes laça, kamlā te marel la. I balval, kana dikhlā so kamel te kerel o rrom, manglās les te na avel rušlo, te del laqe i kopal, aj voj, paruvimasθe, dias lesqe jekh xer, kaj *delas* love. O manuś ci patānās e balvalā aj manglās te dikhel; *akor* i balval phendā e xeresqe:

– Xer!a, de le romesqe love!

Akor, o xer kerdā lesqe love. O rrom lias e xeres thaj gelās khere. P-o drom *areselas pes* jekhe amaleça. Kadava, kana dikhlā le xeres, kadā baro aj śukar, akhardās e romes pesqe kheresθe. O rrom lias e xeres, gelās lesθe aj manglās les te na phenel “Xer!a, de man love!”

Kana o rrom sutās, o amal paruvdā le xeres.

Texarināθe, o rrom uśtilā, lias le xeres aj gelās khere. Akhardā i sasti familia te dikhel so andās vov khere, aj manglās e xeres te del love. O xer ći dās.

Rušlo sar i jag, o rrom gelās e xereça palpale k-i balval aj phendā laqe palal sosθe nakhlā vov.

I balval dinā e romesqe palpale lesqi kopal thaj jekh sinia. Atūnc phendā o rrom:

– Sinie, buxlār tut! Te avel p-i sinia but xaben! I sinia kerdās sar phendās o rrom.

O rrom lias i kopal, lias la aj gelās pesqe amalesθe thaj phendās:

– Tu, kopal, bandār tut pe lesqo dumo, mar les sar i balval!

O amal delas ćingar:

– Na maj de, le i kopal *pa* murro dumo, phen te na maj marel man, dav tuqe palem tiro xer!

O rrom lias pesqo xer aj gelās khere, thovdās pes paśal i sinia, paśal o xer aj phendās:

– Akana, ći maj avasa ćorre, i sinia del ame’ xaben, o xer del amen love, ame te das len pativ!

(kidini kaθar i *Lăcătus Marinela*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

sita - učhandi
tradinās - tradās
se - sa
kopal - rovli

delas - kerelas
akor - atùnći
areselas pes - arakhlās pes
pa - opral

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gažikanes!
4. So sas e čhaveča kana boldās pes khere e areča?
5. So kamlās te kerel dad?
6. So dās i balval, paruvipnasθe, e manušesqe?
7. So kerdās o amal kana sutās o rrom?
8. So dās, i dujto var, i balval e rromesqe?
9. So kerdās o rrom e amaleča?
10. So phendās o rrom pal` so gelās khere?
11. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. O VÈRBO

1. O vaxt e verbosqo

E verbosqe fòrme šaj te sikaven àkcie:

- **ka-o akanutno vaxt**, save **akana**, kana vakāras, keran pen: *del, dikhel, xan, keras, n-ašti, soven, thavdel, zan th.a.*
- **ka-o avutno vaxt**, save, **palal jekh vaxt**, jekh vrāma, kerena pen: *arakhena, anela, dela, sovela th.a.*
- **ka-o nakhlo vaxt**, save kerdine pen, kana vakāras: *áchilo, avelas, dias, xalās, pelās, perelas, phendās, sasas, vazdenas th.a.*

2. E verbosqe fòrme ka-o mòdo Indikativo, k-o akanutno vaxt, si:

- **k-o jekhipen**: (I) me pučhav, (II) tu pučhes, (III) vov pučhel, (III) voj pučhel
- **k-o butipen**: (I) ame pučas, (II) tume pučhen, (III) von pučhen

O mòdo Indikativo, o akanutno vaxt			
O ženo		O gin	
		Jekhipen	Butipen
o I-to ženo		me mangav	Ame mangas
o II-to ženo		tu manges	Tume mangen
o III-to ženo	murś. ling	vov mangel	Von mangen
	žuvl. ling	voj mangel	Von mangen

- Po but andar e vèrburā (98%) prinžaren kadala verbosqe agorimata. Len si len e verbosqi tèma and-o „-e-“: *anel, bičhalel/ tradel, del, garavel, xoxavel, (x)*

ulavel, inkerel, ingerel, kamel, kerel, marel, našavel, perel, phenel, randel, sovel, (a)šunel, šoldel, tasavel, thavdel, thabarel, umblavel, vastdel, vakárel, zumavel, zangavel, zanel th.a.

- Na but andar e vèrburã (2%) prinzaren aver verbosqe agorimata. Len si len e verbosqi tèma and-o „-a-“, „-o-/ -õ-“ vaj „-i-“: daral/ trašal, praxol, siklöl, trail th.a.

O mòdo indikativo, o akanutno vaxt			
O zeno		O gin	
		O jekhipen	O butipen
O I-to zeno		me xav	ame xas
O II-to zeno		tu xas	tume xan
o III-to zeno	murš. ling	vov xal	von xan
	žuvl. ling	voj xal	von xan

Aver eksèmplurã: *azbal, asal, xal, xasal, izdral, prasal, prastal, tromal, žal; patäl, gropol/ praxol, xramol; ternöl, parnöl, tikhöl; trail, xaštil.*

II. O berš, e beršivaxta, e čhona, o kurko, e kurkeqe dīvesa

O siklärno eksamenisarel (pučhel) jekhe siklövnes:

– Phen tu manqe, kazom čhona si and-jekh berš?

– And-jekh berš si 12 (dešuduj) čhona: i Januàra, i Februàra, o Trintonaj, o Šartonaj (o Grastonaj; o Aprilo), o Maj, o Beredivaj, o Žulaj (o Jùlio), o Àgusto, o Septèmbra, i Oktòbra, i Novèmbra vi i Decèmbra.

– Save si èl beršivaxta?

– Ame žanas so trin čhona keren khethanes jekh beršivaxt. O berš si les štar beršivaxta (berškotora):

O Pašmilaj (o Ternomilaj; o Jektomilaj; o Anglomilaj)

o Trintonaj
o Šartonaj/ O Grastonaj
o Maj

O Milaj o Baredivaj/ o Jùnio

o Žulaj/ o Bov/ O Jùlio
o Àgusto

O Durmilaj i Septèmbra/ o Drakhalo

i Oktòbra/ o muxlälöčhon
i Novèmbra

(o Durärdomilaj; o Angloivend)

O Ivend

o Decèmbro
o Januàro
o Februàro

– Sode kurke si and-jekh čhon?

- And-jekh čhon si po štar kurke, thaj svàko kurko si les po 7 dīvesa.
- Save si ěl dīvesa e kurkesqe?

Kadala si:

O Lujdīves (Luj)

O Marcidīves (Marci);

I Tetradi (Pašokurko)

O Žojdīves (Žoj)

O Paraštuj

O Sàbato (Sàvato)

O Kurko (Purano kurko)

- Kazom dīvesa si and-jekh berš?
- And-jekh berš si 365 (trin šela šovvardeš thaj panž) dīvesa vaj 366 (trin šela šovvardeš thaj šov) dīvesa.
- Sode dīvesa si and-jekh čhon?
- And-jekh čhon si kaθar 28 (biš thaj oxto) ži kaj 31 (trānda thaj jekh) dīvesa.
- Kaj si ěl chona save si len po 31 dīvesa?
- Kadala si: i Januàra, o Trintonaj, o Maj, o Žulaj, o Àgusto, i Oktòbra, i Decèmbra.
- Thaj ěl čhona save si len po 30 dīvesa?
- Kodola si: o Štartonaj, o Beredivaj, i Septèmbra, i Novèmbra.
- Sode dēsenqe (dīvesenqe) si i Febrùara?
- I Febrùara si la po 28 (biš thaj oxto) vaj po 29 (biš thaj enà) dīvesa.
- So si kana, štare beršenθe, o berš si 366-e (trin šela šovvardeš thaj šove) dīvesenqe?
- Atùnc i Febrùara si la 29 (biš thaj enà) dīvesa.

III. E postaço lil

1. E postaço lil šaj te avel *putardo postaço tradipen* vaj *phandlo postaço tradipen*, kaj si bičhaldo/ tradino e postaça.

2. Kana si jekh *putardo* postaço lil, atùnc na xramosarel pes but lava. Les si les jekh tikno tèksto:

<p><i>Oradea, ka-o 27. 02. 2022</i> <i>Mirri kuć amalin, Elvira!</i></p> <p><i>Som but xolàme sosqe tiro them, i Ukràina, nakhel andar jekh bibaxtalo thaj zungalo maripen. Kamav kaj kadava kalo epišòdo te nakhel so maj sigo thaj e manuša te ambolden pen and-e penqe khera. O Baro thaj o lačo Devel te arakhel tumen thaj te skapisarel tumen!</i></p> <p><i>Tiro sas kolègo,</i> <i>o Jonel</i></p>	<p>I adrèsa <i>Kaj:</i> Rumùnia <i>Kasqe:</i> Elviraqe Kodrea <i>O than:</i> Sigèto Marmàciei <i>I stràda:</i> Krišan <i>O gin:</i> 3 <i>E postaço kòdo:</i> 040443</p>
--	---

3. Traden le rrom

Traden le rrom p-e lenqo drom,
Pal' jekh aver bešimos,
Sa bešen von and-o vurdon,
Sigären te zan p-o drom.

Te bikinen penqe bută,
Le *balaja* thaj le rroja,
Le kakavă, le *glăzură*
Te parujen von le grasten.

Kothe si le *bašaldără*,
And-o fōros bašavena
Le rromnă sa drabarena,
K-aš-te roden duj *šovara*.

Le čhavorre sa bokhajven
Von and-o vurdon sa roven
De duj dēs khanć í xale
Bokhajven aj nasvajven.

Le gāze len sa našaven,
And-o kher andre í mukhen,
Le čorre rroma ka te živen,
P-ěl droma žaluisaven.

Ći troman khanći te čoren,
Karing khanći í *azbaven*,
Ke le gāze mudaren len,
Maj *feder* von sa bokhajven.

Vi te phenen ke si barvale,
Le rroma si le maj čorre,
Kana si len duj *šovara*,
Fèri atùnći čajlōna.

Le love n-ašti čhon khethane'
Le gāze phenen ke si čorde,
Le šingale len mudaren,
Lenθar le love sa kiden.
Duj *šovara* kana si len,
Xan thaj pien, biav keren,
Kana si len, í maj roden,
Kadă si le rroma čorre.

P-e droma si *tradārde*,
Sar le žuklen našaven len.
Vaker manqe: so maj si len?
Fèri duj jakha te roven...

(palal o *Matèo Maksimoff*, lačharipen
kerdo kaθar o *Gheorge Sarău*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

balaja - balană
glăzură – valină, čare andar stèklo
bašaldără – bašavne
šovara – jekh banknòta šovenqi

azbaven – azban
feder – maj lačhes
tradārde- tradin

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven i poezia!
2. Alosaren thaj xramosaren e bipringarde lava!
3. Ambolden i poezia gazikanes!
4. So bikinen e rroma?
5. Sar roden love e rroma?
6. So keren e éhavorre?
7. So keren e gaze e rromença?
8. Kana éajlôn e rroma?
9. Tume so siklile andar i poezia?

TE SIKLÛVAS KHETHANES!

I. O LITERÀRO MOTHOVIPNASQO/ NARATÏVO TÈKSTO

Traden le rrom si jekh literàro mothovipnasqo/ naratÏvo tÈksto. Si te zanas kaj kasave tÈksturà si xramosarde na nùmaj versurenthe, tha vi sar xramosarimata. Ži akana sas maladile kadale lileshe maj but kasave xramosarimata (vi pròza, vi lirika). Alosaren len thaj vakàren palal lenthe!

II. O VÈRBO

Ži akana, ame siklilàm e vebosqe fôrme ka-o mòdo *IndikatÏvo*, ka-o akanutno vaxt. Si te phenas ke and-i rromani éhib, ekzistisaren, avrål o mòdo *IndikatÏvo*, vi aver trin **ženutne mòdurà**: o *KonžunktÏvo*, o *ImperatÏvo* vi o *Mangipnasqo mòdo*.

Aver star verbosqe mòdurà si **bizenutne mòdurà**: o *InfinitÏvo*, o *GerundÏvo*, o *Participio*, o *SupÏno*.

Lias kathe te dikhas save si e verbosqe forme ka-o **KonžunktÏvo**.

O KonžunktÏvo formisarel pes liindoj e forme kaθar o akanutno vaxt e Indikativosqo aj thovdindoj maθkar i ženutno sarnavni/ pronòmbro vi kadalenthe i konžunkcia „te”:

O jekhipen	O butipen
me te kerav	ame te keras
tu te keres	tume te keren
vov te kerel	von te keren
voj te kerel	von te keren

III. O SUBIJÈKTO

- O prinžaripen e subjektosqo

Sar ame siklilàm aberš, **o subjèkto sikavel kon vaj so kerel jekh àkcia**.

And-e anglutne klasaqe kotora, ame dikhlàm and-e popozicie dine maj tele vi **subjèkturà**:

E popozicie:

Me dikhav.

O bašavno bašavel.

Tume xan.

Phurdel i balval.

E pučhimata si:

Kon? Kon dikhel?

Kon? Kon bašavel?

Kon? Kon xal?

So? So phurdel?

And-e kadala eksèmplurà, e lava *Me*, *O bašavno*, *Tume* thaj *i balval* sikaven **kon vaj so kerel jekh àkcia**. Von si **subjèkturà**.

- Save si e vakãripnasqe riga andar savene sikavel pes o subjekto?

Kana palem dikhas e opralutne eksẽmplurã, dikhasa ke andar e subjekturã *Me*, *O baavno*, *Tume*, *i balval*, si amen, sar vakãripnasqe riga:

- duj zenutne sarnavnã (pronõmbrurã): *Me* thaj *Tume*.
- duj navnã (substantivurã): *O baavno* thaj *i balval*.

Si vi aver vakãripnasqe riga andar savene sikavel pes o subjekto, tha' ame siklõvasa len and-o avutnipen.

KLASAQE BUTÃ

1. Save si e zenutne mdurã?

-
-
-
-

2. Save si e bizenutne mdurã?

-
-
-
-

3. Pheren o telutno tãbelo e trebutne formena e verbosqe „aresel”, ka-o akanutno vaxt thaj ka-o konzunktivo mdo!

o gin	o zeno	o akanutno vaxt	o konzunktivo mdo
jekhipen	o I-to zeno	me aresav	me te aresav
	o II-to zeno	tu	tu
	o III-to zeno	vov	vov
voj		voj	
butipen	o I-to zeno	ame	ame
	o II-to zeno	tume	tume
	o III-to zeno	von	von

4. So sikavel amenqe o subjekto? Save si e subjektosqe puhimata?

5. Keren propozicie and-e save o subjekto te avel sikavdo andar substantivo vaj andar pronõmbro!

O subjekto si sikavdo andar:	I propozicia
• khethano murikano substantivo	
• khethano zuvlikano substantivo	
• ververutno murikano substantivo	
• ververutno zuvlikano substantivo	
• zenutno pronõmbro, ka-o I-to zeno, jekhipen	
• zenutno pronõmbro, ka-o III-to zeno, butipen	

6. Xramosaren, palal o vakãripen/ drabaripen e siklãnesqo/ e siklãnãqo, e anglutne trin strfe andar i poezia „Traden le rrom”!

7. Roden p-o internëto vaj and-e aver lila poezie save vakären palal e rroma! Thon and-o tumaro portofòlivo jekh lista sar si sikavdi and-o telutno tabèlo:

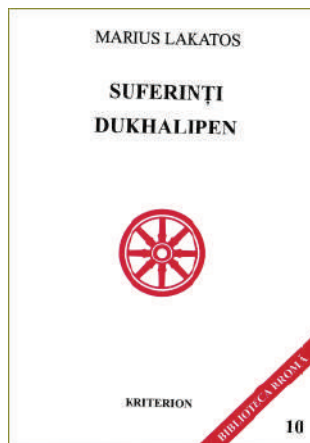
E poeziaqo titulo	O autòro e poeziaqo	O than vaj o lil kaθar line kadala poezie

8. Drabaren aj siklòven i poèzia! Keren laqo amboldipen and-i gazikani čhib!

I rromani čhib	I gazikani čhib
<p>Dade!a</p> <p>Kaj san dade!a, dadorre!a, Tire vasta te ćumidav len?... Av pale'.... Te dikhav tut, me kamavas Thaj tiro muj te ćumidav les... Godšarav me tu an-sa-e ges' Thaj pučhav man: man tu dikhes? Dad!e, kothe, kaj san, Me tut, tut na bistrav!... (Kaθar o Mihai Năstase Mišan)</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

REKAPITULĂCIA

1. Pheren e ćuće thana e trebutne formenća e verbosqe „si”! Maj thon alava kaj te keren propozicie

Me		
Tu		
Vov		
Voj		
Ame		
Tume		
Von		

2. Pheren o telutno tabèlo e trebutne formenća vaš o vèrbo „si”, kana sikavel i posèsia!

man		
tut	si	
les		
la		
amen	si	
len		

3. Ambolden and-i rromani ćhib e avutne propozicie:

- Eu am două surori.
- Tu ai o mašină nouă.
- El are șapte ani.
- Ea are doi ani.
- Noi avem doi câini negri.
- Voi aveți trei frați.
- Ei au mere roșii, iar ele au pere galbene.

4. Pheren o telutno tabelle e trebutne formenća e verburenqe „bešel” thaj „khelel”, ka-o akanutno vaxt!

o gin	o zeno	o akanutno vaxt	
		<i>bešel</i>	<i>khelel</i>
jekhipen	o I-to zeno		
	o II-to zeno		
	o III-to zeno		
butipen	o I-to zeno		
	o II-to zeno		
	o III-to zeno		

5. Pheren o telutno tabelle e trebutne formenća e verburenqe „phenel” thaj „xal”, ka-o konzunktivo mòdo!

o gin	o zeno	o konzunktivo mòdo	
		<i>phenel</i>	<i>xal</i>
jekhipen	o I-to zeno		
	o II-to zeno		
	o III-to zeno		
butipen	o I-to zeno		
	o II-to zeno		
	o III-to zeno		

EVALUÀCIA

1. Pheren e ćuce thana e trebutne formenća e verbosqe „si” save sikaven o isipen thaj i posèsia!

O ženo	o vërbo SI – o isipen/ i eksistència	o vërbo SI – o theripen/ i posèsia
I		
II		
III		
III		
I		
II		
III		

2. Ambolden and-i rromani ćhib e avutne propozicie:

I rumunikani ćhib	I rromani ćhib
• Eu sunt foarte fericit că am o familie mare.	
• Tu ești norocos că ai mulți prieteni.	
• El este bucuros că are un telefon pe care poate căuta ce dorește pe internet.	

3. Pheren o telutno tábelo e trebutne formenća e verbosqe „anel” ka-o indikativo modo - akanutno vaxt thaj ka-o konzunktivo mòdo!

o gin	o ženo	o indikativo modo - akanutno vaxt	o konzunktivo mòdo
jekhipen	o I-to ženo		
	o II-to ženo		
	o III-to ženo		
butipen	o I-to ženo		
	o II-to ženo		
	o III-to ženo		

4. Keren propozicie and-e save o subjèkto te avel sikavdo andar substantivo vaj andar pronòmbro!

O subjèkto si sikavdo andar:	I propozicia
• khethano muršikano substantivo	
• ververutno zuvlikano substantivo	
• ženutno pronòmbro, ka-o II-to ženo, jekhipen	
• ženutno pronòmbro,ka-o I-to ženo, butipen	

V. E rroma e Rumuniaθar

- O predikàto
- Sar phanden pen o subjèkto thaj o predikàto
- I propozìcia
- I sadi propozìcia
- O atribùto
- O Geòrge Pàun Ialomicănu
- O komplemento
- I buxli propozìcia
- Pesqo prezentisaripen vi o prezentisaripen e varekasqo
- I fòrma le lavenqi
- E çhibăqe nivèlură
- I ginavni

1. I famìlia

Man si man jekh bari famìlia. Ame sam efa zene: o dad, i daj, o phral, i phen, o pàpu, i mami vi me. O dad si rrom *xanotàri*. Vov *xanovel* e *kikavă* arćićeça. I vrăma si şukar, ame zas and-o gav, kaj si but gaze. Mekhas ame o vurdon thaj i caxra paš-o gav. I daj thaj i phen zan and-o gav, kaj akharen: „*Ame xanovas e arćićeça e kikavă.*”

Kana aşunen le gaze kaj kamen te xanoven arćićeça e kikavă, atunc̃ inklõn avri andar i avlin aj phenen so kamen. I daj thaj i phen aven palpale, kaj si i caxra aj kaj o dad vi o pàpu keren buti. E kikavă, pàlal duj-trin cásură, si neve vi parne sar si o rup. I daj thaj i c̃haj telären palem and-o gav. Von den le kikavă palpale, thaj le gaze den lençe love thaj xamos: anre, manro, kaxnă, papină, başne. E gaze thaj e rroma si laçe amala.

LAVA MAŞKAR LAVA...

kikavă - kakavă

xanotàri - rrom spoitòro, kaj parnărel kakavă

xanovel - parnărel arćićeça e kakavă

arćic̃ - o metălo soça parnărel pes e kakavă

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tøksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e bипrinzarde lava!
3. Ambolden o tøksto gazikanes!
4. Si tut famìlia?
5. Kazom zene sen tume and-i famìlia?
6. So si o dad? So kerel vov?
7. So keras ame kana si şukar o vaxt (i vrăma)?
8. Kaj achen o vurdon thaj i caxra?
9. Kaj zan i daj thaj i phen?
10. So keren von kothe?
11. So keren el gaze kana aşunen so phenen i daj thaj i phen?

12. So keren i daj thaj i phen?
13. Sar si ël kïkavã palal duj-trin çãsurã?
14. So keren i daj thaj i phen palem?
15. So keren von and-o gav?
16. So den lenqe ël gaze?
17. Sar si ël gaze thaj ël rroma?
18. Tume so siklile andar o tøksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. O PREDIKÀTO

And-e anglutne popozicie, line amenðar sar eksèmplurã, arakhlãm vi **predikàturã**, vi **subijèkturã**:

So kerel o subijèkto?

<i>Me dikhav.</i>	(dikhav)
<i>O bašavno bašavel.</i>	(bašavel)
<i>Tume xan.</i>	(xan)
<i>Phurdel i balval.</i>	(phurdel)

And-e kadala opralutne eksèmplurã, e lava *dikhav*, *bašavel*, *xan* thaj *phurdel* sikaven **so kerel** o subijèkto. Von si **predikàturã**.

O predikàto sikavel amenqe so kerel o subijèkto.

II. SAR PHANDEN PEN O SUBIJÈKTO THAJ O PREDIKÀTO?

Dikhlãs pes, andar amare eksèmplurã, ke, vi k-o subijèkto vi k-o predikàto, o **gin** thaj o **zeno** sine sa vrãma sajekh.

N-ašti te phenas:

Me dikhën, trebal te phenas: *Me dikhav*.

Kadja, respektisaren pen o **zeno** vi o **gin** le sarnavnãqe thaj le verbosqe. „Me” reprezentisarel o jekhtho zeno le sarnavnãqo, ka-o jekhipen, thaj e verbosqo agoripen **-av** si nùmaj ka-o jekhtho zeno, ka-o akanutno vaxt le verbosqo, k-o jekhipen.

O bašavno bašavas, trebal te phenas: *O bašavno bašavel*.

Kathe, i navni „o bašavno” = i sarnavni „vov” (o trinto zeno, ka-o jekhipen). Kadja, respektisaren pen o **zeno** vi o **gin** le navnãqo thaj le zeneça aj le gineça le verbosqe. Ka-e s-ol duj (vi ka-i navni, vi ka-o vërbo) si o trinto **zeno** thaj o **gin** jekhipen. O agoripen **-el** si nùmaj ka-o trinto zeno, ka-o akanutno vaxt le verbosqo, k-o jekhipen.

Saranes (similãro), keren vi tume komentãrie ka-l aver duj amare eksèmplurã: „*Tume xan*.” thaj „*Phurdel i balval*.”!

KLASAQE BUTË

1. Ambolden ka-e avutne puçhimata palal o predikàto!

- So sikavel amenqe o predikàto?
- K-o savo puçhipen amboldel o predikàto?
- Andar savi vakãripnasqi rig si sikavdo o predikàto?

2. Sikaven and-e save propozicie o subjèkto thaj o predikato phanden pen laèhes!

• **O phandipen** maškar o subjèkto thaj o predikato **si kerdo laèhes**.

• **O phandipen** maškar o subjèkto thaj o predikato **NA si kerdo laèhes**.

• Me kinav jekh šukar grast.
• Tu anav o tikno gono.
• Vov kidel but drakha.
• Voj kamas te žal and-o fòros.
• Ame san but laèhe amala.
• Tume xramosaren jekh šukar poezia.
• Von rodas e paramièenço lil.

3. Xramosaren laèhes e propozicie, kaθar e klasaqi buti gin 2, and-e save o phandipen maškar o subjèkto thaj o predikato NA si kerdo laèhes!

4. Drabaren aj siklòven i poezia! Keren laço amboldipen and-i gazikani èhib!

5. Xramosaren and-o tumaro portofòlivo e tradiciònalo thaj e modèrno profèsie andar tiri komunitèta!

I rromani èhib	I gazikani èhib	Tradiciònalo profèsie	Modèrno profèsie
O phuro
Jekhe cikne khures
Kindàs o phuro
E èhavorrençe
Te šaj khelen pe’.
Khere andàs les,
K-o kašt phandlàs les.
Dikhlàs i phuri,
I bari thaj thuli:
– So kerdàn, phurea,
So kerdàn e guruveça?
– Mukh so paruvdòm les,
– P-jekh khuro dinòm les!
Xoli avel i phuri,
Lel jekh bari rovli...
Mišto mardàs les,
Sa phagerdàs les...

2. O biamalipen

Živelas, jekhvar, jekh barvalo raj, saves sasas les duj šukar čhave *sabiande*. O raj sas vi nasvalo, vi but phuro, thaj či maj zanelas savo andar lesqe čhave sasas biando jekhto, o anglutno.

Akana, palal o ačar e thanesqo, e čhave godišarenas pen: kasqe te mukhel o kher, kana merela amaro dad, kon te avel maj baro?

Sa and-o kodova gav bešelas jekh phuri rromni, jekh drabarni but prinžardi, godăver thaj pativali.

E phrala so godišardine pen so nič thaj, jekh po jekh, aviline e phurăŋe:

– Dikh, phuri!e drabarni!e, phenel o jekhto, ker jekh drabaripen te merel murro phral, thaj dava tut sode love kamesa!

– Na si šukar so kames, phenel i phuri, tha' av pala' jekh kurko te phenav tuqe so si tut keripnasqo.

Pala' duj - trin dësa avel vi o dujto phral:

– Ker te merel murro phral te ačhav me kòrkorro e khereça mirre dadesqo thaj dava tut but love!

– Av pala' jekh kurko! - phenel palem i drabarni.

Aven el čhave svàko pal' jekh kurko thaj phenel lenqe i rromni, vi jekhesqe vi averesqe:

– Si nasul so kames te keres, čhave!a, tha` te avel pala' tiro *gi*. Dikh so trebul te keres! And-o jekhto dës e Patradăqo, kana šunesa le bašnes bašavindoj jekhtones, te inkles avri andar o kher thaj te zas e xaningaŋe. Pal' so bašela i trintovar o bašno, te ankalaves duj *kikavă* pani ...

Te zanes ke i jekhto kakavi si andar o živipen, te les te kingăres tire bala, thaj i dujto kakavi si andar o meripen, kingăres e bala tire phralesqe.

Thaj te avel patăvipnasqo kadava drabaripen, i phuri del svakonesqe po jekh rputno lov, drabardo.

Nakhel o vaxt thaj dikh ke avel i Patradă. Sar bašavdăs o bašno, sigo le duj phrala, po duje *kikăvença* and-ël vasta, *angaravdes*, ćoral, našen, karing i xaning te lien pani, bi te dikhen pen jekh avereça. Sar sas, sar na sas, tha' o drom ži ka-i xaning sasas pherdo kanrença, barrença thaj kaštença, sas ke o bašno bašelas i trintovar thaj von, el duj čhave, phares, sa pusavde, dab dine, aresen jekhvar pašal i xaning.

Baro si lenqo *opralazbalipen*, kana dikhen pen, tha' vi maj baro sas kana dikhen penqe dades duje *kikăvença* and-ël vasta, savo phenel:

– Va, va, vi manqe sasas manqe truš, tha' patăvindos ke tume soven avilem me te lăv pani.

Tha' akana, bešen xanci, mirre čhava!len. Si te kingărav tumare bala pal' jekh purano ačar e Patradăqo, te del tumen o Del godí, sastipen thaj baxt - phendăs o phuro.

Sar zanenas pen došale, vi lazane, vi daraθar, le duj phrala našle sar i balval.

But vaxt palal kodoja, o phuro dad rovelas thaj pučhelas pes kaj thaj sosθar našline pesqe čhavorre, tha' khonik či zanelas so te phenel lesqe.

(Kidini kaθar o *Jupter Borcoi*)

LAVA MAŠKAR LAVA...

sabiande - zèmenurà

gi - dī, odī, vodī,

kikavã - kakavã

angaravdes - garavdesθe

opralazbalipen - biažukãripnasqi

situàcia

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Sar si e rajesqe čhave?
5. So či maj zanelas o raj
6. Savo si o ačar e thanesqo?
7. So kamen ël duj čhave e drabarnãθar?
8. So trebul te keren e čhave and-o jekhto dës e Patradãqo?
9. Kon areslãs paš i xaning?
10. Savo si o ačar e Patradãqo?
11. Sosθar našle e duj phrala?
12. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I. I PROPOZÌCIA

Sar ame siklilãm, i propozìcia si jekh mujutno vaj jekh xramosardo mothovipen, kaj si les jekh predikàto:

Me dikhav.

O bašavno bašavel.

Tume xan.

Phurdel i balval.

And-e savorre kadala propozìcie si po jekh predikàto.

II. I SADI PROPOZÌCIA

Tha', and-jekh propozìcia na si nùmaj jekh predikàto.

Vi maj opre, d-ašti te dikhas ke, pašal e predikàturã *dikhav*, *bašavel*, *xan*, *phurdel*, arakhen pen vi e subjijèkturã: **Me**, **O bašavno**, **Tume**, **i balval**.

I propozìcia savi si kerdini andar jekh **predikàto** thaj andar jekh **subjijèkto** si jekh **sadi propozìcia**.

III. O ATRIBUTO

Kana ame nakhavdãm i buxli propozìcia, ame phendãm ke la si la jekh subjijèkto, jekh predikàto vi jekh aver propozìciaqi rig vaj maj but propozìciaqe riga.

And-e duj andar e eksèmplurã, inkliste duj neve lava, xramosarde amenðar and-o **lolo**, save sasas „aver propoziciaqe riga”:

O rromano bašavno *bašavel*.

Phurdel i šudri balval.

Sar dikhas, kadala „aver propoziciaqe riga” – rromano thaj šudri – bešen sa vrãma pašal jekh substantivo: rromano **bašavno** thaj šudri **balval**. Atùnc, kadala propoziciaqe riga – *rromano* thaj *šudro* – si atribùturã.

O atribùto si jekh bišerutni/ sekundaro propoziciaqi rig kaj bešel pašal o substantivo (po but anglal lesðe).

O atribùto si sikavdo:

- andar jekh *adžektivo*, sar ame dikhlãm maj opre: **rromano** thaj **šudri**.
- andar jekh *adžektivo* avilo andar jekh substantivo (navni): **E muršesqi** phov thulili.
- andar jekh *ginavni (numeràlo)* kaj phiravel pes si sar jekh *adžektivo*: **Duj** manuša avile.

Sar dikhel pes andar e opralutne eksèmplurã, e pučhimata kaj kadala atribùturã sine:

O rromano bašavno *bašavel*.

- **Savo** bašavno *bašavel*?

- **O rromano**. (**O rromano** bašavno *bašavel*.)

E muršesqi phov thulili.

- **Kasqi** phov thulili?

- **E Muršesqi**. (**E muršesqi** phov thulili.)

Duj manuša avile.

- **Sode (kazom, kabor, kèci?)** manuša avile?

- **Duj**. (**Duj** manuša avile.)

Atùnc, d-ašti te phenas ke:

E pučhimata ka-ël atribùto sine: savo?, savi?, save?, kasqo?, kasqi?, kasqe?, sode?, kazom?/ kozom?, kabor?/ kabor?, kèci?

KLASAQE BUTĂ

1. So si i propozicia? Andar so si kerdi i sadi propozicia?

2. Keren štar sade propozicie palal e dine manglimata!

O subjèkto si sikavdo andar:	I sadi propozicia
• khethano muršikano substantivo	
• ververutno zuvlikano substantivo	
• zenuitno pronòmbro, ka-o II-to zeno, jekhipen	
• zenuitno pronòmbro, ka-o II-to zeno, butipen	

3. So si o atribùto? Andar so ašti avel sikavdo o atribùto? Ke save pučhimata amboldel o atribùto?

4. Keren po trin propozicie and-e save o atribùto te avel sikavdo andar adžektivo thaj andar ginavni!

O atribùto si sikavdo andar:	I propozicia
• buxlo rromano adžektivo	
• tang rromano adžektivo	
• pašbuxlo adžektivo	
• i ginavni „duj”	
• i ginavni „biš”	
• i ginavni „trãnda thaj jekh”	

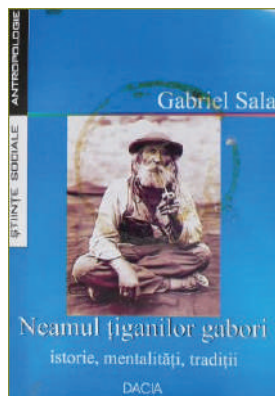
5. Xramosaren, palal o vakãripen/ drabaripen e siklãnesqo/ e siklãrnãqo, e anglutne trin alineaturã andar o tèksto „O biamalipen”!

6. Dikh maj tele e Sorinosqi bešipnasqi adrësa. Xramosar and-i çaçi kolõna tiri bešipnasqi adrësa!

E SORINOSQI BEŠIPNASQI ADRËSA	TIRI BEŠIPNASQI ADRËSA
<ul style="list-style-type: none"> • o anav thaj o angloanav: Varga Sorin • o them: <i>România</i>; • o žudëco: <i>Bihor</i>; • o thanipen: <i>Ineu</i>; • i strãda: <i>Anton Pann</i>; • o gin: 527; • e poštaqo kòdo: 417295. 	<ul style="list-style-type: none"> • o anav thaj o angloanav: • o them: • o žudëco: • o thanipen: • i strãda: • o gin: • e poštaqo kòdo:

TE SIKLÕVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

3. Koncèrto vaś violina vi śtar mulenqe moxtona

(fragmènturǎ) kaθar o Geòrge Pǎun Ialomicǎnu

O „Koncèrto vaś violina vi śtar mulenqe moxtona” sikavel amenqe jekh kamli okǎzia te arakhas jekh xarne prozaqo lil, kaj arakhen pen „xramosarimata e odęca p-e ćanga”, sar phenel o autòro lenqo, xramosarimata jekhe xore autobiografikane xarakteroća.

Jekh kamipen

Phenel jekh legènda, savi buxlǎrel pes and-i balval vi and-e briśinda, ke atùnć kana o Sazanglo xulǎvdǎs e ćhibǎ, zanindoj ke o Baro Nǎmo le Rromenqo andar i Butpurani Indikano Sel si xulavdo and-e savorre riga la lumjaqe, dias lenqe, le rromenqe, o vak le muzikalone notenqo vi le semnorrenqo, k-aśti te resen vrjamaθe, jekh k-o odǐ jekhesqo vi, khethanes, ka-o odǐ le savorre kutǎnqo, nǎmurenqo.

foto: Adrian Furtunǎ

Kadja, i nòta **DO** = *mangipen*; **RE** = *respèkto*; **MI** = *mǐla*; **FA** = *famǐlia*; **SOL** = *solidaritèto*; **LA** = *le asvinǎ*; **SI** = *si o xatǎripen*; **DO**(opral) = *dòro, zoralo kamipen*.

Dikhindoj suno le putarde jakhanća, dikhes ke o **DIEZO** = *o bianipen*; o **BEMOLO** = *meripen*; o **BEKARI** = *o azúkǎripen*.

Thaj, kadja sar phenel pes, vi kana varekon ćhinel jekhe zivutres, liel and-o vast o *tulung* la violinǎqo, marel e thava e cimbalosqe vi uśtavel e tǎste le akordionesqe.

Von, e rromane baśavne, vi muzikǎnturǎ vi muzicisturǎ, keren khethano kòrpo e instrumentoća, kaj azbal les kadja sar jekh koro *masòro* azbal jekhe śukare zuvlǎ, kas na dikhel la, tha' xatǎrel la.

Sar fǎkto ke le sune resen te aven ćaće si ke i mùzika le rromenqi si sar *ternipen bi phuripnasqo vi zivipen bi meripnasqo*.

I daj

La daja akharen la *Daj*, kadja si laqo nav.

La si la Svuntaqo anav.

La si la sar berśa o sasto amaro bersipen pesqe ćhavenqo, kaj ame sam.

La si la kale phovǎ; e rimeloća na dias nijekhvar, andar ke le phovǎ, kaj si la, si la kaθar o prapǎpos, prapǎpos savo xastrajlo andar i robǐa, andar ke jekh xulajni bisterdǎsas pesqe jakha and-e lesqe jakha, jakha arakhle barvale phovǎnθar sar e śere le dǐvesqe, si *lũnga*, sar jekh Patradǎqi rǎt, vi kale, sar e manda, e gǐndurǎ jekhe phirnesqe andar jekh gǎra kaj na bikinen pen bilèturǎ.

I daj na dias pesqe le loleća p-e vuśta, kodolesqe o dad rangǎrdǎs laqe vuśta pesqe lole vuśtenća, sar o lolo aćhilo kaθar i mirri *pramami*, pramami xastrajli vi

voj andar i robìa, kodolesθar ke jekh xulaj „makhlàsas pes” ka-o muj jekhe gadesqo, le loleça lino kaθar e vušta la pramamaqe.

Te rangärel pesqe pesqo muj, voj rangärdäs pes nùmaj atùuné kana o vast e dadesqo na maj sasas telal o kontròlo le kamipnasqo...

Te del le *farbença*, le rangänça? Niçsar! Ame „farbisardäm” la ame amare çhavenqe çumidimatença, çhave so ame samas vi sam ...

I daj dias rigaθe o bal opral pe punre e milajesqe praxoça vi le ivendesqe iveça.

Bistardem! I daj na delas laqe e šukare sungalença, andar ke voj sungalas, savrjåma, sar sasas amari sung çhavenqi, pesqe çhave, vi kana voj geli-θar te merel *cira*...

I zuvli, jekh *xamimos* andar i Kleopàtra Egipetosqi vi andar i Penelòpa le Ulisesqi, le „xasarimatença” kaθar i rajni Madame Bovary vi kaθar i Anna Karenina...

O kham vi e çerxenä

O kham vazdäs pes maškar e *marutha* thaj na maj xatärdäm o tatipen khethanes e šeresqe nasvalipnaça, e baldimença, zi kana na uštilem duje çexrenänça p-o dumo, le Programoça e Rumunikane Komunistikane Partidosqo and-o šero vi le pošotäça pherde lovença.

Palal trin dïvesa, liemas kher, palal aver trin dïvesa kindemas manqe kheresqo mobilièro vi, palal aver trin, semas akhardo ka-o *politrukò* k-ašte phenen manqe palal i buti jekhesqi, e Matejašosqi, jekh *soldàto*, kaj sasas les nište lila, aver sar i ortodoksàlo Bìblia.

Andar i *kazärma* me demas pativ vi demas palpale i pativ mexikanes, kana mirre godä ingerenas man karing i daj, ka-i piri le fasujeça vi karing e *xavicesqo* kotor, kaj andinesas manqe i daj and-jekh pàuza ka-i bar la školàqi, kaj, bi te dikhen man e aver, voj *ispidelas* man te xav, k-ašti te bistrav e gudle *biskvuiturä* le Monesqe, i phabaj la Rodikaqi vi i šokolàda e piipnaça «Rom», kaθar o kak Ionel, kaθar i *bikinlin*.

O Geòrge Päuñ Ialomicänu (Gheorghe Päuñ – Ialomiteanu)

O Geòrge Päuñ Ialomicänu si biando ka-i Dragalina, and-i telutni Rumùnia, and-o jùlio 1957, jekhe rromane familiaθe. Pesqi daj sasas andar o endaj/ nãmo le kakavärenqo, thaj po dad sas „thanesqo”, bešlärdo rrom. Vov muläs and-o 3 jùnio 2019.

O Geòrge Päuñ Ialomicänu kerdäs Armiaqi Škòla thaj, zi ka-i Rumunikani Rivolùcia vov kerdäs buti and-i àrmia. Palal o decèmbro 1989, vov mukhläs o xelavdipen/ i àrmia thaj reslo publicìsto vi rromano aktivìsto.

Butsigo, palal i Rivolùcia, and-o çhon aprilo 1990, o Geòrge Päuñ Ialomicänu xramosarel aj štampinel pesqi rivìsta „Šatra liberä” [O vesto rromano tàboro], kaj inklòl, kana thaj kana, zi and-o berš 1997.

Andar 1997 zi k-o berš 2002, vov sas redàtoro, editoro aj o printisarno la rivistaqo „Asul de treflã”, publikisardo kaθar i Partida le Rromenqi, thaj, jekh vrjåma, sas o šerutno vaj o dujto šerutno redàtoro kadala publikaciaqo.

O jekhto lil xramosardo aj dino avri kaθar o Geòrge Päuñ Ialomicänu sas *Arzoaica a stat la masă cu dracu*. E thabardi bešläs meseläθe le bengeça (1991), aj o dujto sas *Bulibaşa ši artista*. Bare romesko ai „šukarni” (1992) thaj aver.

Pašal kadala pesqe editoriàlo aktivimata, o Geòrge Päuñ Ialomicänu sas vi si jekh but aktivò rromano politikano manuš vi jekh zoralo thanutno konsilièro, and-i diz i Slobozia, andar o žudèco Ialomita.

LAVA MAŠKAR LAVA...

dòro - zoralo kamipen
tulung - i rrovli, soça cirdel pes p-e
 sastrutne thava le violinaqe
masòro - kodova kaj kerel masàzo
lùnga - dîlga
pramami - i mami la mamăqi
farbença - le rangănça
cîra - zâlaga, xancî
xamimos - miksàzo, mikstùra

marutha - nòrură
politrùko - o aktivisto le politikaça
soldàto - lùrdo, katàna
kazàrma - o kher le soldaturenqo
xavicesqo - mamuligaqo
ispidelas - pisdelas
biskvuitură - peke sane gudle manrorre
bikinlin - o magazîno kaj bikinele pes,
 o butiko

PUÇHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven e tèkstură!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèkstură gazikanes!
4. Savo si o xatârîpen e notenqo, e diezosoqo, e bemolosqo vi e bekalesqo?
5. Sar si e dajaqe phovă?
6. Kon „färbisardăs” e daja?
7. Sar sungalas i daj?
8. So lias pesqe o manús?
9. Kaj sas vov akhardo k-o agor?
10. Tume so siklile andar e tèkstura?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!**O KOMPLEMENTO**

Kana ame vakărdăm palal i buxli propozicia, phendăm ke la si la: subjèkto, predikàto vi jekh vaj maj but propoziciaqe riga.

Maškar e eksèmplură, arakhlăm vi duj neve lava, xramosarde amenθar and-i rozoli rang, save sasas „aver propoziciaqe riga”:

Me dikhav o pani.

Tume xan kiral.

Ŷi akana, andar e „aver propoziciaqe riga” ame siklilăm o atribùto. Akana, ame prinzaras vi **o komplemento**.

Kadala duj opralutne lava – **o pani** thaj **kiral** – sine **komplementură**.

O komplemento si jekh bišerutni/ sekundàro propoziciaqi rig kaj bešel pašal jekh vërbo (kernavni).

Savorre kadala **komplementură** si sikavde *andar jekh substantivo* (navni): **o pani** thaj **kiral**.

O puçhipen ka-ël komplementură si: so?

– So *me dikhav?*

– **O pani.**

Vaj:

– So *tume xan?*

– **Kiral.**

KLASAQE BUTĂ

1. Ambolden ka-e avutne pučhimata palal o komplementò!

- So si o komplementò?
- Andar so ašti avel sikavdo o komplementò?
- Ke save pučhimata amboldel o komplementò?

2. Keren star propozicie and-e save o komplementò te avel sikavdo andar e dine substantivură!

O komplementò si sikavdo andar:	I kerdì propozicia:
• o substantivo „lil”, ka-o gin jekhipen	
• o substantivo „anro”, ka-o gin butipen	
• o substantivo „pani”, ka- o gin jekhipen	
• o substantivo „gad”, ka-o gin butipen	

3. Keren vi tume star buxle propozicie, alosarindoj e atribùtură thaj e komplementură dine maj tele!

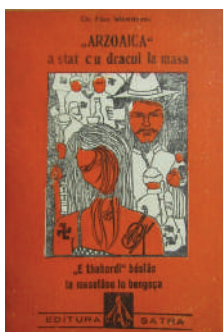
- atribùtură: *kovlo, šukar, čhavesqo, oxto.*
- komplementură: *čhona, o pani, rukh, gad.*

4. Drabaren aj siklòven i poèzia! Keren laqo amboldipen and-i gazikani čhib!

I rromani čhib	I gazikani čhib
<p>Rrom san</p> <p>Šaj keres but phari buti: „Rrom san!”</p> <p>Iva’ san šukar, godăver: „Rrom san!”</p> <p>Šaj san tu o majzoralo: „Rrom san!”</p> <p>Iva’ san baro-barvalo: Vi atùnć „Rrom san!” (kaθar o Doruci József Choli)</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

4. E rroma e Rumuniaθar

Jekh amal manglās te zanel sar si ēl rroma Rumuniaθar, so von keren butī. Me phendem lesqe so amenθe, and-i Rumūnia, si but rroma, save *traisaren* vi gavesθe vi forosθe. Gavenθe, le rroma barāren grasten, guruvnān, bakrān, balen vaj keren butī k-o *kimpo*. Si rroma save keren lole kārāmide. Von si kārāmidārā. But rroma keren phuvāqe pirā. Kadala si e pirārā. Sa kadā, gavenθe, si le *kovāca* – save keren sastrutne butā, sar misalāqe, le grastenqe pētala – le kīkavārā – save keren kīkavā –, le rupunārā – save keren ruputne angrustā –, le rīchinārā – save khelaven e rīchinin.

Paś-o pani Dūnāre si but fōrurā, sar si: o Kalafāto, i Korābia, o Tūrnū-Māgurēle, i Oltēnica, o Kālārāšo, kaj ziven e rroma xoraxane. Von si xanotārā vi aven foronθar gavenθe te xanoven arćiceça e gaženqe kīkavā.

Cira rroma ziven and-ēl *cāxre*. And-ēl diza aven le rroma save si bikinitōrā. Kothe aven vi le romnā te bikinen luludā. Le murśa kinen luludā kaθar e romnā thaj den len e zuvlānqe.

But rroma si baśavne. Von baśaven, kana e gaze thaj e rroma keren abāv. Maškar rromenθe si but šunde gilavne thaj baśavne. Kadala gilaben vi baśaven k-o rādio thaj k-o televizōro. Maškar lenθe sas o Fānikā Lūka, o Marćel Budālā, o Dōna Dumitru Siminikā, o Fārāmicā Lāmbriu, o Ion Onoriu, i Romika Pućānu, save si mule, vaj i Gābi Lūnka thaj but aver save gilaben vaj baśaven šukar.

Palal i Rivolūcia andar o berś 1989, Rumuniaθe, inkliste 9 rromane riviste, sar sasas: „Neo Drom”, „Şatra liberā” (O vesto tāboro rromano) „Divāno Rromano”, „Angle”, „O glāso ēl romenqo”, „Aven amença”, „O ćikat e romenqo”, „Nicovala” („I kovānca”) vi Asul de treflā.

But zene, save si rroma, zanen lil, ašti te drabaren thaj te xramosaren lila thaj si lače intelektuālurā aj politikane manuśa. And-i rromani ćhib e Rumuniaθar si štar importānto rromane dialēkturā: e kīkavarēnqo dialēkto, o xoraxano dialēkto, rīchinārēnqo dialektō thaj o karpātiko dialēkto.

LAVA MAŠKAR LAVA...

traisaren - ziven
kimpo - vazì

kovàca - sastràrà
càxre - katùne

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. So me phendem me amalesqe?
5. Kaj train (traisaren) e rroma and-i Rumùnia?
6. So keren e rroma gavenθe?
7. Kon ziven paš-o pani Dùnäre?
8. Save forurà si kothe?
9. So keren le xanotàrà?
10. Kon aven and-ël diza?
11. So bikinen e romnà?
12. So keren le murša e luludànça?
13. Kaj bašaven thaj gilaben le bašavne thaj le gilavne?
14. Kon si šunde gilavne?
15. Save si le rromane riviste, kaj inklisle palal o Vazdipen?
16. Save dialèkturà vakàren le rroma e Rumuniaθar?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I BUXLI PROPOZÌCIA

Ame dikhlàm ke *i sadi propozìcia* si kodoja propozìcia, kaj si la vi **subjèkto**, vi predikàto:

Me dikhav.
O bašavno bašavel.
Tume xan.
Phurdel i balval.

Tha', ame maladilàm vi propozìcie, kana, *pašal o subjèkto thaj o predikàto, si len vi aver propozìciaqe riga*:

Me dikhav o pani.
O romano bašavno bašavel.
Tume xan kiral.
Phurdel i šudri balval.

Kathe, inklòn *aver propozìciaqe riga*: **o pani, romano, kiral, šudri.**

I buxli propozìcia si kodoja propozìcia kerdini andar jekh subjèkto, jekh predikàto vi andar aver propozìciaqi rig vaj andar aver propozìciaqe riga.

And-e amare anglutne eksèmplurà, sar „propozìciaqe riga”, inkliste duj **atribùturà** – **romano** thaj **šudri** – thaj duj **komplementutrà** - **o pani** thaj **kiral**:

Me dikhav o pani.
O romano bašavno bašavel.
Tume xan kiral.
Phurdel i šudri balval.

Inkeren godi!

- ✓ Na-i mùsaj te aven and-i jekh buxli propozìcia vi o atribùto, vi o komplementò. Šaj te na avel la jekh atribùto thaj te avel la jekh vaj mai but komplementurã.
- ✓ Sa kadja, šaj te na avel and-i jekh buxli propozìcia jekh komplementò, ama te avel la jekh vaj maj but atribùturã.

KLASAQE BUTĂ

1. So si i sadi propozìcia?	2. Keren trin sade propozìcie!
.....	✓ ✓ ✓

3. So si i buxli propozìcia?	4. Keren trin buxle propozìcie!
.....	✓ ✓ ✓

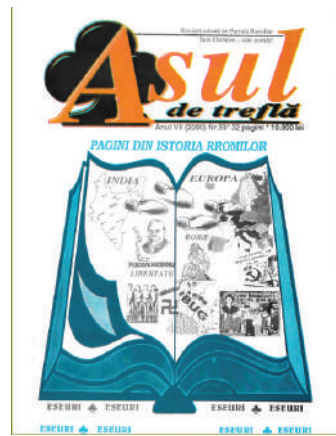

5. Save si e šerutne/ principàlo propozìciaqe riga?	6. Save si e sekundàro propozìciaqe riga?
✓ ✓	✓ ✓

7. Xramosaren, palal o vakãripen/ drabaripen e siklãrnesqo/ e siklãrnãqo, o jekhto alineato andar o tøksto „E roma e Rumuniaθar”!

TE SIKLŌVAS MAJ BUT RODINDOJ AND-E AVER LILA!

5. Me xramosarav jekh lil

Bukurèsti, ka-o 12 dekembro 1992

Phrál'a

Me xramosarav tuqe kadava lil andar o Bukurèsti, kaj me zivav murre familiaça. And-o tiro lil, savo biçhaldån les manqe, puçhlån man sar sas maj anglag – zi k-o Dujto Maşkarthemutno Maripen – i situàcia le rromenqi and-i Rumùnia.

Me kamav te phenav tuqe, ke maşkar e duje maşkarthemutne marimatenθe and-i Rumùnia sàsas ştampime (printisarde) vareseve rromane riviste, sar misalåqe: *Maidanul* (O çúco than), and-o fòros Drobèta Tùrnu-Severin aj nùmaj and-o berş 1933), *Neamul Ţigănesc* (o rromani o endaj), and-o gav Kålbor – Fägäraş, maşkar e berşenθe 1934-1935), *O Rom* (O Rrom), and-i Krajòva, and-o berş 1934) thaj *Glasul Romilor* (O vak le rromenqo), and-o Bukurèsti, maşkar e berşenθe 1934-1941).

Sa kadå, na trebal te bistras so *atòska* sas kerdi and-o Bukurèsti k-o 11 Augùsto 1934, „I Asociàcia: I Generålo Ùnia le Rromenqi andar i Rumùnia”, e savåqo prezidènto sas o *trampikano manus* o Geòrge Nikulèsku, palal so, maj anglal, and-o berş 1933, sas duj zumavimata, kana duj rroma kamle te keren duj asociàcie. O jekhto zumavipen sas kana o raşaj o Popp I. Şerbojànu zumavdås te odårel „I Generålo Asociàcia le Rromenqi and-i Rumùnia“ thaj o dujto – kana o *lekhavno* o G.A. Låzårèsku – àlias Låzurikå – zumavdås vi vov te kerel „I Generålo Ùnia e Rromenqi and-i Rumùnia”.

„I Asociàcia: I Generålo Ùnia e Rromenqi and-i Rumùnia“ – kaj sas i oficiålo asociàcia – publikisardås and-i periòda 1934-1941 i rivista *O vak le Rromenqo* „Glasul Romilor”, e savåqo *manaipen* sas but relevànto.

And-e kadaja periòda, o folkloristò C.S. Nikolaèsku – Plopşor inkaldås i rivista „O Rom“ (*O Rom*) thaj printisardås nesave lilorre, le savenqo anav sas idèntiko, „O Rom“.

So te maj xramosarav tuqe? Trebal te vakårav tuqe pal-i situàcia amare rromenqi zi k-o dujto maşkarthemutno maripen. But mangav tut te xramosares vi tu manqe so si nevo and-o tiro them, sar si tiri familia, sar si tire çhave thaj çheja? Te aven baxtale, savorre! Te del tumenqe o Del sastipen! Azukårav tirro lil!

Tiro phral,

O Siminikå

LAVA MAŠKAR LAVA...

atòska - atùnć
trampikano manuś - komersànto

lekhavno - xramosarno
manaipen - sènso

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Save rromane riviste aj nevimata sas štampime (printisarde) maškar e duje maškarthemutne marimata?
5. Kana thaj kaj sas kerdi „I Asociàcia: I Generàlo Ùnia le Rromenqi and-i Rumùnia”?
6. Kon sas o prezidènto le Asociaciaqo?
7. So vov kerdàs buti?
8. Save sas atòska (atùnć) aver zumavimata, kana nesave rroma kamlen te keren aver asociàcie le rromenqe and-i Rumùnia?
9. ʒi kaj fukcionisardàs „I Asociàcia: I Generàlo Ùnia le Rromenqi and-i Rumùnia”?
10. Savo sas o anav la rivistaqo, kaj sas publiklisardàs avri kadaja Asociàcia?
11. Kon dàs avri o žurnàlo „O Rom”?
12. Kana thaj kaj sas liparde ël rroma and-i Rumùnia?

TE SIKLŌVAS KHETHANES!

I. PESQO PREZENTISARIPEN VI O PREZENTISARIPEN E VAREKASQO

1. Kana ame si te prezentisaras amen varekasqe, phenas amaro (a)nav:
– *Me sem (som, sòm, hom sim/ sìm)....* (Vaj: *Mirro/ Murro anav si..., Me bučhav...*)

Kodova kasqe si prezentisardo varekon phenel:
– *Sem but lošalo (lošali) te prinzarav tut (tumen)!*

2. Kana kamas te prezentisaras/ sikavas varekas varekasqe, phenas kadja:
– *Mekhen man* (Vaj: *Si man bari loš...)* te prezentisarov/ te sikavav tumenqe

- *le rajes....*
- *la rajnă....*
- *mirre/ amare kolegos (kolega, phrales, phenă, dades, daja, kakos, bibă, sales, sală, zamutres, boră, šerutnes, šerutnă, amalën, amalină th.a.*

Kodova/ Kodoja, kasqe si sikavdo varekon, vakărel:
– *Čajlöl man* (Vaj: *Vi man si bari loš)* te prinzarav tut/ tumen!

3. E baremanuša, kana lenqe si prezentisarde zene maj terne lenθar, von phenen vi aver formùle: *Te trais/ Te zives!, O Del te avel tuča!, Te arakhel tut o Devel!, Te oves/ Te aves baxtalo!, Ov sasto!, Čajlöl man tuθar/ tumenθar!*

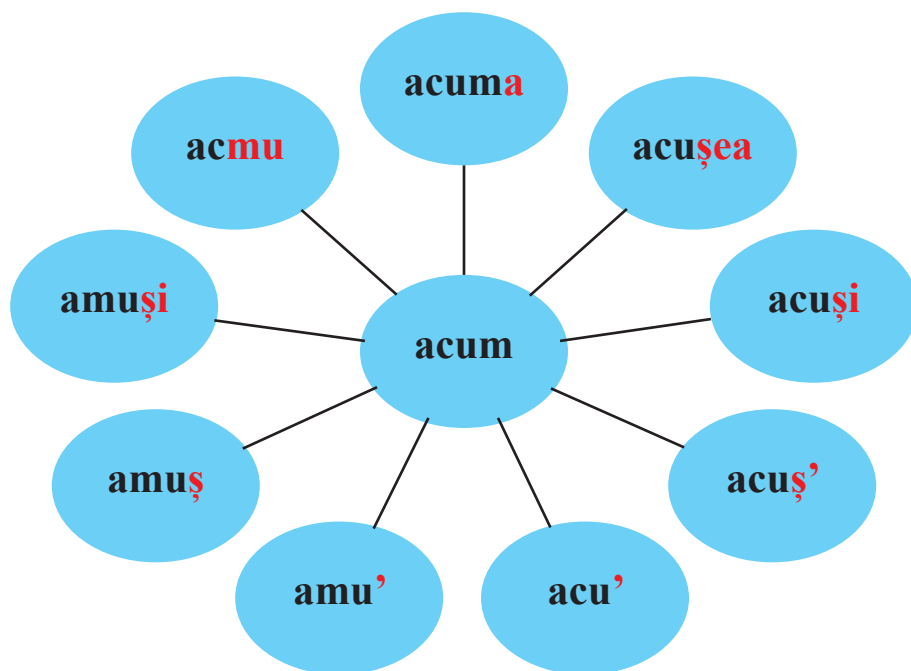
Sa kadja, e çhave thaj le çheja, e terne, e baremanuša, kana keren prinzaripen le zenença maj phure lenθar, von phenen vi aver šukar phiravipnasqe formùle, sar avenas: *Çumidav tiro vast!*

Kana von akharen jekhe maj bare muršes lenθar, von phenen lesqe „Kako!” – vi kana na-i lenqo čáčo kak –, thaj kana akharen jekhe phure muršes von phenen „Papona”. Sa kadja, jekhe maj bare zuvlă von akharen la, phenindoj laqe „Bibi!e”, thaj jekhe phure zuvlăqe phenen laqe „Mami!e”.

II. I FÒRMA LE LAVENQI

E lava jekhe çhibăθe - kodolesqe e manuša sigăren pen kana vakăren, kamindoj te phenen sig maj but lava – rimon/ rimosaren pen, resindoj „*rimome fòrme*”, kerindoj pen „*fonetikane akcidèntură*”.

Kana dikhas sode fòrme isi and-i rumunikani çhib vaš o rromano lav **akana**, arakhas pašal o čáčo lav „**acum**” vi aver rimosarde fòrme e lavesqe, sar rezultato palal e fonetikane akcidèntură.

Kadja si vi and-i rromani çhib. Te lias sar misal o lav „**kadava**”:

gadava	adava	dava	gava	gawa	-
adavka	davka	avka	kava	-	-
kadava	adava	dava	kava	ava	va
kadawa	adawa	dawa	kawa	awa	-
kakava	akava	kava	kawa	ava	va
kakawa	akawa	kaka	kawa	awa	-

6. E càle le rromenqe

And-i bar jekh çhavo del dùma jekhe rakleça. O raklo puçhel le çhaves save si le càle le rromenqe. O çhavo phenel lesqe:

– Èl cale e rromane muršenqe si: i *kàlca*, o gad, i *stadik*, i briçàrà, o *zabùno*, e muršikane *kheră* aj tiraxa, e muršane papùca, e ivendesqi raxàmi.

– Sar si o muršikano gad?

– Vov šaj te avel parno, kalo, lolo vaj avere rangaθe.

– Kadă si vi amenθe, le gazenθe!

– Sa kadă si vi e kàlce, save šaj te aven kale, parne, lole, gri, *gàlbena* – sar rang – *lùngo* vaj xarne – sar *lunžimos* –, buxle vaj tang, sar buxlimos.

– Me dikhlem so le terne çhaven si len vi xarne kàlce, na-i kadă?

– Kadă si, fèri tu trebal te zanes so von na inklòn nivar anglal e phurenθe thaj e phurănθe kadă! E pativăθar, von na inklòn anglal lenθe niç atùnc, sar misalăqe, kana si xurävde nùmaj and-o gad!

– Šukar si kana e terne den pativ e phuren thaj e phurăn! Šaj tu phenes mange, save si e càle e rromnănqe?

– E càle e rromane *zuvlănqe* si: o zuvlikano gad e buxle bajença, o dikhlo, i ròkia, i kătrinca, e zuvlikane kheră, save šaj te aven bare patumença, i *còxa*, o gùlero la rokăqo, e zuvlăne papùca vi, kana avel o ivend, o zuvlăqo zabùno vaj i raxàmi.

– Sar me dikhav, le rromnän si len maj but càle sar si le romen.
 – Va, va! Trebal te zanes so le rromnän si len pot but càle. Len si len but xurävimata, sar misaläqe: kočäka, *sumnakutne love*, *zlàga*, telärä – save e rromnä khuyen len and-el çhungrä –, pletërä, o sìro e galbença, e sumnakutne angrustä thaj but aver.

– *Nais tuqe*, amál!a, vaš akaja informàcia, kaj si man but importànto, kodolesqe so mangav te kerav jekh butörri palal e àcara aj tradicie le rromenqe and-i Rumùnia.

– Na-i sosqe! Ačh Devleça!

– Ža Devleça, amál!a.

LAVA MAŠKAR LAVA...

kàlca - i pantalùna
stadik - päläria
zabùno - o pinžako
kherä - çizme
gàlbena - žilta
lùngo - dilgo

lunžimos - dīlgipen
zuvlänqe - zuvlënqe
i còxa - i fista
sumnakutne love - gälbenurä
zlàga - cénä
nais tuqe - palikerav tuqe

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Phenen palal sosqe del pes dùma and-o kadava tèksto?
5. Save si ël càle le rromane muršenqe?
6. Sar si e muršane gada?
7. Sar si i kàlca?
8. Sar si e kàlce le terne çhavenqe?
9. Sar inklön von kana maškar lenqe si e phure thaj e phurä?
10. Save si e càle le rromnänqe?
11. Save si lenqe xurävimata?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I rromani dajaqi çhib khelel o maj importànto ròlo and-o inkeripen jekhe çhibäqo. Le rromenqe, i **rromani dajaqi çhib** si i baxt kadala çhibäqi. Sosar? Generalosqe, jekh çhib si la 3 bare prinzaripnasqe ulavimata:

I. O bazutno nivèlo e prinzaripnasqo e çibäqo

e dajaqi rromani çhib vakärdini laθar khere le çhavença	e dajaqi rromani çhib siklili vi vakärdini le çhavenθar familiaqe	e dajaqi rromani çhib siklili vi vakärdini le çhavenθar e buxle familiaqe, rromane komunitetosqe	e dajaqi rromani çhib siklili vi vakärdini le çhavenθar kaj khangeri, i rromani çhib asundi kana vi kana kaj rromane malavimata, gilenqe kaj abiaev, i rromani çhib tradini/ thovdi/ maladili on-line th.a.
---	---	--	---

II. E školaqo nivèlo e rromane čhibăqo

<p>i rromani čhib siklili školăθe kaθar e čhavorrenqi barōrri zi ka-i palutni klăsa e licevosqi (i XII-to klăsa) - po štar kurkutne òre vaj sastes nŭma' rromane čhibăθe.</p>	<p>i rromani čhib vakărdini vi siklili kaθar e rromane siklōvne vi siklōvnă penqe rromane siklărnença</p>	<p>i rromani čhib siklili kaθar e rromane siklōvne vi siklōvnă andar e rromane školutne lila vi avere školutne ažutipnasqe lilenθar</p>	<p>i rromani khethani čhib vakărdini and-e školutne thana, maškara vi an-lila, savenθe von malaven: 1. jekh khethano internacionălo/ maškarmutno xramosaripen, 2. jekh bari pativ karing e purane rromane lava, 3. jekh čačo pašipen vi duripen maškar e lava andar rromane dialëktură (e purane rromane sinonimură, antonimură), 4. jekh čačo reprezentisaripen le neve adaptisarde/ lačarde lavenqo andar o nevo internacionălo/ maškarmutno lëksiko, 5. jekh baro dikhipen mamuj/ karing e "rimome/ rimosarde forme le lavenqe" vi o alosaripen le kodolenqo save nana-i azbanile (O inkeripen lenqo nŭma' folklorikane kotorenθe).</p>
---	---	---	---

III. O oprutno nivèlo e prinzaripnasqo, e vakăripnasqo, e siklōvipnasqo, e praktikaqo vi e rodipnasqo

<p>i rromani čhib siklili fakultetaθe (rromane khethane grafiaθe, universitarone lilenθar khetanane rromane čhibăqe)</p>	<p>i rromani čhib siklili kaj e milajesqe kŭrsură rromane čhibăqe khethane alfabetosθe, khethane rromane čhibăθe</p>	<p>i rromani čhib, savăθe xramon e rromane xramosarne (poëtură thaj prozatōrură), e rromane žurnalitură, e aktoră, e amboldără, e rašaja, e televiziaqe vi radiosqe vakărne, e rodale rromane folklorosqe vi e čhibăqe th.a.</p>	<p>i rromani čhib arakhli and-e čhavorripnasqe lila, and-i prodŭkcia le lilenqi e rromenqe andar rromane komunitëtură, andar o virtuălo maškar th.a.</p>
--	--	--	--

KLASAQE BUTĂ

1. Drabaren kadala vakăripnasqe formùle! Roden vi tume aver phenimata!

• <i>Sar san?</i>	• <i>ƶa Devleça!</i>	<i>(bijandilăn)</i>
• <i>Mišto avilăn!</i>	• <i>Ačh Devleça!</i>	• <i>Te aven savorre saste-veste, baxtale!</i>
• <i>Nais tuqe!</i>	• <i>Sode beršenqo san?</i>	• <i>Jertisar man!</i>
• <i>Te aves baxtalo!</i>	• <i>Kaj zas?</i>	• <i>Kaθar aves?</i>
• <i>Sasto-vesto?</i>	• <i>Kaj bešes?</i>	• <i>Sode càsură si?</i>
• <i>Te aven baxtale, rroma!len!</i>	• <i>Av kathe!</i>	• <i>Kazom (kozom) si o çaso?</i>
• <i>Beš tele!</i>	• <i>Av anθre!</i>	• <i>Te del o Del!</i>
• <i>Bešen tele!</i>	• <i>Baxt te del o Del!</i>	• <i>So kames lesθar?</i>
• <i>Phen tu manqe...!</i>	• <i>Sar te na?!</i>	
	• <i>Kana kerdilăn?</i>	

2. And-i tumari familia/ komuniteta maj phiravel pes o tradicionalo romano xurăvipeŋ? Kana va, sar si kadava xurăvipeŋ vaš e murša? Tha` vaš e zuvlă?

.....

3. Pučh tire siklărnes/ papos/ mamă/ dades/ daja sar si o xurăvipeŋ ka-e aver romeqe nămură!

.....

4. Save si e trin nivêlură e rromane čhibăqe?

- ✓
- ✓
- ✓

5. Xramosaren po trin situăcie vaš svăko nivêlo e rromane čhibăqo!

I. O bazutno nivêlo e prinzaripnasqo e čibăqo	
II. O oprutno nivêlo e prinzaripnasqo, e vakăripnasqo, e siklôvipnasqo, e praktikaqo vi e rodipnasqo	
III. O oprutno nivêlo e prinzaripnasqo, e vakăripnasqo, e siklôvipnasqo, e praktikaqo vi e rodipnasqo	

6. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnăqo, e anglutne panz alineătură andar o təksto „E càle le romenqe”!

7. O raj Quijote vi o Sancho

– Kana tu arakhes tut ankasavo lačo *isipen* – phendäs o raj Quijote – o devel te del tu' vast aj mar tut, ke me durärav man.

O Sancho palemlias pes butäthe kasave sigipnaça, ke kušlāsas i kòza bute rukhenqi: odobor zoralo sasas o bifalipen andar savo vov çugnärelas pes; thaj, dindoj jekh butzorali dab e çugnäça and-o fägo, vazdel pesqo vak aj çingarel:

– Kathe merela o Sansón vi le savorre save leça si!

O raj Quijote siges našlo ka-o baš le bezexale vakesqo aj ka-e bimilaqi dab la çugnäqi aj, astarindoj o amboldino salivàri, kaj sasas lesqe, le Sanchosqe, sar çugni, phendäs lesqe:

– Te arakhel o devel, amal!a Sanche!a, ke andar o kamipen karing manthe tu te xasares tuqe

tiro živipen, kaj si tut trebutno k-ašti te pravares tire zuvlä aj tire çavorren: te ažukerel i Dulcinea jekh aver maj lačo *trujalipen*, ke me ačhava and-e riga jekhe pašutne ažukäripnasqe aj ažukerava te lies tu neve zorä, aj kadja buti te agoril pes palal o çajlövipen le savorrenqo.

– Dikh, kamle!ana raj!ana, te tire uçipnasqe kadja si tiro mangipen – dias anglal o Sancho -, te avel an-jekh lačo çäso, thaj thov p-o murro dumo tiro *buxlo gad*, ke sem *sedärdo*, thaj na kamavas te šudrärav man, andar ke kadava si o nasulipen kaj ažukerel le astarale punisarden.

O raj Quijote kerdäs kadja thaj, ačhindoj and-o gad, učhardäs le Saches, kaj sutäs ži kana uštavdäs les o kham, thaj palal palemline penqo drom, kaj von ačhavdenas penqe ka-o agor, and-jekh gav savo arakhelas pes k-e trin lège kothar.

(o amboldipen le rromane tekstosqo: o Gheorghe Saräu)

LAVA MAŠKAR LAVA...

isipen - situàcia
trujalipen - konzunktùra
buxlo gad - poxtanesqo arakhno

sedärdo - pherdo korposqe panënθar
o amboldipen - o nakhavipen

PUČHIMATA AJ MANGIMATA KAJ TÈKSTO

1. Ginaven o tèksto!
2. Alosaren thaj xramosaren e biprinzarde lava!
3. Ambolden o tèksto gazikanes!
4. Phenen palal sosθe del pes duma and-o kadava tèksto?
5. Tume so siklile andar o tèksto?

TE SIKLÖVAS KHETHANES!

I GINAVNI

E ginavnä sikaven kazom butä vaj zene si and-o vakäripen. Von ästi te aven:

1. I KARDINÄLO GINAVNI:

jekh (1), duj (2), trin (3), star (4), panz (5), sov (6), ehta (7), oxto (8), enä (9), deš (10), dešujekh (11), dešuduj (12), dešutrin (13), dešustar (14), dešupanz (15), dešusov (16), dešuehta (17), dešuoxta (18), dešuenä (19), biš (20), šel (100) thaj aver.

E kardinälo ginavnä d-ästi te aven:

- **sade ginavnä**, kerdine andar jekh lav: *jekh, star, oxto, deš, biš, trända, sarända, peinda, šel* thaj aver;
- **buxle ginavnä**, kerdine andar duj vaj maj but lava: *dešujekh, dešupanz, biš thaj jekh = bišujekh, jekh šel thaj jekh* thaj aver.

Von xramosaren pen kadja:

20 - <i>biš</i>	41 - <i>starvardeš thaj jekh vaj sarändujekh</i>
21 - <i>biš thaj jekh vaj bišujekh</i>	50 - <i>panzvardeš vaj peinda</i>
22 - <i>biš thaj duj vaj bišuduj</i>	51 - <i>panzvardeš thaj jekh vaj peindujekh</i>
23 - <i>biš thaj trin vaj bišutrin</i>	60 - <i>šovardeš</i>
24 - <i>biš thaj star vaj bišustar</i>	61 - <i>šovardeš thaj jekh</i>
25 - <i>biš thaj panz vaj bišupanz</i>	70 - <i>ehtavardeš</i>
26 - <i>biš thaj sov vaj bišusov</i>	71 - <i>ehtavardeš thaj jekh</i>
27 - <i>biš thaj ehta vaj bišuehta</i>	80 - <i>oxtovardeš</i>
28 - <i>biš thaj oxto vaj bišuoxta</i>	81 - <i>oxtovardeš thaj jekh</i>
29 - <i>biš thaj enä vaj bišuenä</i>	90 - <i>enävardeš</i>
30 - <i>trinvardeš vaj trända</i>	91 - <i>enävardeš thaj jekh</i>
31 - <i>trinvardeš thaj jekh vaj trändujekh</i>	100 - <i>jekh šel</i>
40 - <i>starvardeš vaj sarända</i>	

2. I ORDINÄLO GINAVNI

Si vi aver givnavnä, sar ame dikhläm and-o lil zi akana, von si e *ordinälo ginavnä*, save sikaven sar thavden von:

I kardinàlo ginavni	I ordinàlo ginavni	
	muršikano ling	zuvlikano ling
1 - jekh	o jekhto	i jekhto
2 - duj	o dujto	i dujto
3 - trin	o trinto	i trinto
4 - star	o staro	i staro
5 - panž	o panžto	i panžto
6 - sov	o sovto	i sovto
7 - efa	o eftato	i eftato
8 - oxto	o oxtoto	i oxtoto
9 - enă	o enăto	i enăto
10 - deš	o dešto	i dešto

KLASAQE BUTĂ

1. So sikavel i ginavni? Sode ginavnănqe fălură prinžaren?

.....

2. Pheren o teluto tabèlo e ginavnenqe misalença, palal o dino modèlo!

Kardinàlo ginavnă		Ordinàlo ginavnă
- sade ginavnă	enă	enăto
- buxle ginavnă	dešujekh	dešujekhto

3. Xramosaren grafemença e avutne ginavnă: 2, 16, 21, 39, 43, 67, 78, 95!
 Keren lença po jekh propozicia.

E numeràlură xramosarde and-e cifre	E numeràlură xramosarde and-e gafrème	I kerde propozicie
2		
16		
21		
39		
43		
67		
78		
95		

4. Xramosaren, palal o vakăripen/ drabaripen e siklărnesqo/ e siklărnaço, e anglutne trin alineatură andar o təksto „O raj Quijote vi o Sancho”!

REKAPITULÀCIA

1. Phenen kana e avutne propozicie si éaće vaj na! (Ć - éaćes, N - na si éaćes)!

- O subjèkto thaj o predikàto si e érutne propoziciaqe riga.
- O atribùto thaj o komplemento si e érutne propoziciaqe riga.
- O subjèkto sikavel kon vaj so kerel jekh àkcia.
- O predikàto ambodel ka-o pućhipen „kon?”.
- O atribùto ambodel ka-o pućhipen „so?”.
- I sadi propozicia si kerdi nùmaj andar subjèkto thaj predikàto!

2. Keren propozicie and-e save o subjèkto te avel sikavdo andar substantivo thaj andar pronòmbro!

O subjèkto si sikavdo andar:	I kerdi propozicia
• khethano muršikano substantivo	
• ververutno zuvlikano substantivo	
• zenuitno pronòmbro, ka-o II-to zeno, butipen	

3. Keren propozicie and-e save o atribùto te avel sikavdo andar adžektivo thaj andar ginavni!

O atribùto si sikavdo andar:	I kerdi propozicia
• buxlo rromano adžektivo	
• tang rromano adžektivo	
• i ginavni „dešuduj”	

4. Keren propozicie and-e save o komplemento te avel sikavdo andar e dine substantivurà!

O komplemento si sikavdo andar:	I kerdi propozicia
• o substantivo „mas”, ka-o gin jekhipen	
• o substantivo „pani”, ka-o gin butipen	
• o substantivo „thud”, ka-o gin jekhipen	
• o substantivo „angrustni”, ka-o gin butipen	

5. Ambolden and-i rromani éhib e avutne propozicie!

- Noi avem treizeci și una de găște.
- Copilul cumpără o carte cu povești.
- El vrea să meargă în sat.
- Ei sunt acasă, iar el este la școală.

EVALUÀCIA

1. Pheren e ćuce thana e trebutne alavenća!

- E ćerutne propoziciaqe riga si
- E sekundáro propoziciaqe riga si
- O subjekto sikavel
- O subjekto amboldel ka-e pućhimata
- O predikato sikavel
- O predikato amboldel ka-e pućhimata

2. Keren propozicie and-e save o subjekto te avel sikavdo andar substantivo thaj andar pronombro!

O subjekto si sikavdo andar:	I kerdi propozicia
• khethano zuvlikano substantivo	
• ververutno murćikano substantivo	
• zenutno pronombro, ka-o I-to zeno, butipen	

3. Keren propozicie and-e save o atributo te avel sikavdo andar adźektivo thaj andar ginavni!

O atributo si sikavdo andar:	I kerdi propozicia
• buxlo rromano adźektivo	
• tang rromano adźektivo	
• i ginavni „bić thaj ćtar”	

4. Keren propozicie and-e save o komplemento te avel sikavdo andar e dine substantivură!

O komplemento si sikavdo andar:	I kerdi propozicia
• o substantivo „manro”, ka-o gin jekhipen	
• o substantivo „luludı”, ka-o gin butipen	
• o substantivo „grast”, ka-o gin jekhipen	
• o substantivo „kher”, ka-o gin butipen	

5. Ambolden and-i rromani ćhib e avutne propozicie!

I propozicia and-i rumunikani ćhib	O amboldipen and-i rromani ćhib
• Noi suntem elevi la aceeaći ćcoală.	
• Voi aveći profesori foarte buni.	
• Ei doresc să citească acele căřti.	
• Fratele meu este prieten cu fratele tău.	

RROMANO-RUMUNIKANO VOKABULĂRO E LAVENÇA MALADILE And-O KADAVA ŠKOLUTNO LIL

abăv - nuntă
ačar - obicei
ačarutno - obișnuit, cotidian, zilnic
ačavel pes - a se opri
adēs - astăzi
akharel zorales - a striga, a chema
akor - atunci
ama - dar, însă
amalipen - prietenie, amicitie
amblavel - a spânzura, a depinde
amboldipen - traducere
ander - conținut, semnificație
angaravdes - pe furiș, pe ascuns
angerel - a duce
anglalkerel pes - a se pregăti
angloivend - toamnă
anglomilaj - primăvară
animălo - animal
anklel - a ieși
anklisto - ieșit
ansuril pes - a se însura
andar kadava - din acest motiv, datorită
acestuia
andar kadaja - din această cauză, datorită
acesteia
andar kadala - din aceste motive, datorită
acestora
andar kodova - din acel motiv, datorită
aceluia
andar kodoja - din aceea cauză, datorită
aceleia
andar kodola - din acele motive, datorită
acelora
arakhel pes - a se găsi, a se întâlni
arcič - cositor
aresel - a sosi, a junge
armincură - aromâni
ășkia - așchie
astaripen - început, debut
atōska - atunci
atūnc - atunci
avdīves - astăzi
avilāsas - venise

azbal - a atinge
balaja - albii
balană - albii
balăuro - balau
balegari - bălegar
bar - curte, gard, grădină
baredivesa - praznice, sărbători
barikano - încrezut
bašaldără - instrumentiști, lăutari
bašavne - instrumentiști, lăutari
bătătura - curte, gard, grădină
băva - nunți
biazbajli - neatinsă
biazbajlini - nebagată în seamă,
neobservată
bibolde - evrei
bikinlin - magazin, butic
biskvuitură - biscuiți
bōbo - porumb
boldi - roată
buriko - buric
butikerel - a lucra
butikerne - muncitori
butiko - magazin, butic
čang - genunchi
càxra - cort
cipil - a striga, a țipa, a chema
cīra - puțin
čizme - cizme
čoral - pe furiș
čordanes - pe furiș
còxa - fustă
dada, daja - părinți
dărură - daruri
d-aști - poate, posibil
del anglal, del angle - a răspunde
del duma - a vorbi, a spune, a zice
del godī - a gândi
del kàrie - a împușca
del vast - a ajuta, a pune umărul
delas - (el, ea) dădea
den godī - (voi) gândiți, (ei, ele) gândesc
denas čingar - (voi) țipați, (ei, ele) țipau

- dës** - zi
dī - suflet
dikh - uite!
dikhav palem - (eu) revăd
dilga - lungi
dilgipen - lungime, dimensiune
dilgo - lung, lungă
dili - cântec
dină lenqe anglal - i-a întreat
dină lenqe palpale - le-a răspuns
dinimata - daruri
diz - oraș, târg
dopaś - pe jumătate, la jumătate
dòro - dor
drabarimata - farmece
dràgo - drag, scump
durmilaj - toamnă
duvar - zid
dùxo - duh, spirit
elefànto - elefant
endajesqo - al neamului, de neam
farbença - cu culori
fàrbil, fàrbisarel - a colora
fàrmeçi - farmece
feder - mai bine
fèri - numai, doar
fista - fustă
fòros - oraș, târg
fundo - fund
gàlbena - galbeni, galbene
gàlbeno - galben, galbenă
gàlbenură - galbeni
garavdesøe - pe furis, pe ascuns
gàtime - pregătit, apt
ges - zi
ges laçho - zi bună
gi - suflet
gido - ghid
gili - cântec
ginavel - a număra, a socoti, a citi
ginel - a număra, a socoti, a citi
glàzură - sticle
godisarel - a gândi
godisaren - (voi) gândiți, (ei, ele) gândesc
goznàlin - bălegar
xacardăs - (el, ea) a înțeles
xamimos - mixaj, mixtură
xanotàri - rrom spoitor
xanovel - a spoi căldările
xanovel arciceça e kakavă - a albi cu
 cositor căldările
xasardăs pes - (el, ea) s-a pierdut
xatãrdãs - (el, ea) a înțeles
xatãripen - sens, înțeles, semnificație
xavicesqo - al mămăligii
xelavdes, le ~ - pe soldat
xexinil - a hârâi
xîrîil - a hârâi
xramosarno - sciitor, poet
xulavde - împărțiți, împărțite
hom - (eu) sunt
ingerel - a duce
inkë - încă
inkle - ieșiți, ieșiți
inklel - a ieși
inklen - (voi) ieșiți, (ei, ele) ies
inkliste - ieșiți, ieșiți
inklisto - ieșit
inklöl - a ieși
inklön - (voi) ieșiți, (ei, ele) ies
isipen - situație, stare, existență
ispidelas - (el, ea) împingea
ita - uite!, vezi!
ivend - iarnă
jaj - ioi!, vai!
jar - instrument de bătut, percuție
javinăøe - dimineața
jekhto - primul/prima, întâiul/întâia
jekhto var - prima dată
joj - ioi!, vai!
kadaja - aceasta
kadales - pe acesta
kade - aceasta
kajgòdi - unde
kakales - pe acesta
kakavă - căldări
kakavãri - căldărar
kàlca - pantaloni
kãldãrãri - căldărar
kali phal - tablă (de scris)
kamipen - dorință, voce, iubire
kamipen (zoralo ~) - dor
kandav lesqo muj - ascult de el
karfinãren pètala - (voi) potcoviți, (ei, ele)
 potcovesc)
kaștorre, sane kaștorre - așchii
katuna - cort
kazarma - cazarmă
kerel buti - a lucra
kerel jekh diz - a face un târg/o înțelegere
kerel jekh fòros - a face un târg/o
 înțelegere
kerel jekh xatãripen - a face un târg/o
 înțelegere

kha-jekh - ceva
khandino - puturos, leneș
kheră - cizme
kherorro - căsuță, colibă
kikavă - căldări
kikavări - căldărar
kimpo - câmp, pășune
koç - genunchi
kodo - acela
kodobor - cât, câtă, câți, câte
kodoja aver - cealaltă
kodola - aceia
kodola aver - ceilalți
kodoles - pe acela
kodolesqe - de aceea, deoarece, din cauză
 că
kodova - acela
kodova aver - celălalt
kolaver - altul, celălalt
koliba - colibă
kolibuca - colibuță
komersânto - comerciant
konik - nimeni
konzunktura - conjunctură
kopal - băț, baston
korposqe kotora - părțile corpului
korposqe riga - părțile corpului
korr - gât
korrăθar - de la gât
kovaç - fierar
kovăca - fierari
kovliline - înmuiți, înmuiate
krisarno - judecător
krisinitōri - judecător
krisno - judecător
kuç - drag, scump
kuçimata - valori
kudola - aceia, acelea
kuj - cot
kuko - acela
kukoles - pe acela
kukurūzo - porumb
kuni - cot
kurūzo - porumb
laçho dīves - zi bună
lalo - mut
laço - al ei
laçoro - al ei
lavūta - vioară
lekhavno - scriitor
lūmja - lume, univers
lūnga - lungi

lūngo - lung, lungă
lunzimos - lungime
lūrdo - soldat
maj - mai
maj laçhes - mai bine
mamuligaço - al mămăligii, de mămăligă
mandaipen - sens, semnificație, înțeles
manărel - a cugeta, a reflecta
mand - gând, cuget
mangen vareso vunziles - (voi) cereți ceva
 pe datorie, (ei, ele) cer ceva pe datorie
mangen vunzilesθe - (voi) cereți ceva pe
 datorie, (ei, ele) cer ceva pe datorie
mangipen - dorință, cerere
marutha - nori
masōro - maseur
men - gât
menăθar - de gât
mesto - liber
mezmeri - amiază, prânz
mikstura - mixtură
milaj - vară
misiri - porumb
mişkil pes - a se mişca
molimata - valori, prețuri
mothol - a spune, a zice, a vorbi, a relata,
 a povesti
mothovel - a spune, a zice, a vorbi, a
 relata, a povesti
mukhimos - permisiune, toleranță
muşalo - puturos, leneș
nais tuqe - mulțumesc
najorri - unghie
nakhavipen (jekhe tekstosqo avere
 çhibăθe) – traducere
nămo - neam
nămosqo - al neamului
narodosqo - al neamului
nikon - nimeni
nōrură - nori
nūmaj - numai
odī - suflet, duh, spirit
odobor - atât
odola - aceia, acelea
okolaver - celălalt, cealaltă, ceilalți,
 celelalte
opral - deasupra, în sus
opralazbalipen - surpriză
opr-e - pe
opre-tele - aproximativ, circa, cam
oprutno zivutro - ființă superioară
pa - deasupra, pe

- pălăria** - pălărie
palemdikhav - (eu) revăd, revizuiesc
pàlma - palmă
pànda - încă
pantalùna - pantaloni
parnărel kakavă arcíceça - a albi
 căldările cu cositor
parvarav - a hrăni, a da de mâncare, a
 întreține
paś - jumătate
paśardăs pes - s-a apropiat
paşilâm amen - ne-am apropiat
paşilo - (s-a) apropiat
paşmilaj - primăvară
paşuvas - ne apropiem
pătură - paturi
pe, pesqe, penqe - ai săi/ale sale, ai lor/
 ale lor
pecàta (p-e cîkata le grastenqe) – pecete
pendexali - veverița
pekel - a coace, a frige, a prăji, a arde
pekôl - a se coace, a se frige, a se prăji
pendexni - veverița
penqe - ai/ale lor
pesqe - ai săi, ale sale
petalon - potcovesc
phendăs lenqe palpale - le-a răspuns
pherasutno - glumeț, hazliu
phurdem - (eu) am suflat
phurdôm - (eu) am suflat
phusença - cu paie
phutârdo - încrezut
pirro - picior
pisdelas - (el, ea) împingea
plânta - plantă
po - mai
po but - mai mult
politrûko - politruc
posoçi - buzunar
posotî - buzunar
pramami - străbunică
prandizel pes - a se însura
pravarav - a hrăni, a da de mâncare, a
 întreține
prăznića - praznice, sărbători
prinžardăs pes - s-a aflat, s-a cunoscut
priś - buric
propozàlo - propunere, sugestie
puçhel - a întreba
puçhlăs len - i-a întrebat
punrnange - desculți
punro – picior
purane rumûncură - aromâni
purangle - desculți
puşkil - a împuşca
rangănça - cu culori
rangărel -a colora
raninăþe - dimineața
răt - seară, noapte
rătăren - (voi) înnoptați, (ei, ele)
 înnoptează
răti - seară, noapte
rătôpen - înserare
resela - va ajunge, va sosi
resen - (voi) ajungeți, (ei, ele) ajung
rinârdi - pilită (dată cu pila)
rito - rit, obicei
ròta - roată
rovli - baston, băț
ruslă pes - s-a supărat, s-a întristat
ruşlo - supărat, întristat
ruthuni - trompă, nară, rât, bot
sa - tot
sabiande - gemeni
sâcis - numai
şaj - poate, este posibil
sano - slab, subțire
sapvaz - balaur
sasto milaj - toată vara
sastrără - fierari
sastrări - fierar
se - tot
sekonesqe - fiecăruia
sel - neam
selăqo - al neamului, de neam
sem - (eu) sunt
sêmno (p-e cîkata le grastenqe) - semn,
 pecete
sênso - sens, înțeles
şeral - mai mult, mai cu seamă
servânta - slujnică
si te - trebuie, este necesar
sikavno - ghid
siklărno - educator, învățător, profesor,
 formator
siklôl - a învăța (pentru sine)
siklôvel - a învăța (pentru sine)
siklôvno - elev, student
sîm - (eu) sunt
sine - (ei) sunt
şird - început, debut
şita - sită, ciur
situàcia - situație, existență
skăpisajli - (ea) a scăpat

- školaqi kampàna** - clopoțel
slàbo - slab, subțire
slòbodo - liber
služitòră - slujitori
slúznika - slujnică
soldàto - soldat
soldatos, le ~ - pe soldat
šovara - bancnotă (cu valoarea de șase)
sovnakajutno - de aur
sovnakutno - de aur
sovthana - paturi
stadik - pălărie
stàtura - statură
stingo (vast) - (mâna) stângă
sulumença - cu paie
sumnakutne love - galbeni
sumnakutno - de aur
šunav lesøar - ascult de el
sundal - lume
surpriza - surpriză
šuvlili - (aici) s-a umplut, s-a împlinit
svakodivesutno - zilnic
svakonesqe - fiecăruia
tàmna - toamna
telutne - slujitori, inferiori
ternòl - a întineri
ternòvel - a întineri
texarinăøe - dimineața
thaʔ - dar, însă
thav - (eu) pun
therdòl - a se opri
therdòvel - a se opri
thovav - (eu) pun
tradârde - trimiși, trimise
tradàs - (el, ea) a trimis, a condus
tradinàs - (el, ea) a trimis, a condus
tradine - trimiși, trimise
trail - a trăi
traisarel - a trăi
traisaren - (voi trăiți), (ei, ele) trăiesc
trampikano manuš - comerciant
trebul - trebuie, este necesar
trobul - trebuie, este necesar
trubul - trebuie, este necesar
truj - roată, cerc
truja - roți, cercuri
trujalipen - conjunctură
tulung - arcuș
učhandi - sită, ciur
uklón - (ei, ele) se urcă
ulavde - împărțiți, împărțite
umal - câmp, pășune
unzia - unghie
unžilo - dator
vakărel - a vorbi, a spune, a zice
valină - sticle
valòre - valori
del vast - a ajuta
vastini - elefant
vastorro - palmă
vaxt - timp, vreme
vàzi - câmp, pășune
vàze - acum
vestil - a vesti
vèverica - veveriță
viciel - a țipa, a striga
violina - vioară
vodī - suflet
vòja - voie, dorință
vòrta - (aici) taman, exact
vòrta - direct, drept
vortačia - pritenie
votàni - plantă
vranovdi - șlefuită
vrëmă - vreme, timp
vrjâma - vreme, timp
vunžilo - dator
zabùno - sacou
zàla - puțin
zàlaga - puțin
zèleno phal - tablă (școlară)
zervo (vast) - (mână) stângă
zido - zid
žilta - galbeni, galbene
žilto - galben, galbenă
zlâga - cercei
žutil - a ajuta, a sprijini
zèmenură - gemeni
zivel - a trăi
zìvisarel - a trăi
zìvutro - animal
zuta - evrei
zuvlânqe - ai/ale femeilor, femeilor
zuvlënqe - ai/ale femeii

O jekhipen thaj o butipen e substantivurenqe

E muršikane substantivurã save agorisaren pen k-o jekhipen anθa	E zuvlikane substantivurã save agorisaren pen k-o jekhipen anθa
✓ jekh konsonànta xudel k-o butipen -a • <i>dad - dada</i> • <i>phral - phrala</i>	✓ jekh konsonànta xudel k-o butipen -a vaj -ã • <i>çhib - çhibã</i> • <i>mol - molã</i>
✓ i vokàla -o xudel k-o butipen -e • <i>gono - gone</i> • <i>çhavo - çhave</i> • <i>angarno - angarne</i>	• <i>phen - phenã</i> • <i>kat - katã</i> • <i>bar - barã</i>
✓ i paškonsonànta -j xudel k-o butipen -a • <i>muj - muja</i> • <i>raj - raja</i> • <i>šošoj - šošoja</i>	✓ i paškonsonànta -j xudel k-o butipen -a • <i>daj - daja</i> • <i>rroj - rroja</i> • <i>sasuj - sasuja</i>
✓ i vokàla -i xudel k-o butipen -ã • <i>sastri - sastrã</i> • <i>pani - panã</i>	✓ i vokàla -i xudel k-o butipen -ã • <i>çirikli - sastrã</i> • <i>momeli - momelã</i>
✓ o sufikso -pen/-mos xudel k-o butipen -mata • <i>ternipen/ ternimos - ternimata</i> • <i>šukaripen/ šukarimos - šukarimata</i>	✓ o sufikso -ni xudel k-o butipen -ã • <i>rromni - rromnã</i> • <i>thagarni - thagarnã</i> • <i>ruvni - ruvnã</i> • <i>grastni - grastnã</i>
✓ o sufikso -orro xudel k-o butipen -e • <i>phralorro - phralorre</i> • <i>çhavorro - çhavorre</i>	✓ o sufikso -orri xudel k-o butipen -ã • <i>çhajorri - çhajorrã</i> • <i>phenörri - phenörrã</i>
✓ o sufikso -o(s) xudel k-o butipen -urã • <i>pòdo(s)- pòdurã</i> • <i>kumnàto(s)- kumnàturã</i>	• <i>katörri - katörrã</i> • <i>luludörri - luludörã</i> • <i>asvinörri - asvinörrã</i>
✓ o sufikso -tòri xudel k-o butipen -ã • <i>bikinitòri - bikinitörã</i> • <i>krisnitòri - krisnitörã</i>	✓ i vokàla -a xudel k-o butipen -e • <i>dùma - dùme</i> • <i>zèbra - zèbre</i>
✓ o sufiksuro -àri xudel k-o butipen -ã • <i>masàri - masàrã</i> • <i>vešàri - vešàrã</i>	• <i>còxa - còxe</i> • <i>càxra - càxre</i>

O artikulo vaš e muršikane substantivură

e biartikulosqi fôrma	o defînito artikulo		o bidefînito artikulo	
	jekhipen o	butipen e/ le/ / îl/ ël	jekhipen jekh	butipen nište
gad	o gad	e gada	jekh gad	nište gada
raklo	o raklo	e rakle	jekh raklo	nište rakle
rašaj	o rašaj	e rašaja	jekh rašaj	nište rašaja
phuripen	o phuripen	e phurimata	jekh phuripen	nište phurimata
phurimos	o phurimos	e phurimata	jekh phurimos	nište phurimata
grastorro	o grastorro	e grastorre	jekh grastorro	nište grastorre
fôros	o fôros	e fôrură	jekh fôros	nište fôrură
aktôri	o aktôri	e aktôră	jekh aktôri	nište aktôră
kalendâri	o kalendâri	e kalendără	jekh kalendâri	nište kalendără

O artikulo vaš e zuvlikane substantivură

e biartikulosqi fôrma	o defînito artikulo		o bidefînito artikulo	
	jekhipen i	butipen e/ le/ / îl/ ël	jekhipen jekh	butipen nište
čhib	i čhib	e čhiba/ čhibă	jekh čhib	nište čhiba/ čhibă
patrin	i patrin	e patrină	jekh patrin	nište patrină
len	i len	e lenă	jekh len	nište lenă
korr	i korr	e korră	jekh korr	nište korră
čhaj	i čhaj	e čhaja	jekh čhaj	nište čhaja
piri	i piri	e piră	jekh piri	nište piră
sapni	i sapni	e saptă	jekh sapni	nište saptă
dajorri	i dajorri	e dajorră	jekh dajorri	nište dajorră
familia	i familia	e familie	jekh familia	nište familie

I zenutni sarnavni / o zenutno pronòmbro

O pučhipen	O zeno						
	jekhipen				butipen		
	I	II	III m.	III ž.	I	II	III
kon? cine?	me eu	tu tu	vov el	voj ea	ame noi	tume voi	von ei, ele
kas pe cine?	man pe mine	tut pe tine	les pe el	la pe ea	amen pe noi	tumen pe voi	len pe ei, ele
kasqo? al cui?	mirro al meu	tiro al tău	lesqo al lui	laqo al ei	amaro al nostru	tumaro al vostru	lenqo al lor
kasqi? a cui?	mirri a mea	tiri a ta	lesqi a lui	laqi a ei	amari a noastră	tumari a voastră	lenqi a lor
kasqe? ai cui	mirre ai mei	tire ai tăi	lesqe ai lui	laqe ai ei	amare ai noștri	tumare ai voștri	lenqe ai lor
kasqe? ale cui?	mirre ale mele	tire ale tale	lesqe ale lui	laqe ale ei	amare ale noastre	tumare ale voastre	lenqe ale lor
kasqe? cui?	manqe mie	tuqe ție	lesqe lui	laqe ei	amenqe nouă	tumenqe vouă	lenqe lor
kasθe? la cine?	manθe la mine	tuθe la tine	lesθe la el	laθe la ea	amenθe la noi	tumenθe la voi	lenθe la ei
kasθar? de la cine?	manθar de la mine	tuθar de la tine	lesθar de la el	laθar de la ea	amenθar de la noi	tumenθar de la voi	lenθar de la ei
kaça? cu cine?	mança cu mine	tuça cu tine	leça- cu el	laça cu ea	amença cu noi	tumença cu voi	lença cu ei

O vërbo / i kernavni „si” – verbul „a fi”

o gin	o zeno	o akanutno vaxt	eksèmplură
jekhipen	o I-to zeno	me sem / som	Me som terno thaj barvalo.
	o II-to zeno	tu san	Tu san súkar thaj godăver.
	o III-to zeno	vov si	Vov si anθ-o fòros.
voj si		Voj si anθ-i bar.	
butipen	o I-to zeno	ame sam	Ame sam k-i škòla.
	o II-to zeno	tume san / sen	Tume san anθ-o gav.
	o III-to zeno	von si	Von si anθar o Klúz.

E vèrburǎ save agorisaren pen anθ-o „-el” (98 %) „anel”

o gin	o zeno	o indikativo mòdo		o konzunktivo mòdo
		o akanutno vaxt	o avutno vaxt	
jekhipen	o I-to zeno	me anav	me anava	me te anav
	o II-to zeno	tu anes	tu anesa	tu te anes
	o III-to zeno	vov anel	vov anela	vov te anel
		voj anel	voj anela	voj te anel
butipen	o I-to zeno	ame anas	ame anasa	ame te anas
	o II-to zeno	tume anen	tume anena	tume te anen
	o III-to zeno	von anen	von anena	von te anen

E vèrburǎ save agorisaren pen anθ-o „-al” (2 %) „zal”

o gin	o zeno	o indikativo mòdo		o konzunktivo mòdo
		o akanutno vaxt	o avutno vaxt	
jekhipen	o I-to zeno	me zav	me zava	me te zav
	o II-to zeno	tu zas	tu zasa	tu te zas
	o III-to zeno	vov zal	vov zala	vov te zal
		voj zal	voj zala	voj te zal
butipen	o I-to zeno	ame zas	ame zasa	ame te zas
	o II-to zeno	tume zan	tume zana	tume te zan
	o III-to zeno	von zan	von zana	von te zan

E vèrburǎ save agorisaren pen anθ-o „-ol” (2 %) „thol”

o gin	o zeno	o indikativo mòdo		o konzunktivo mòdo
		o akanutno vaxt	o avutno vaxt	
jekhipen	o I-to zeno	me thav	me thava	me te thav
	o II-to zeno	tu thos	tu thosa	tu te thos
	o III-to zeno	vov thol	vov thola	vov te thol
		voj thol	voj thola	voj te thol
butipen	o I-to zeno	ame thas	ame thasa	ame te thas
	o II-to zeno	tume thon	tume thona	tume te thon
	o III-to zeno	von thon	von thona	von te thon

Programa școlară poate fi accesată la adresa: <http://programe.ise.ro>.

Limba și literatura maternă rromani

Manual pentru clasa a V-a

Preț 52,29 lei

ISBN: 978-606-727-501-8

9 786067 275018 >